

Földesi Margit–Szerencsés Károly

Egy nemzet kétségek között

Földesi Margit – Szerencsés Károly

Egy nemzet kétségek között

Adalékok

Magyarország XX. századi történetéhez

Kairosz Kiadó, 2015

© Földesi Margit, Szerencsés Károly, 2015
© Kairosz Kiadó, 2015

Lektorálta
DR. STRAUSZ PÉTER

Fedélterv
ÓRI KISS ISTVÁN

Az Elátkozott szabadság? című tanulmány létrejöttét
a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet támogatta.

ISBN 978 963 662 739 3

A kiadásért felel Bedő György, a Kairosz Kiadó ügyvezetője
1134 Budapest, Apály u. 2/b.
www.kairosz.hu

Nyomdai előkészítés: Bookmaker 97 Bt.
Nyomdai kivitelezés: Kinizsi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Bördös János

Tartalom

Előszó	7
A hiúság a történelem része lett	11
Méltóságteljes ünneppé emelkedett a hit kongresszusa	21
Teleki Pál sorsa és rejtélyes halála	29
A jóvátételben nem volt kegyelem	39
Rákosi nem felejtett a föld népének	47
A nemzet külső és belső szabadsága	55
Aláírás XV. Lajos íróasztalán 1947-ben	65
Sűrű, sötét korszak, amit legszívesebben örökre elfelejtene a magyar emlékezet	73
Vezérek szemtől szembe	81
„Visszatérünk a tömegharchoz.”	89
Elátkozott szabadság?	111
Az 1989–1990-es magyarországi rendszerváltás válogatott bibliográfiája	193
Névmutató	217
A szerzők eddig megjelent kötetei	223

Előszó

A magyar történeti szakirodalom és a szépirodalom is gyakran foglalkozott hazánk huszadik századi kiszolgáltatottságával, sokszor használva a „kényszerpálya” kifejezést. Az itt következő tanulmányok, mozaikok is e témát boncolgatják, mégsem helyezkednek az eleve elrendelt – szükség-szerűen bekövetkező – történelem álláspontjára. Épp ellenkezőleg: a dolgok belső logikájának feltárásával arra kívánnak ösztönözni, hogy akkor se adjuk fel a döntés, a mérlegelés, s ha szükséges, a tagadás eszméjét, ha szinte minden nemzetközi vagy onnan ösztönzött belső hatás ez ellen szól. E gondolataink a Magyar Hírlap révén korábban szélesebb olvasóközönséghez is eljutottak.

Kisállamiságunk, egyben elszigeteltségünk évszázada volt a Trianontól a rendszerváltoztatásig következő időszak, s a kisállami státus egyben kiszolgáltatottsággal is járt. Mindez valahol a század közepén kulminált, amikor valóban úgy félt az ország a győzelmtől, mint a vereségtől. De hát nem először volt ez így, nem először került a magyarság, a magyar állam olyan helyzetbe, hogy ellenségtől és baráttól egyaránt sanyargatva érezte magát.

S hogy miféle kiszolgáltatottságokról beszélünk? Itt szerepel a hazugság, a mohóság propagandájának kitett magyarság tragédiája, melyet Masaryk „világforradalmi” ambí-

ciói alapoztak meg. És velük a Közép-Európát évszázadra, s napjainkig is ellehetetlenítő versailles-i békerendszer szétzaggató ostobasága. Benne Trianonnal és emberek millióinak akarataik ellenére idegen államokba kényszerítésével. E hatások ma is mérgezik körülöttünk a levegőt, hírünket a világban. Jobbára ma sem az értékeink, hanem a rólunk terjesztett hazugságok alapján ítélnék meg minket. Csodálkozunk? Felháborodunk? Tetszünk valamit?

E könyvben szerepel a nagyhatalmaknak s vezéreiknek – Hitlernek és Sztálinnak – alárendelt ország sorsa is. Jellemezve megszállásokkal (mind a III. Birodalom, mind a Szovjetunió megtette), gazdasági kirablással, magyar állampolgárok százezreinek elhurcolásával, jóvátétellel, s mindezeket szentesítő újabb békeszerződéssel, melyet 1947-ben kötöttünk Párizsban. Akkor – 1944 márciusától 1991 júniusáig – cz konkrét katonai megszállást is jelentett. Az új történelmi korszakban a gazdasági kirabláshoz, emberek százezreinek ciszippantásához, a „vezekléshez”, már nem szükséges a katonai megszállás...

Szólnak e könyv írásai azokról is – legyenek bár személyek vagy pártok –, akik vagy amelyek kiszolgálóivá váltak külső akaratoknak. Ötödik hadoszloppá silányodtak, s meghonosítottak Magyarországon egy olyan politikai, gazdasági rendszert, s egy olyan alantas stílust, erkölcsi állapotot, amely sajnos százczreket rántott magával. A kísértés nagy volt. Bizony sokakat megérintettek a szirénhangok: a „semmik voltunk és minden leszünk” élménye. Nyilasok, nemzeti szocialisták, kommunisták, és a vezéreik. Rákosi Mátyás születésnapja 1952-ben rémes tobzódása e gátlástalanságnak.

De szólnak ezek az írások arról is, hogy e csapdahelyzetből XX. századi elődeink is megpróbáltak kitörni. Ellenáll-

ni a tömegbe kényszerítésnek, megmaradni szuverén személyiségnek. Ellenállni a „szükségyszerűségeknél”, ha kell, végső eszközzel is, mint tette ezt Teleki Pál, s tettek ezek és ezek névtelenül a században. S ha kell – és lehet – akár azzal is, hogy megmutassák: a tömeg nemcsak egy manipulálható, felhasználható eszköz, hanem valódi közösség is lehet. Akár a Hit jegyében, mint 1938-ban, a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus alkalmából, vagy éppen 1946 szeptemberében a Parasztnapok euforikus pillanataiban. Ellenállás, amelyen nem fúj át a szél...

E könyv nem akarja azt sugallni, hogy minden bajunk okozója a kiszolgáltatottságunk. S azt sem, hogy pusztán ártatlan és naiv elszenvedői voltunk a XX. század szörnyűségeinek. Nem kétséges, hogy e helyzet okozói között magunkat is meg kell említeni. Saját hibáinkat, tévedéseinket, gyengeségeinket. Azt azonban állítjuk, hogy ennek a népnek nagy többségében megvolt – és megvan – a jó szándék, hogy békében és barátságban éljen minden hasonló jó szándékkal közeledő néppel. Sőt, hogy sokat, nagyon is sokat tett azért, hogy olyan országban élhessen, ahol a demokrácia és a szabadság a legfőbb szervező erő. Minden szívből jövő jó tanácsot szívesen fogadunk, de újfajta propaganda-hadjáratokat, nagyhatalmi kioktatásokat már nem kérünk. Hiszen ma is valljuk: ez a nemzet csak addig tudja fenntartani magát, amíg a külső és belső szabadságát megvédi. Azon pedig, hogy mindkettő napjainkban is védelemre szorul, nem lepődünk meg.

Budapest, 2015 vízkeresztjén

Földesi Margit–Szerencsés Károly

A hiúság a történelem része lett

A MASARYKI LOGIKA ÉRVÉNYESÜL A MAI NAPIG

A honfoglalás óta bő ezer éven át folyamatos fenyegetésnek volt kitéve országunk. Nyugatról már Árpád idején s egészen a XX. század közepéig főleg német (osztrák) hódításnak; keletről tatár, majd orosz támadásnak, s ez utóbbi egészen a XX. század végéig tartott; délről török invázió szakította részekre az országot, s okozott végzetes etnikai változásokat. Mert a pusztításokra betelepülés és betelepítés volt a válasz: jöttek nyugatról németek, mások is, délről románok, szerbek, keletről főleg zsidók. E népek többsége jutottak Magyarországon, s nem késett az igényeik bejelentése országunk egyes részeire, másoknak az egészre. A magyarság léte forgott kockán. A konfliktust nem sikerült kezelnie a magyar államnak. A XX. század elején kirobbantották a Nagy Háborút, amely végül is a magyarság önvédő háborújává vált. Súlyosbította a helyzetet, hogy nem voltak világos frontok: a háborúba az osztrák fél kényszerítette Magyarországot,¹ és sokan még 1918-ban sem látták, hogy

¹ Közismert tény, hogy Tisza István magyar miniszterelnök ellenezte a hadüzenetet Szerbiának. „Felséges Uram! Már csak audiencia után volt alkalmam Berchtold grófal beszélni és tudomást szerezni szándékáról, mely szerint a szarajevói gázottat fel kívánja használni a Szerbiával való leszámolásra. Nem titkoltam Berchtold gróf előtt, hogy én ezt végzetes

a tét a magyarság, a magyar állam sorsa, nem pedig csupán a Habsburg vezetésű Osztrák–Magyar Monarchiáé. Nem látták a lövészárkokban a magyar katonák, akikkel németül ordibáltak tisztjeik, de nem látta Károlyi Mihály miniszterelnök és liberális, pacifista csapata sem.² Vereség, szabad rablás,³ bukás lett belőle, amelyet csak elmélyített a Nagy Háború logikus folytatása, a második világháború. A XX. század első felében meg kellett küzdenünk a hatalmas orosz birodalommal (először cári Oroszország, másodszer már Szovjetunió), a szintén túlerős Németországgal (III. Birodalom); a vereség után ránk támadó román, szerb és csehszlovák állammal, sőt a franciákkal, britekkel, és az USA-val is. Vereség, vereség. És mégis! Újra talpra álltunk. Még a Nagy Háború után is volt erőnk megszervezni a maradék országot, vonzóvá, fejlődővé tenni, visszaszerezni.⁴

hibának tartom és a felelősséget semmi esetre sem osztanám. Budapest, 1914. július 1. "Tisza memorandumja az uralkodónak, 1914. július 1., Österreich–Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Bd. VIII., Nr. 9978

² Károlyit a király nevében 1918. október 31-én nevezte ki József főherceg miniszterelnökké. Tragikus, de sorsszerű fordulat, hogy ugyan-ezen a napon gyilkolták meg Budapesten Tisza István volt miniszterelnököt.

³ Tévedés, hogy az első világháború után Magyarország nem került idegen hatalmak megszállása alá. A román hadsereg elfoglalta egész Erdélyt és Kelet-Magyarországot, sőt Budapestet és a Dunántúl jelentős részét is. Az ország kirablása szisztematikusan folyt. A szerbek elfoglalták az egész Délvidéket, belcértve Pécsét és Baranyát. A csehszlovák erők kísérletet tettek a Felvidék elfoglalása után birtokba venni a borsodi iparvidéket is. Brit megszálló egységek állomásoztak Budapesten. Franciák Szegeden.

⁴ Ehhez felhasználtunk katonai erőt is, kikényszerítve a Sopron környéki népszavazást (1921. december), vagy Balassagyarmat megtartását. De maga a békeszerződés is lehetővé tette bizonyos tiszántúli és bara-

El csak akkor bukunk, ha lemondunk küldetésünkről, sorsunkról. Ezt megtettük 1945-ben és 1990-ben is. Pedig tényleg „Valami nagy-nagy Sors, Ok, Cél van itt / Valami nagy-nagy ősz tanulság.”⁵ Ady szabályosan belchalt rémkepceinck bekövetkeztébe, Erdély elvesztésébe.⁶ Napjainkban újra megpróbálunk talpra állni. Nem háborúval, nem erőszakkal: a szellem erejével, a nemzet erejével: újra egyesítjük a magyarságot határokon túl és itt belül is.⁷ Erős az ellenszél, mintha 1918 szelleme lengedezne a világban. Hogy megértsük, miről is van szó, a legjobb lesz feleleveníteni a szellem fő ideológusának, a versailles-i Európa atyjának, Tomás G. Masaryknak a gondolatait.⁸

nyai, délvidéki területek visszaszerzését. Ennek köszönhetjük többek közt Debrecen, Pécs vagy Szeged magyar fennhatóság alá kerülését. Ugyanakkor mind a nyugati végeken, mind északon történt bizonyos határkorrekció, amely azonban legfeljebb néhány falut érintett.

⁵ Ady Endre: Szép, magyar sors.

⁶ Pontosan leírja ezt Révész Béla Ady trilógiájában. Nova, 1935. 296. oldal.

⁷ Ennek legfontosabb eleme a nemzet egyesítése a kettős állampolgárság könnyített megszerzése révén. Nem bagatellizálva ennek veszélyeit, ez mégiscsak a legfontosabb lépés a területi revízióról történt lemondás után.

⁸ Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937). Cseh politikus, filozófus. Az önálló cseh állam – Eduard Bencsével együtt – megeremtője. 1914-től emigrációban. Politikai és katonai szervezeteket hozott létre Európában és Oroszországban (bizottságok, légiónk). A Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke. Legfőbb támasza a Közép-Európába politikailag, gazdaságilag behatolni szándékozó Franciaország volt. 1918–1935: a Csehszlovák Köztársaság első elnöke. Országának első – 1939-es – szétcsúszását nem élhette meg. (Szarka László: Egy XX. századi államalapító emlékiratai. Utószó. In.: Tomáš Garrigue Masaryk: A világforradalom. Európa Könyvkiadó, 1990.)

A Nagy Háború dicstelen lezárását Clemenceau⁹ francia miniszterelnöknek tulajdonítják, de a sugalmazó Masaryk és Bencs¹⁰ volt. A franciák tevékenysége annál is inkább visszataszító, mert az Osztrák–Magyar Monarchia közvetlenül nekik nem is üzent hadat, csak Szerbiának, a felbujtó Oroszországnak és Belgiumnak. Ferenc József szépen becsétált a csapdába. A trónörökös meggyilkolása miatt hadat üzent Szerbiának. Talán nem sejtette, hogy a háttérben a végoráit élő cári Oroszország menekülése van a háborúba? De hisz Tisza István magyar miniszterelnök – saját kétségeivel is vívódva – meg is mondta neki!¹¹ Az agg császár nem lágitott: most ütött vissza a kiegyezés közjogi rendszere. Masaryk elárulja, miről is volt szó: „A háborút Ausztria Szerbia kívánsága szerint provokálta ki. Szerbia (az akkor kicsiny ország) fő reményét a nagy testvéri szláv birodalom cárijának ünnepélyes ígéreteire alapozta.”¹² Világos beszéd. Szerbia bátor volt, mert a cár megígérte a katonai támogatást. Így is lett. Innen már dominóként omlott össze a bé-

⁹ Georges Benjamin Clemenceau (1841–1929). Francia szocialista politikus, miniszterelnök kétszer is (1906–1909 és 1917–1920). A párizsi békekonferencia elnöke. Beceneve-gúnyneve: „a Tigris”. „Ragadozó ösztöne” azonban csak Magyarországgal és a magyarsággal szemben volt meggyőző. Rossz nyelvek szerint ennek magánéleti okai is voltak.

¹⁰ Edvard Beneš Masaryk hú társa az emigrációban, későbbi külügyminiszter, majd a Csehszlovák Köztársaság elnöke (1935–1938 és 1945–1948).

¹¹ „Leikiismeretem nyugodt. Már nyakunkon volt a hurok, amellyel, ha most el nem vágjuk, alkalmasabb időben fojtottak volna meg bennünket. Nem tehetünk egyebet, de mégis fáj, hogy így kellett lennie” – írta 1914. augusztus 26-án. Gróf Tisza István levele unokahúgának, Zeyk Margitnak.

¹² Tomáš Garrigue Masaryk: A világforradalom 1914–1918. Európa Könyvkiadó, 1990. 269. oldal.

ke: mindenki követte a maga érdekeit. Szerbia mellett belépett Oroszország, és a tetőpontjára hágott a pánszlávizmus víziója.¹³ Ennek legnagyobb gátja a magyar állam volt, amely elválasztotta az északi és déli szlávokat egymástól. Prágában és a cseh emigrációban már arról álmodoztak, hogy az orosz csapatok bevonulnak Csehországba, és egy Romanov nagyherceggel szláv dinasztikus alapon megteremtik a csehszlovák államot. Ebben bizakodtak az oroszok is: a szláv nemzet óriásbirodalmában. Ettől remélték megmenthetőnek uralmukat a recsegő-ropogó birodalomban. Az orosz előretörés azonban Galíciában megtorpant.¹⁴ A csehszlovák monarchia lekerült a napirendről. Addigra már Németország is belépett a háborúba, szemben Franciaország, Nagy-Britannia s hamarosan Olaszország is. A világ újrafelosztásáért folyt a harc. De ezt mégsem lehetett bevalani. Valami pozitív cél kellett. Ezt adta meg Masaryk a nyugati vezetőknek: a cél az elnyomott kis népek felszabadítása! Ezek pedig – Masaryk szerint – az Osztrák–Magyar Monarchiában élnek. A háború végére az amerikai segítséggel győzelemre álló ANTANT kimondta, hogy a cél a Monarchia felosztása. Ez a pozitív cél. A francia, brit és amerikai politikusok el is hitték, hogy „ez a harc a teokrata abszolutizmus és a humanista demokrácia között folyt. Ezért vett részt a háborúban szó szerint az egész világ, s ez a háború azáltal, hogy sokáig tartott, világforradalommal szélesedett.”¹⁵ Masaryk és a befolyása alá került nyugati vezetők

¹³ Masaryk id. műve: 27. oldal.

¹⁴ Az osztrák–magyar haderő 1915. május 2-án a galíciai Gorlicénél áttörte az orosz vonalakat, visszafoglalta Przemyśl erődjét, és elfoglalta Lemberget.

¹⁵ Masaryk id. műve: 390. oldal.

rettegtek a háború gyors befejeződésétől. Ezért torpedózta meg Clemenceau IV. Károly béketervét, és ezért utasította el az ANTANT a német Reichstag 1917. július 19-én elfogadott békefelhívását, amelyben annexió, politikai és gazdasági erőszak nélküli békét ajánlott.¹⁶ Az elutasítás milliók életébe került. Masaryk tudta, hogy céljait csak a teljes osztrák-magyar és német vereség esetén válthatja valóra. Semmi sem volt drága. Az ANTANT a győzelmet kívívó USA számára megfogalmazta céljait: „Az olaszok, szlávok, románok és csehszlovákok felszabadítása az idegen uralom alól.”¹⁷ Miféle befolyás lehett ez, hogy a szlávok mellett külön megnevezték a „csehszlovákokat” is!? (Ilyen nép nincs. Csehok vannak és szlovákok, de Masaryk elhitette Wilsonnal, hogy a szlovákok tulajdonképpen csehok...) Így ír erről: „mindig támaszkodtam az elnök beszédeire és írásaira. Már a háború előtt ismertem az államról és az amerikai Kongresszus fejlődéséről szóló írásait. Figyelemmel elolvastam beszédeit, és tudtam idézni belőlük. Saját érveim alátámasztására.”¹⁸ Wilson buzgón helyeselt, mikor Ma-

¹⁶ Sixtus Bourbon-pármiai herceg, Zita királyné (IV. Károly felesége) bátyja többször találkozott Poincaré francia köztársasági elnökkel, Lloyd George brit kormányfővel és az angol királlyal is. Lényegében IV. Károly békejavaslatát közvetítette, amelyben a magyar király és osztrák császár elismerte Franciaország igényét Elzász-Lotharingiára. Clemenceau végül 1918-ban nyilvánosságra hozta a próbálkozást, lehetetlenné téve ezzel a megvalósulást, s komoly feszültséget generálva a központi hatalmak szövetségi rendszerében. A német Reichstag 1917. július 19-én 214 szavazattal 116 ellenében, 17 tartózkodással elfogadta a békefelhívást, amelyben orosz mintára annexió, politikai és gazdasági agresszió nélküli békét követelt. Az USA bekapcsolódásában bízó ANTANT-vezetők ezt is visszautasították.

¹⁷ Masaryk id. műve. 136. oldal. (1917. január 12.)

¹⁸ Masaryk id. műve. 332–333. oldal.

saryk fondorlatosan saját logikáját ismételte. A hiúság nem először vált fontos tényezővé a történelemben.

Masaryk nem riadt vissza semmiféle trükkötől. Magával hordta egy festmény reprodukcióját, amelyen Andrássy Gyula közös külügyminiszter Bismarck oldalán áll, így bizonyította, hogy a magyarok rakták le a hármasszövetség alapjait. Vagyis a háborúért is elsősorban a magyarok a felelősek.¹⁹ Akik egyébként a „szlovák, szerb, és román választók lelövése, az iskolák, az irodalom és a nyelv elnyomása által”²⁰ uralkodnak.

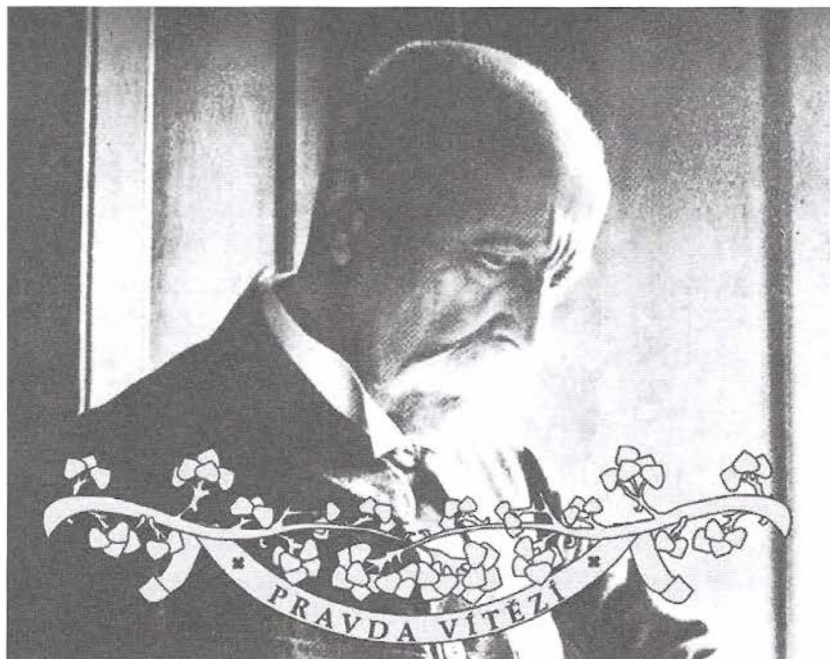
Masaryk fogalmazta meg a Nagy Háborút lezáró békeszerződések ideológiai alapjait is. Magáévá tette azt az orosz vélekedést, hogy „Magyarországot magyar lakosságú országrészeknek kell határolniuk.”²¹ Masaryk, ha úgy dikta-
lta az érdeke, a természetes határookra hivatkozott, de sohasem az etnikai határookra. Ezeket félredobta, és ebben is követték az antant szűklátókörű vezetői. Hol volt már a népek önrendelkezési joga? Masaryk azt mondta: a természetes határok mellett „a gazdasági szempontok, a védelem szempontjai s a különböző kulturális tényezők ma sokkal fontosabbak.”²² Ezek pedig a győztesek érdekeit szolgálták. A kisebbségekről, amelyek megkérdésük nélkül, akara-

¹⁹ Ez a gondolat annyira beözölyt az amerikai köztudatba, hogy 1938-ban Hitlert és Horthyt kieli találkozájuk miatt szinte azonos felcölősséggel ruházták fel a második világháború kitéréséért. Lásd erről a *Life Magazin*. 1938. szeptember 12-i számát, illetve: Margaret Bourke-White: Magyarország 1938. Szerencsés Károly esszéivel. LHarmattan Kiadó, 2008.

²⁰ Masaryk id. műve. 427. oldal.

²¹ Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg felhívása, 1914. Idézi: Masaryk id. műve. 27. oldal. (1914. augusztus 2.)

²² Masaryk id. műve. 396. oldal.

Masaryk Csehszlovák elnök. A felirat: „Az igazság győz”.

luk ellenére kényszerültek idegen államokba. Masaryk így vélekedett: „A kisebbség, ha jelentős is, nem nemzet. Az „önrendelkezési jog” terminus nem jelenti egyben a teljes politikai önállóságra való jogot is... A német kisebbség elszakadása a csehi többséget károsítaná.”²³ Ez volt Trianon logikája is, és a mai napig is ez érvényesül. Masaryk tehát a népek felszabadításáról szónokolt, de paradox módon elismerte: „Mi állandóan a történeti jogot hangsúlyoztuk.”²⁴

²³ Masaryk id. műve. 402. oldal.

²⁴ Masaryk id. műve. 118. oldal.

Így került a csehszlovák államba hárommillió német, egymillió magyar, félmillió ruszin. Helyzetük a második világháború után tragikussá vált. Kitelepítés, jogfosztás, lakosságcsere, „kilikvidálás”, erőszakos asszimiláció lett a soruk.²⁵ Belátható, hogy e tragédia forrása Masaryk és Beneš káros politikája volt. A cseh program mégsem volt maga a humanitás, miképpen Masaryk hirdette.

²⁵ Mit szólt volna harcostársa és barátja 1945-ös akciójához, amikor hárommillió német embert telepítettek ki a legbrutálisabb módon Csehországból, s megpróbálkoztak egymillió magyar kitelepítésével is? (E antihumánus lépések mementói a hírhedt „Beneš-dekrétumok”, amelyek 2014 őszén is hatályban vannak mind Csehországban, mind Szlovákiában.

Méltóságteljes ünneppé emelkedett a hit kongresszusa

A LELKISÉG MEGÚJÍTÁSÁNAK ÜNNEPE

Nagyszabású világesemény megrendezésére került sor a magyar fővárosban 1938. május 25-e és 29-e között. Ez volt a 34. Eucharisztikus Világkongresszus. Sem előtte, sem utána ilyen grandiózus nemzetközi esemény helyszíne nem volt Budapest. Az eseménnyel legfeljebb a millenniumi ünnepségek vetekedhettek pompában, nagyszerűségben és hatásban.²⁶ Egy világ, egy életforma utolsó dobbanása, egy hit világra szóló ünnepe volt az esemény, amely sok százczes tömeget vonzott a főváros tereire, templomaiba, utcáira. A katolikus egyház és a magyar nemzet egységbe forrásának bizonyítéka, a fenyegető rémségek elől a szeretetbe, hitbe, vallásba bújás kétségbeesett kísérlete. A kongresszus eseményei szerves egységbe fonódtak a Szent István-évvel, s így elmosódhattak a felekezeti különbségek, a magyar nemzet és állam ünneplésére is sor kerülhetett első királyunk halálának 900-ik évfordulóján.

Az Eucharisztia oltáriszentséget jelent, vagyis Jézus testét és vérért a kenyér és bor formájában. Ez az oltáriszentség a katolikus egyház által vallott hét szentség egyike. A

²⁶ Mint az közzismert, itt a honfoglalás 1000. évfordulójának ünnepéről volt szó, mai tudásunk szerint egyéves késéssel, 1896-ban.

hét szentség a keresztség, bérnálás, oltáriszentség, bűnbocsánat, a szent kenet, az egyházi rend és a házasság. Az Eucharisztia tiszteletére rendezett nemzetközi kongresszusok idővel a világ katolicizmusának legnagyobb találkozóivá váltak. Az első ilyen találkozó a franciaországi Lille-ben volt, 1881-ben, de tartottak kongresszust Jeruzsálemben, Rómában, Londonban, Chicagóban, Sydney-ben, és az utolsót a budapesti előtt Manilában, a Fülöp-szigeteken.²⁷ A XX. században, s kiváltképp annak harmincas éveiben a kongresszusok egyre inkább azt a célt voltak hivatva szolgálni, hogy visszafordítsák az emberiséget Istenhez, a hithez, valláshoz. Volt is mitől féltetni az emberiséget, hiszen megjelent és jelentős államokban uralomra is jutott az ateizmus, a vallás- és egyházellenesség, a kommunizmus, a nemzetiszocializmus a maga újpogányságával.²⁸ Ezek az eszmék hatottak Európa minden országában és a világon szinte minden kontinensen is. Az eucharisztikus kongresszusok lényege tehát a lelkiség megújítása volt.

A magyar állam teljes odaadással tette magáévá a kongresszus megrendezésének gondolatát, annak ellenére, hogy mind az államfő (Horthy Miklós), mind a miniszterelnök (Darányi Kálmán) protestáns volt. A szervezés Serédi Jusztinián esztergomi érsekre hárult, aki nagy lelkesedéssel fo-

²⁷ Gergely Jenő: Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten 1938. Kossuth Kiadó, 1988. 11. oldal. A budapesti a 34. világtalálkozó volt.

²⁸ A legdurvább egyházüldözésre a kommunista Szovjetunióban került sor, de Hitler is kijelentette: „Elérkezett az egyházak pusztulásának kora.” In.: Adolf Hitler: Asztali beszélgetések 1941–1944. Ármádia Kiadó, 1999. 129. oldal. Értelemszerűen sem Sztálin, sem Hitler nem engedte el országa katolikusait a világtalálkozóra... Nem ez volt az egyetlen, amiben egyet értettek.

gott hozzá a munkához. Az előkészítés évekig tartott, és a végleges döntés Budapest mellett 1936. november 17-én született meg Párizsban. A szavazás egyhangú volt. A kongresszus fővédnöke katolikus vallású lévén a kormányzó felelőse lett.²⁹ A Szent István-év fővédnöke viszont maga a kormányzó volt. Így a két esemény összeírása révén összenemzeti jelleget kapott. Időközben a miniszterelnöki székben is csere következett: jött a katolikus Imrédy Béla.³⁰ A kongresszus alapvetően azonban megmaradt a vallási, egyházi keretek közt. Szervezői kényszerben álltak arra, hogy ne válhasson politikai manifesztációk terepévé. Így is lett. Ennek ellenére, vagy éppen ezért a hazai protestáns egyházak távol tartották magukat az ünneptől: Ravasz László utasítása értelmében ezt a vállalkozást a protestánsok nem támogatták, „lelki érdektelenségüket” nyilvánították.

A kongresszus szervezői belpolitikai és külpolitikai nehézségekbe is ütköztek. 1938 a magyarországi szélsőjobb előretörésének éve. Szálasi Ferencet és több száz hívét ugyan börtönbüntetésre ítélik (Szálasi fogságát együtt tölti Rákosi Mátyás kommunista vezetővel a szegedi Csillag börtönben), de a nyilaskeresztes párt és a hungarizmus a ma-

²⁹ Purgly Magdolna 1881-ben született Aradon, római katolikus családban. A kormányzó feleségeként méltó módon képviselte hazáját számos diplomáciai küldetésben, többek közt Németországban és Olaszországban is.

³⁰ Akkori pletykák szerint a váltás legfontosabb oka éppen a felekezeti hovatartozás volt. Ez minden bizonnyal tévedés: Imrédyt – mint a Nemzeti Bank vezetőjét, korábbi pénzügyminisztert – méltán tartották olyan szakembernek, aki megoldja az ország előtt álló súlyos gazdasági problémákat. De a miniszterelnök bigott katolicizmusa egészen addig tartotta magát, amíg ki nem derítették zsidó származását. Lásd erről: Szerencsés Károly: Az ítélet: Halál! Kairosz Kiadó, 2002. 161. oldal.

ga zavart ideológiájával veszélyt jelentett a magyar egyházakra is.³¹ Miként veszélyt jelentett a német nemzetiszocialista ideológia a németországi, és az Anschluss óta (1938. március 13.) az osztrák katolikus egyházra is. Hitler még nem nyilatkozott őszintén, de nem volt kétséges, hogy a nemzetiszocialista rendszer nem tűri meg a katolikus egyház ideológiai és szervezeti autonómiáját. Hitler többször beszélt arról, hogy ha majd végleg győztek, a katolikus egyházat eltörli a Föld színéről. Máskor arról értekezett, hogy milyen kár, hogy nem valami harcosabb egyház van Európában, mint az iszlám, vagy a japánok vallása, amit fel lehet használni politikai céljaira.³² A szeretetet tenni a vallás középpontjába: rettenetes – mondta. Mivel a Vatikán és a magyar katolikusok is egyértelműen elhatárolódtak a nemzetiszocializmustól, Hitler kilátásba helyezte az ellenlépéseket. Minden magyar próbálkozás ellenére is, végül Hitler bojkottot rendelt el. (1938. május 20-a és 29-e között „külön engedélyhez” kötötte a német állampolgárok külföldre utazását. Ez vonatkozott immáron az osztrákokra is.) Hitler talán magára vette a magyar püspöki kar pásztorlevelében foglaltakat: „a lealkonyult szocializmus harsonásai épp oly hangosak, mint a faj- és vérimádás megszallottjai...

³¹ Szálasit három év börtönre ítélték az 1921: III. tc. alapján. (Ez a fennálló alkotmányos rend védelméről rendelkezett.) Rákosit már jóval korábban, két perében, összesen 15 év börtönre ítélték ugyanezen törvény alapján.

³² „Tulajdonképpen szerencsétlenek vagyunk, hogy a rossz vallást birtokoljuk. Miért nem a japánoké a mienk, amely a hazának hozott áldozatot a legtöbbre tartja? Még a muzulmán vallás is sokkal alkalmasabb lenne a számunkra, mint pont a kereszténység, a maga lagymatag béketűréssel.” In.: Albert Speer: Hitler bizalmasa voltam. Gosztonyi Péter előszavával. 107. oldal.

Az Eucharisztikus Világkongresszus főoltára a Hősök terén (R. H.)

Meggondolatlan kísérletek, felclőtlenül tolakodó törpe vezéregyéniségek követelőzései és fenyegetései aggasztó bizonytalanságot okozhattak, de gyógyulást nem hoztak.”³³ Így a 34. budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson két állam tudatosan nem képviseltette magát: a kommunista Szovjetunió és a nemzetiszocialista III. Birodalom. De hisz ezek hamarosan szövetségre is lépnek Közép-Európa felosztása érdekében...

A kongresszusra Magyarországról és a világ minden tájáról 37 érsek és 190 püspök érkezett, sok ezer más pap,

³³ Gergely Jenő id. műve. 81. oldal.

apáca és szerzetes társaságában. Itt volt a későbbi VI. Pál pápa, Giovanni Battista Montini, a legfontosabb személyiség azonban a pápai legátus Eugenio Pacelli bíboros államtitkár volt, a későbbi XII. Pius pápa, akit államsőnek kijáró pompával fogadtak, s aki József főherceg budai várban lévő palotájában lakott. (Ezt a palotát, holott még helyreállítható lett volna, a Kádár-korszakban elbontották.) Különvonatok is érkeztek – szám szerint 184 –, amelyek 223 ezer embert hoztak a fővárosba. A megnyitó ünnepség a Hősök terén volt, erre az alkalomra kövezték le az egész teret, megszüntetve a szökőkutakat és zöld területeket. A tér közepén felépítették a római Szent Péter-bazilika 29 méter magas baldachin alatti oltárát. Délutánra megtelt a tér egyházi személyekkel és vallásos tömeggel. Külföldről szervezeten ötven ezer ember érkezett. Öt órakor Budapest minden katolikus templomában megkondultak a harangok. Megkezdődött a megnyitó ünnepség. A legfontosabb beszédet maga Pacelli bíboros mondta el, aki önérzetében már a jövő pápaként elítélte a kommunizmus és a nemzetiszocializmus eszméjét és gyakorlatát. Szavai szinte előre vetítették a következő évben kezdődő borzalmakat, amikor a bizalmatlanság olyan fokot ér el, hogy „durva ereje minden pillanatban katasztrófa kitörésével fenyeget”.³⁴ A bíboros mintha jelezte volna azt is, hogy az európai békétlenség – a nemzetiszocializmus hódító akarata – meggyengíti Európát, a kereszténységet, s így Európa könnyen a kommunizmus ölébe hullhat. A pápa, XI. Pius rádiószózatot intézett a kongresszus résztvevőihez, s előadást tartott többek közt Imrédy Béla magyar miniszterelnök is. A dolgok fonákjáról

³⁴ Gergely Jenő id. műve. 127. oldal.

is beszámoltak kortársak: „Délután Imrédy beszéde: Az eu-
charisztika a szeretet köteléke a családban. Felesége ott ült.
Mindenki röhögött, mert mindenki tudja, hogy Imrédy sze-
retője Pálné, Kommer Luci, a Vadászkürt tulajdonosnője.”³⁵

A kongresszus óriási hatással volt a résztvevőkre, magá-
ra a papságra is és a több százeczer hívőre is. A leglátványo-
sabb esemény a dunai „hajós körmenet” volt május 26-án.
Pompás kivilágítást kapott a Lánchíd, a Parlament, a budai
vár, a koronázó főtemplom. A Gellérthegy csúcsán, a Cita-
dellán egy 50 méter magas kereszt állt, amely adott pilla-
natban bengáli tűzzel égett. A hajókon ott tartózkodott a
teljes főpapi kar díszruhában, a parton háromezer levente
állt égő fáklyákkal, a Bazilikától a partig az út mentén apá-
cák ezrei, kezükben gyertyával. És mindenütt a hívek szá-
zeczrei. Külön hajókon felvonult a magyar politikai élet szí-
ne-java is. Nern kétséges: a katolikus vallás és egyház mel-
lett a magyar nemzet is meg akarta mutatni igazi arcát, ta-
lán utoljára. A kongresszus utolsó napján – vasárnap – az
tervezett eseményt már elmosta az eső. Villámlott, a tömeg
szerte szétszaladt. Pacelli bíboros is bemenekült az oltári-
szentséggel a Vajdahunyad várában álló Jáki-kápolnába.
Mindez azonban nem rontotta el a szervezők kedvét sem. A
rendezvénysorozat jelentős nyereséget hozott, a jegyekből,
bélyegekből, ünnepi jelvényekből befolyt bevétel csaknem
nyolcszázezer pengővel haladta meg a kiadásokat.

Budapest még hetekig a kongresszus bővületében élt. A
Föld azonban forgott tovább. Az Amerikai Egyesült Álla-
mokban bemutatták az új óriásbombázót, Hitler utasításá-

³⁵ Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Kossuth
Könyvkiadó, 1983. 16. oldal.

ra Németországban megerősítették a légitörőt, Kínában, Mandzsúriában japánok, kínaiak, oroszok, koreaiak már vívják a háborújukat, miként Spanyolországban is végkifejletéhez közeleg a „polgárháború”, a nagy főpróba. Az 1940-ben Nizzába tervezett 35. Eucharisztikus Világkongresszusra már nem kerülhetett sor. Alig tíz év telt el a budapesti kongresszus után, és Közép-Európa – Pacelli bíboros szavai szerint – valóban a kommunisták és a szovjet birodalom áldozatává vált.

Teleki Pál sorsa és rejtélyes halála

TRAGIKUS MINISZTERELNÖKI SORS

Képzeljük magunkat 1941. április másodikáról harmadikára virradó éjszakájára. Ezekben a hajnali órákban halt rejtélyes halált Magyarország miniszterelnöke, gróf Teleki Pál. Az első információk öngyilkosságról szólnak, s mind a mai napig a történészek többsége is e verzióban hisz. Van azonban, akik kételkednek ebben.

Teleki Pál kétszer is volt országunk miniszterelnöke, másodszor 1939 februárjától 1941 áprilisáig.³⁶ Nehéz idők voltak. Teleki inkább maradt volna a tudományos,³⁷ tanári

³⁶ Az első Teleki kormány 1920. július 19-től 1921. április 14-ig volt hivatalban. Távozása összefüggött IV. Károly király első visszatérési kísérletével. Többen – így a kormányzó is – úgy vélték, hogy Teleki nem kellő határozottsággal állt ki a Habsburg restaurációs kísérlettel szemben.

³⁷ Teleki Pál mint földrajztudós – mindenekelőtt térképészeti kutatásai révén – világhírrevel vívott ki magának. Első nagyobb munkája „Atlasz a japán szigetek cartographiájának történetéhez” címmel jelent meg. Tagja volt többek közt az iraki határokat megállapító háromtagú nemzetközi bizottságnak. Tudományszervező tevékenysége is kicimelkedő: megalapította a Szociográfiai Intézetet (1924), majd az Államtudományi Intézetet (1926). 1931-ben Nouvelle Revue de Hongrie címmel francia nyelvű, majd 1936-ban Hungarian Quarterly címmel angol nyelvű folyóiratot alapított. Közreműködött az Országos Táj- és Népkutató Intézet létrehozásában. Kimagasló volt egyetemi tanári munkája is (1919-től).

Gróf Teleki Pál

pályán, de Horthy és Bethlen nyomására elvállalta újra a miniszterelnöki tisztséget. Elődjét, Imrédy Bélát mindenképpen el akarták távolítani. „Csodás forradalma” túl sok érdeket sértett.

Teleki politikai alapvetése határozott volt, és két pillérre épült. Az egyik, hogy visszatérjenek Magyarországhoz az elcsatolt területekből azok a földek, ahol a magyarság többségben élt, vagy a magyar nemzet gazdasági, vízrajzi stb. érdekei ezt diktálták. Trianon revíziójáról volt szó.³⁸ A másik

³⁸ Teleki Pál részt vett a párizsi békeelőkészítő tárgyalásokon, de már túl későn tudta bemutatni híres „vörös térképét”, amely korrekt adatok alapján ábrázolta a Kárpát-medence etnikai viszonyait. Mindenesetre legalább néhány nyugati politikus „elgondolkoztatt”, Clemenceau nem volt köztük...

pillér az volt, hogy Magyarország maradjon ki az európai fegyveres konfliktusokból, őrizze meg fegyveres erejét a konfliktus végére, amikor szükség lesz érdekei érvényesítésére. Ez egyértelműen az első világháború végének tapasztalata volt.

Teleki és a magyar politikai elit meglepően sokáig képes is volt ezt az egyensúlyt megtartani. Kormányzása alatt történt meg az erdélyi és kelet-magyarországi revízió (2. bécsi döntés), amellyel 43 ezer négyzetkilométernyi terület került vissza Magyarországhoz, köztük a Székelyföld, Kolozsvár, Nagyvárad és más döntően magyar lakta területek. Igaz, a döntéssel, amelyet Teleki bánatára megint a németek és olaszok hoztak meg,³⁹ egymillió román is Magyarországhoz került. Teleki a végsőkig ellenkezett Bécsben, hasonlóképpen a románok: mindkét fél elégedetlen volt. Éppen ez volt Hitler célja. Teleki katonai akciót tervezett, már meg is volt a mozgósítás, de ezt Hitler megtiltotta. 1940-ben vagyunk: Románia kénytelen átadni Hitler szövetségcsénck, Sztálinnak Besszarábiát. Onnan a román olajmezők már csak egy lövésnyire voltak. Márpedig erre az olajra Németországnak égetően szüksége volt, akkoriban ez Európa legnagyobb olajlelőhelye. Egy magyar–román háború veszélyeztette volna ezt a forrást: a második bécsi döntést így Hitler kényszerítette a két országra. Ezt Ciano olasz külügyminiszter egyértelműen leírja naplójában. Azt is feljegyezte, hogy Ribbentrop német külügyminiszter és Teleki között heves veszeke-

³⁹ Brit és francia részvételtől már szó sem lehetett, Anglia harcban állt Németországgal, Franciaország pedig már kapitulált. Teleki önálló katonai akcióban gondolkodott, Hitler tiltását az indokolta, hogy a háború Magyarország és Románia között veszélyeztette volna a romániai kőolajmezők kiaknázását és destabilizálta volna a térséget.

désre került sor. Teleki nem volt hajlandó elfogadni a döntést. Kellemetlen vita volt: Teleki tanáros volt, Ribbentrop viszont borügynökből lett miniszter. De szellemes is tudott lenni: mi sem bizonyítja jobban, hogy a második bécsi döntés igazságos volt, hogy a magyar miniszterelnök lemondott, a román külügyminiszter pedig elájult – mondta. Teleki megsértődött: nem volt hajlandó részt venni az ünnepi ebéden sem.⁴⁰ Lemondása csak szóban hangzott el. De a miniszterelnök hosszú levélben indokolta meg lépését a kormányzónak, melyben leginkább a katonák, s elsősorban is Werth Henrik szerepét emelte ki, amely szembemegy a kormány törckvéscível.⁴¹

Közben Magyarországról utasítás érkezett, hogy feltétel nélkül el kell fogadni a döntést. Ugyanez a döntés született Romániában is. Mindkét ország elfogadta a döntést. A Brit Birodalom 1939. szeptember 1-je utáni területi változást nem ismert el, de ellenlépést nem tett. Teleki, bár csaknem másfél millió magyar került vissza az országhoz, mély depresszióba süllyedt a vonatúton hazafelé.⁴²

Teleki maradt és újabb erőfeszítéseket tett az ország mozgásterének megőrzése végett. Csáky külügyminiszter 1940. december 12-én barátsági szerződést írt alá Jugoszláviával. Ennek két előnye is lehetett: az agonizáló kisan-

⁴⁰ Lásd erről: Ciano, Galeazzo: Ciano gróf naplója. 1939–1943. Ármádia Kiadó, 1999.

⁴¹ Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz. Európa-História, 1996. 325–326. oldal.

⁴² E lehangoltságról számtalan forrás szól. Ezek többsége szerint Teleki a döntést egyenesen történelmi katasztrófának tekintette. Biztosra vette, hogy a visszakapott terület megint el fog veszni. Az ünnepélyes budapesti fogadáson is a háttérben maradt. Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz. Európa-História, 1996. 323–324. oldal.

tant végső megbontása, a magyar mozgástér szélesítése és a jugoszláv állam bevonása a háromhatalmi egyezménybe.⁴³ Erre szükség lett volna Hitlernek, mert már készült a Szovjetunió elleni háborúra. Hírei voltak arról, hogy a Szovjetunió is készül ellene. A Balkán nyugalma döntő kérdés volt. De Mussolini csődöt mondott Görögországban, ott az angolok is partra szálltak, ráadásul Jugoszláviában puccs révén angol- és szovjetbarát erők kerültek hatalomra.⁴⁴ Ez bizonytalan hátországot jelentett a III. Birodalomnak. A Szovjetunió elleni támadást elhalasztották. A német hadsereget bevetették a Balkánon. De a legrövidebb út Magyarországon keresztül vezetett.

Itt dőlt össze a Telcki-koncepció. A Délvidéken félmillió magyar várta, hogy újra Magyarországhoz tartozzon. Ezt nemcsak Telcki látta így, de a költő Babits Mihály is,⁴⁵ és a magyar társadalom döntő többsége is. Szabadkáról, Újvidékről volt szó. Londonból hírek érkeztek, hogy ha átengedjük a németeket, megszakítják a diplomáciai kapcsolatokat, ha részt is veszünk az akcióban, az casus belli.⁴⁶ Te-

⁴³ Magyarország 1940. november 20-án csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

⁴⁴ Jugoszláviában 1941. március 27-én katonai puccsot hajtottak végre, miután az ország két nappal korábban csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Az új kormány, élvezve II. Péter király támogatását, angol és szovjet irányba tájékozódott, s cseknél a hatalmaknál keresett szövetséget. Május 5-én meg is kötötték a szovjet–jugoszláv barátsági egyezményt.

⁴⁵ „Ne mondjátok, hogy a haza nagyobbodik – A haza, a haza egyenlő volt mindig.”

⁴⁶ Barcza György híres jelentése, mint később kiderült, nem tartalmazta a valóságot. Lásd: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1936–1945. Akadémiai Kiadó, 1982. V. kötet. 991–992. oldal.

leki összerendezte. A Brit Birodalom 40 millió négyzetkilométer, és a tengeri hatalom, a flotta! Az ipar. És az angolszász szolidaritás, az USA! Berlinből ígérek is érkeztek: a délvidéki területek, csetleg egy kikötő is, korridorral. Horthy nem habozott. Teleki feltételeket szabott. Horthy azonnal levelet írt Hitlernek. Teleki a minisztertanácson sorolta a feltételeit: 1. Jugoszlávia felbomlik; 2. Atrocitások érik a magyar kisebbséget; 3. Politikai-katonai vákuum jön létre a területen; 4. A magyar alakulatok nem lehetnek német alárendeltségben. A minisztertanács ezt elfogadta.

Teleki persze gondolkozott más megoldásokon is. Ilyen volt egy emigráns kormány megalakítása. Nemcsak gondolkozott: pénzt is kiküldött az USA-ba. Példa volt bőven: a csehszlovák, a lengyel s hamarosan a jugoszláv emigráns kormány, amelyeket elismert London, s majd elismerik az összes szövetséges hatalmak. Végül is azonban Teleki nem tudta elszánni magát az emigráns kormány megalakítására.⁴⁷ Partnerekre sem talált. Talán úgy gondolta, képes lesz feloldani a nemzet legnyomasztóbb ellentmondását: a revízió is megtörténjen, és a Nyugat megbecsült tagja is legyen egyszerre.

Mi történt április 3-án hajnalban? Teleki Pál sorsában elkövetkezett az a pillanat, amikor a nemzet sorsa végzetesen összekapcsolódott személyes sorsával. Kevés ilyen sors volt a múltban: talán Kossuth Lajosé és Széchenyi Istváné, Tisza Istváné és persze Petőfi Sándoré, Ady Endréé. Teleki is személyes sorsában érezte a nemzet vergődését. Elfojtott

⁴⁷ Erről a kérdésről számtalan munka született. Köztük Barcza György: *Diplomataemlékeim. Európa-História*, 1994, és Eckhardt Tibor: *Visszaemlékezések 1941–1943*. LHarmattan, 2008.

vágai – egy nemzet elfojtott vágyai – az értelmes életre, a megbecsültségre – elillantak.⁴⁸ Délben még a parlamentben volt. A folyosón beszélgetett – „gyertek cseréljünk rögeszmét” – mondta. Utána visszament ebédelni a Sándor-palotába. Délután a feleségénél volt a szanatóriumban, hírt kapott arról, hogy a felesége gyógyíthatatlan. Ezt fontos érvként szokták felhozni: ezért ölte meg magát. De ha a társam gyógyíthatatlan, nemhogy nem ölöm meg magam, de a végsőkéig kitartok, hogy segíthessek. Aztán: délután telefon Horthytól: valószínűleg közli, hogy hozzájárult a német hadsereg átvonulásához Magyarországon. Ez másodikán meg is kezdődik. Telekit nem kérdezték meg... Aztán Tildy Zoltánt, az ellenzéki kisgazdapárt „vezérét” fogadja. Mit mondhatott Tildy? Talán tudta, ki fog győzni? Aztán az új külügyminiszternél (Csáky nemrég halt meg „náthában”), Bárdossy Lászlónál. Itt olvashatta Barcza György felelőtlen táviratát: ha részt veszünk az akcióban, az brit hadüzenet. Ez volt Teleki végzete. Majd hajnalban még egyszer kéreti a táviratot. Összeomlott minden, ha háborúba keveredünk a Brit Birodalommal. Közben a Bazilikában is megjelent lelkiyakorlaton, és meg is gyónl.

Hajnali 2 és 3 óra között – a hivatalos verzió szerint – a magyar miniszterelnök főbe lőtte magát. Tett volt ez, jelzés, hogy Magyarország már ekkor elveszítette cselekvési szabadságát. Nem akármilyen tett. A gének... Teleki már 1920-ban utalt erre a lehetőségre Trianon kapcsán: ha neki kel-

⁴⁸ E nap történéseit sokan sokféleképpen dolgozták fel, sokszor teljesen ellentétes következtetésekkel. Lásd Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Osiris, 2005. Czettler Antal: Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941. Magvető, 1997. Macartney, Carlile Aylmer: Teleki Pál miniszterelnöksége. 1939–1941. Occidental Press. 1993.

lene aláírni: megtenné, de utána főbe lőné magát. Hálószo-
bája asztalán két szobor állt: Széchenyi Istváné és Teleki
Lászlóé...⁴⁹

Persze vannak ellenérvek: szemtanúk, akik német kato-
nákat láttak a Sándor-palotában; Teleki leveleinek zavaros-
sága; Bakay Lajos orvosprofesszor szerepeltetése; a sorok
egyik írójának szobájában is megjelent egy szemtanú, aki
minden érdek nélkül állította, hogy április 3-án látta a ha-
lottszállító kocsit a József nádor téri Teleki-palota kapujá-
ban. Tehát nem is a Sándor palotában ölték meg. És más
„bizonyítékok” is. Ki tehette? Németek? Angolok? Oroszok?
Szerbek? Kinek lett volna érdeke Teleki meggyilkolása?⁵⁰

A magyar hírközlés zavarodott állapotba került. „Tragi-
kus hirtelenséggel” – azóta is ez jelenti az öngyilkosságot. A
németeknek kínos volt. Az angolok haboztak. Csak néhány
hónappal később szakították meg a diplomáciai kapcsola-
tokat. Hadüzenetről szó sem volt, pedig a magyar hadsereg
behatolt a Bácskába, sőt, a Gyorshadtest egészen Nis-ig ve-
rekedte magát, német parancsnokság alatt. A magyar csa-
patok – Teleki akaratával megegyezően – csak akkor léptek
a Délvidék területére, amikor Jugoszlávia felbomlott. Ez
Horvátország önállósodásával megtörtént.⁵¹ Április 11-én
így a magyar honvédség birtokba vette a Bácskát, ahol fél-

⁴⁹ Szegedy-Maszák Aladár id. műve, 2. kötet, 28. oldal.

⁵⁰ A gyilkosság verzióját számos kortárs is magáévá tette, vagy leg-
alábbis kétségbe vonta az öngyilkosságot. Angelo Rotta pápai nunciustól,
Kádár Gyula vezérkari alezredesten át, Lakatos Géza vezérezredestig,
Zsitvay Tibor korábbi igazságügyi miniszter is lehetetlennek tartotta az
öngyilkosságot. Minderről lásd Zakar András: Teleki Pál halála. Kairosz
Kiadó, 2009.

⁵¹ 1941. április 10. A kormányzó kiáltványt intézett a nemzethez, be-
jelentve a magyar csapatok behatolását a Bácskába.

millió magyar élt. Közben eltemették Teleki Pált (április 7-én). Nagyszabású állami temetésre került sor. Nem maradt el az egyházi temetés sem.⁵² Az eseményt megzavarta egy légiriadó: jugoszláv gépek repültek magyar területre. Búcsúleveleiből valószínűleg csak ez igaz: „Főméltóságú Úr! Ha cselekedetem nem sikerülne teljesen, és még élnék, ezennel lemondok. Mély tisztelettel: Teleki Pál. 1941. április 3.”

Ez így sokkal megrázóbb, mint a „hullarablók”, „legpocskább nemzet”, „szószcögők lettünk” változat, amely gerincsorvasztó „érv” volt negyven évig a magyar nemzet számára. Felejtsük is el.

⁵² Arra hivatkoztak, hogy Teleki „beszámíthatatlan állapotban” követte el tettét.

A jóvátételben nem volt kegyelem

JAJ A LEGYŐZÖTTEKNEK!

1945. június 15-e. Esti órák, szürkület. Két küldöttség készülődik a nagy jelentőségű jóvátételi egyezmény aláírásához.⁵³ Szovjet részről Kliment Jefremovics Vorosilov marsall, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, magyar részről dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke. A székely lófői származással rendelkező Miklós Béla láthatóan szorong, de nincs választás. A veszteseknek fizetniük kell. Évezredek óta ez a módi. Pénzben, áruban, lélekben. „Vac victis” – jutott az eszébe a magyar miniszterelnöknek: „Jaj a legyőzötteknek”. Miközben az ország szétlőve, lebombázva, kirabolva, megalázva tűri „felszabadítói” megszállását.

A győztesekben, vagy a győztesekhez dörgölődő „győztessé minősített” államokban ezúttal is megvolt az igény, hogy a diadal ünneplése mellett learassák a gazdasági hasz-

⁵³ „Egyezmény Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségének Kormánya között, a Magyarországról szállítandó áruk ügyében, amelyekkel Magyarország a Szovjetuniónak a háborús cselekmények és a szovjet területek megszállása által okozott károk fejében jóvátétellel tartozik.” Az egyezmény 11 cikkelyből állt. MOL M-1/IV-180. Közli: Balogh Sándor és Földesi Margit: A magyar jóvátétel és ami mögötte van. Napvilág Kiadó, 1998.

not is. A felelősség kizárólagossá vált, és csak a veszteseket terhelte.⁵⁴ Megtalálták a büntetés módját is: az évszázadok folyamán szedtek hadisarcot, hadizsákmányt, foglaltak el területeket, vittek el embereket rabszolgamunkára, és persze a győztesek igyekeztek a legyőzött területeket beilleszteni saját gazdasági, politikai, kulturális rendszerükbe, saját birodalmukba. Magyarországnak bőségesen volt tapasztalata e téren. A törökök janicsárnak hurcolták el az ifjú magyarokat, az oroszok „egy kis munkára” invitálták a legyőzötteket. A „málinkij robot”, a hadifogság gyakran szintén a halálig tartott...

Visszakanyarodva a második világháborút követő hónapokra: most a gyakorlatban alkalmazták a kollektív felelősség elvét. 11 millió 611 ezer németet telepítettek ki brutális módon Közép-Európából.⁵⁵ A magyarság jelentős részét is szülőföldjének elhagyására kényszerítették: vagy menekültek a terror elől, mint a Délvidéken, Kárpátalján, vagy a kollektív megbélyegzés alapján kitelepítésre, „lakosságcsere”-re kényszerítették őket, mint a Felvidéken. (Lásd a Bencs-dekrétumokat, a „demokratikus hagyományú” Csehszlovákia élő örökségét.) A jogfosztás és üldözés mellett az újra trianoni határok közé szorított magyarságnak „jóvátételt” is kellett fizetnie.

Már a fegyverszüneti egyezmény tartalmazta a jóvátételt: e szerint Magyarország 300 millió amerikai dollár értékben köteles árut szállítani a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának

⁵⁴ Vesztes államnak minősült Európában Magyarország, Olaszország, Finnország, Románia, Bulgária. Győztesnek minősítették Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Lengyelországot, Ausztriát.

⁵⁵ Der Fischer Informations Atlas Bundesrepublik Deutschland, 1982.

és Jugoszláviának. Érdekesség: ezen országok közül ma már egyik sem létezik. Erőszakkal, ideológiával, fegyverrel összetákolt alakulatok voltak. De a marxizmus, a leninizmus, (a kommunizmus), a pánszlávizmus, a „csehszlovákizmus” stb. vajon végleg a múlté már? Az említett összegtet hagyta jóvá a Párizsban 1947. február 10-én aláírt békeszerződés is. Addigra azonban a győztesek már érvényesítették igényeiket. A szerződések azt rögzítették, hogy a Szovjetuniót 200 millió, Jugoszláviát 70 millió, Csehszlovákiát 30 millió dollár értékű jóvátétel illeti meg. A magyar államnak külön tárgyalásokat kellett folytatnia a három féllel, hogy milyen áruban, milyen ütemezéssel stb. fizet. A legnagyobb falatot a Szovjetunió harapta ki a magyar gazdaságból. A jóvátétel a direkt anyagi haszon mellett a magyar gazdaság beillesztését is szolgálta a szovjet birodalmi térbe.

A magyar–szovjet jóvátételi tárgyalások 1945. május 19-én kezdődtek. A magyar delegációt Pokorny Hermann altábornagy vezette, az orosz Zorin tábornok.⁵⁶ Kemény tárgyalások voltak, de nem egyenlő felek között. A szovjet fél diktált, a magyar fél próbálta menteni a menthetőt. A tárgyalások alatt is folytatódott az ország szisztematikus kirablása. Ezt már a szovjet hadsereg „zsákmányszerző alakulatai” megkezdték a harcok alatt.⁵⁷ Vittek komplett gyarakat, erőműveket, banki trezorok tartalmát, de még bé-

⁵⁶ Lásd Pokorny Hermann: Emlékeim. Petit Real Könyvkiadó, 2000.

⁵⁷ Lásd Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) jegyzőkönyvei. A-B kötet. MOL, 1997. 264. old. A jóvátételen felüli zsákmányolást Kara Mura, Leonyid Matvejevics, tábornok, a szovjet hadsereg magyarországi zsákmányparancsnokságának vezetője felügyelte.

lyeggyűjteményeket, könyvtárakat és filmeket is.⁵⁸ A Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság 1945. április végétől „rendeltetésszerű értesítéseket” (igényeket) küldött a magyar kormánynak acéláruk szállítására. Ilyen körülmények közepette a magyar delegációnak nagyon nehéz volt a helyzete. Főként mert a háborút követő hónapokban a gazdaság romokban hevert: a német rablások, az orosz pusztítások, az amerikai bombázások soha nem látott kárt okoztak. A politikai és szociális érdekek mentén végrehajtott földreform az élelmiszerellátást is veszélyeztette.⁵⁹

A tárgyalások során a legnagyobb gondot az jelentette, hogy a szovjetek nem pénzt, hanem főként ipari berendezéseket, készárukat és élelmiszert követeltek. Egy Rákosi Mátyásnak küldött jelentés így ír a tárgyalásokról: „Az első csoport tárgyalásai során a legnagyobb súlyt a már működő gyári berendezések, illetve teljes gyárak megmentésére fordította. Ezzel szemben a szovjetek kész gyárakat szereltek le, ezzel gyakorlatilag lehetetlenné téve az áruk előállítását.”⁶⁰ Ráadásul a szovjet delegáció olyan árukat is igényelt, amelyet Magyarországon nem gyártottak. Például nagy mennyiségű óra szállítását követelték. A híres „davaj csaszi” akció („add az órát”) mégse volt eredményes. Ehhez viszont Svájcból kellett importálni precíziós rugókat. Ez megdrágította a termelést.⁶¹ De vegyük például a vas- és acélárak kérdését. E téren termelésünk 1938-ban 400 ezer

⁵⁸ F. javak listáját lásd: MOL XIX-A-1-j. XXVII-9036-1945. 33. doboz. (Közli Földesi Margit: A meg szállók szabadsága. Kairosz Kiadó, 2002.)

⁵⁹ A földreformot abban a formában, ahogy megvalósult, maga Vöröslov sürgette. Politikatörténeti Intézet Levéltára 508. f. 1/74.

⁶⁰ Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban PIL) 274.f. 12/202.

⁶¹ PIL 274. f. 12/202.

A Komárom – számos társával együtt – a Szovjetunióba került, jóvátételként, immár Desna néven

tonna volt. A jóvátétel egyetlen évre: 250 ezer tonnát tartalmazott. Vagyis hat évre 1,5 millió tonnát. Mindezt akkor, amikor a magyar termelési kapacitás a háborús károk miatt, az 1938-as szint 30-35%-a volt. Így segítette a „baráti” Szovjetunió a magyar újjáépítést.⁶²

A tárgyalások „sikerrel” zárultak: Magyarország vállalta, hogy hat éven át szállítja a gépeket, egyéb ipari termékeket és nyersanyagokat (élelmiszert) a Szovjetuniónak. A szállítások ütemét évekre lebontották. Késedelem esetén havi (!) 5% bírságot szabtak ki, vagyis évi 60%-ot. (Ezt még az oroszok is túlzottnak ismerték el később.) A jóvátételi szállításokat az 1938-ban érvényes árak alapján kellett teljcsíteni, felemelve az ipari berendezések árát 15%-kal, a többi áruét 10%-kal. Elméletben mindez azt jelentette, hogy egy dol-

⁶² Magyar jelentés részletezve a Csehszlovák Külügyi Levéltárban is megtalálható.

lár 5,15 pengőnek felelt meg. Egy uncia arany pedig 35 dollárt ért. (Persze a pengő már „szárnyalt”: 1945 nyarán egy pohár sör 4010 pengőbe, 1946. júniusban 46 milliárd pengőbe került...) Valójában az árakat az 1938-as ár 40%-kában állapították meg, vagyis a szállítandó árumennyiség az egyezményben meghatározott 2,5-szerese volt.⁶³

A Szovjetunióba menő jóvátétel példátlanul megterhelte a magyar gazdaságot. Többféle számítás is létezik. Az óvatos becslés szerint is a legnehezebb 1945–47-es években a nemzeti jövedelmünket lekötő 27%-ról volt szó!⁶⁴ Ezen belül a legveszélyesebb az élelmiszerszállítások mértéke volt, mert ennek eredményeként a minimumra zsugorodott a napi kenyérfejadag (20 dkg), és felrémlt az éhínség veszélye is. Voltak olyan napok 1945–46 telén, amikor csak néhány napra elegendő élelmiszer állt rendelkezésre Budapesten, közben a vasúti szerelvények tonnaszám vitték az élelmiszert a Szovjetunióba. Más korabeli magyar számítás szerint egy jóvátételi dollárt 5,3-mal kell megszorozni. Ez elviselhetetlen terhet jelentett a szétzilált magyar gazdaságnak. Az 5,3-mas szorzó a következő tételekből állt: biztosítási költségek (+10% a magas kockázat miatt); csomagolási költségek (+7,5% a túlzott igények miatt); az „átvételi rezszi” (+15%); a szállítási költségek (+30%). A szállítást csak szovjet cégek végezhették, szovjet tarifák alapján. A búza szállítása többbe került, mint maga a termék tonnájának ára. (Egy tonna búza ára: 26 dollár/tonna; szállítás a szovjet ajánlat szerint: 28 dollár!) A legnagyobb kárt azonban a

⁶³ PII. 274.f. 12/202.

⁶⁴ Ez évi lebontásban 19 és 30 százalék közötti mozgott. PII. 274. f. 12/202.

veszteséges termelés „eredményezte”, vagyis hogy olyan termékeket követteltek, amelyeknek termelésére a magyar ipar nem volt felkészülve, így komoly importra és üzemi átállásokra kényszerült (+50%). Mindez akkor sújtotta Magyarországot, amikor az újjáépítés hihetetlen terhe is a magyar nemzetre hárult. Számokban kifejezve: 1945-ben a magyar átlagjövedelem 1-3 USA dollárnak felelt meg. Jótétel nélkül ez 6-8 dollár lett volna! A jótétel a reáljövedelem 60-85%-át vette el!⁶⁵

Hogy mégis komoly eredményeket sikerült elérni, az a magyarság évezredes, génbe táplált túlélési ösztönének és képességének tudható be, valóságos csoda volt. Táplálta e csodát, hogy az ország lakosainak túlnyomó többsége hitt abban, hogy az ország beilleszkedhet az európai demokráciák családjába: ezt üzenték az 1945. novemberi parlamenti választások.⁶⁶ Hogy nem így történt, abban döntő szerepe volt a szovjet megszállóknak és a jótételi kötelezettségeknek is, amelyek révén egész magyar gazdasági ágazatok függővé váltak a nagy birodalomtól. (1945-46-ban csak az iparban 60 ezer ember dolgozott jótételre.) Ezt a helyzetet pecsételte meg a – Gerő Ernő által törvénytelenül aláírt – magyar-szovjet gazdasági egyezmény 1945 augusztusában.⁶⁷ Így 1989-ig Magyarország a szovjet gazdasági tér részévé vált. Következményeit a mai napig is viseljük.

⁶⁵ Kézírt írott feljegyzés a Csehszlovák Külügyi Levéltárból. (Mátsolat a birtokunkban.)

⁶⁶ A választásokon a polgári-keresztény elkötelezettségű Független Kisgazdapárt egymaga 57%-ot szerzett!

⁶⁷ Az egyezményt törvénytelenül írta alá Gerő Ernő 1945. augusztus 27-én. Maga Miklós Béla is ellenezte, a parlament nem ratifikálta, mégis életbe léptették. Az egyezményt lásd: PIL 274. f. 12/226.

Rákosi nem felejtett a föld népének

RÁKOSI MEGSZÉGYENÜLT A PARASZTNAPON

Két történelmi korszak meghatározó politikai mozgalmának látszott magyar parasztpárt: 1919–20-ban az Országos Kisgazda és Földműves Párt Nagyatádi Szabó István vezetésével, majd 1945–47-ben a Független Kisgazda- Földműv. és Polgári Párt Nagy Ferenc vezetésével. Hogy valójában ki is volt a vezetője e pártoknak, eléggé kétséges: 1920-ban Rubinek Gyula, 1945-ben Tildy Zoltán befolyása feszítette a kereteket. Mindketten eltéríteni igyekeztek a „csizmás” gazda mozgalmat eredeti terveitől: Rubinek inkább jobbra, Tildy inkább balra. Előbbi megtorpedózta a valódi földosztást, utóbbi a „reálpolitika” jegyében a kommunistákkal egyezkedett. Kétszer mutatott a magyar parasztság mozgalma igazi lömeget. Először 1920-ban, amikor Kaposvártól Szegedig országszerte tartottak tízezres nagygyűléseket, s végül Budapesten is: földet, demokratikus választójogot követelve!

Másodszor 1946-ban – megelégedve a kommunisták és szociáldemokraták állandó tömegdemonstrációit – a kisgazdák is elhatározták, hogy a vidéki gyűlések után Budapesten is tartanak egy hatalmas rendezvényt. Ezt nevezték el „Parasztnapoknak”. Mindkét eseményre tragikus történelmi időpontban került sor. Az elsőnél nyilvánvalóvá vált, hogy az Apponyi Albert vezette magyar béke delegáció sem

tud már eredményt elérni Párizsban: következett a trianoni döntés. A másodiknál éppen kiderült, hogy egyetlen nagyhatalomtól sem számíthatunk jóindulatra, legkevésbé a Szovjetuniótól: megkaptuk a trianoninál is kedvezőtlenebb párizsi békefeltételeket.⁶⁸

Hasonlóság abban is mutatkozik, hogy mind 1920-ban, mind 1945-ben a kigazda mozgalom nyerte a parlamenti választásokat. Fontos választások voltak ezek: mindkétyszer hosszú, e téren fejlődésre képtelen korszak után a csaknem általános választójog alapján, titkosan lehetett választani.⁶⁹ Mégis néhány hónappal később e pártok szinte eltűntek a mértékadó politikai erők közül. 1920–21-ben inkább „belépésekkel” – maga gróf Bethlen István lépett be a pártba. A kigazdák 1930-ig észre sem vették, hogy a párt neve bár maradt, de eszméje rég elveszett.⁷⁰ 1946–47-ben „leszalámizással” tüntették el a kigazda mozgalmat, az első és legnagyobb falat Sulyok Dezső és képviselőtársainak kizárása volt a pártból a Baloldali Blokk követelésére.⁷¹ De mindez 1920-ban és 1946-ban még csak előrevetítette a párt kudarcát. Szintén összekapcsolta két korszak eseményeit, hogy a parasztdemonstrációk idején ment végbe a

⁶⁸ Nagy Ferenc miniszterelnök járt Washingtonban, Párizsban, Londonban és Moszkvában is. Valódi támogatást azonban sehol sem ért el.

⁶⁹ A választásra jogosultak aránya az utolsó békebeli választásoknál, 1910-ben 6,6% volt. Ez 1920-ra csaknem 40% lett! És 1939-ben 29% választhatott, 1945-ben 60%. Összefoglalva lásd: Szerencsés Károly: Választójog Magyarországon. Bölcsészdoktori disszertáció, 1988. ELTE BTK.

⁷⁰ Ekkor alakították meg a Független Kigazdapártot, 1930-ban, Békesén.

⁷¹ 1946. március 12. Ennek körülményeit lásd: Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért. 2. kiadás. Pápa, 2007.

példátlan inflációt letörni szándékozó pénzcseré: 1920-ban az ideiglenes „magyar” korona megteremtése, 1946-ban a forint behozatala.

A Parasztnapokat eredetileg 1946. augusztus 20-án szertették volna megtartani, de ezt a szovjet megszállók megakadályozták. Nagy Ferenc lemondással fenyegetőzött, így szeptember elején mégis sor kerülhetett a seregszemlére.⁷² Rákosiék persze nem nyugodtak. Gerő Ernő közlekedési miniszter nem biztosított különvonatokat. Jöttek szekérral, máshogyan. A parasztság meg akarta mutatni erejét. Nem agresszíven, fenyegetően, hanem táncsal, népviselettel, gyöngyösbokrétával,⁷³ népfőiskolával, eltökéltséggel. Kommunista agitátorok lepték el a vonatokat, utcákat. Mindenhol igyekeztek „megagitálni” a parasztokat. Kötelező volt a gyárlátogatás: micsoda erőfeszítéseket tesz a munkásság a vidék ellátására!⁷⁴ A parasztemberek nem engedték magukat provokálni: elmentek, megnézték a gyárakat, meghallgatták az agitátorokat. De szeptember 8-án birtokba vették az Andrássy utat és a Hősök terét. A fiatalok népviseletben, az idősebbek hagyományos paraszti ruhában, csizmában. Impozáns felvonulás volt. Táncokkal, énekkel. Az arcokról sugárzott az öntudat, a magyar parasztság ezeréves küldetése: megőrizni nyelvet, táncot, kultúrát, önbecsülést.

A kisgazdapárt nem akarta, hogy e gyűléssel provokálja a marxista pártok „osztályharcos” indulatát. Nem akarta el-

⁷² Nagy Ferenc és Szviridov párbeszédét lásd: Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. Európa-História, 1990. 352. oldal.

⁷³ A két világháború közötti Gyöngyösbokréta mozgalom felelevenítése nagy hatással volt a parasztifjúságra.

⁷⁴ A korabeli filmhíradók tudósításai leginkább ezeket emelték ki.

fogadni, hogy a társadalom ellenséges, harcoló osztályokra tagozódik, s hogy a parasztság és a munkásság így állna szemben. Nagy Ferenc és Tildy Zoltán minden megnyilatkozásukban kifejtették, hogy nem a munkásság ellen, hanem a demokráciáért, a parasztság felemeléséért és jogos követelésiért gyűlnek össze. Ilyen követelés volt a baloldal által elszabotált vidéki önkormányzati választások megtartása,⁷⁵ a paraszti érdekképviselő megteremtése, az osztály- és párturalom megszüntetése és a tiszta demokrácia megvalósítása, a félelemmentes élet lehetősége. E gondolatok jegyében hívták meg a gyűlésre a többi párt vezetőit és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság delegáltjait. Így a főtribünön foglaltak helyet a négy koalíciós párt vezetői, valamint az orosz, angol és amerikai tábormokok is, sőt a tömeg követelésére az ellenzéki szabadságpárt vezérért, Sulyok Dezsőt is a tribünre hívták. A Parasztnapok fő szervezője B. Szabó István békési nemzeti demokrata képviselő volt, a terveket Kiss Sándor, a Magyar Parasztszövetség országos igazgatója készítette, a „logisztikát” az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus szervezője, Tóth István alezredes vezette.

A nagygyűlésre félmillió ember gyűlt össze, nem csak vidékről, de Budapestről is. A kisgazdapárt ugyanis már egyáltalán nemcsak a vidék pártja volt, jól mutatja ezt, hogy az 1945. októberi budapesti törvényhatósági választásokon abszolút többséget szerzett! A baloldali lapok már másnap megkezdték a „szokásos” számháborút, a legszélsősége-

⁷⁵ Törvényhatósági választásokat csak Budapesten tartottak 1945. október 7-én. Itt nagy meglepetésre a kisgazdapárt abszolút többséget szerzett. Ezek után a kommunisták mindent elkövettek, hogy vidéken ne tartsanak választásokat, maradjon a „paritás” elve, vagyis a Baloldali Blokk többsége.

Parasztnapok a Hősök terén. Az előtérben Tildy Zoltán és Nagy Ferenc

sebb kommunista lapok 50-60 ezer résztvevőről írtak.⁷⁶ Viszont Rákosi is kénytelen volt elismerni, hogy a tömeg hangulata nem volt sem ellenséges, sem fenyegető.⁷⁷

A felvonuló parasztság birtokba vette az Andrássy utat. Itt volt Tildy Zoltán elnök lakása. Ennek erkélyéről integett a tömegnek. A Hősök terére – tanulva a kommunistáktól – szervezett oszlopokban érkeztek a résztvevők, nehogy provokációknak legyenek kitéve. Az első csoport Budáról a Széna térről indult, a második a Móricz Zsigmond körtérrel, a harmadik az Orczy térről, a negyedik a Váci útról, az ötödik az Erzsébet királyné útról. A téren hatalmas emelvényt készítettek a magyar címerrel, körülötte felirat: „Isten áldd meg a magyart!”⁷⁸ Szerzte a téren plakátok hirdették: „Munkás-paraszt kéz a kézben, hittel bízva a jó pénzben!”

A nagygyűlésen a főszónok Nagy Ferenc miniszterelnök volt. Sokat vártak ettől a beszédétől, de a legtöbben csalódtak. Nagy nem hirdette meg a határozottabb ellenállást a baloldallal szemben, ellenkezőleg: a „munkáspártok” és a kisgazdapárt együttműködését hangsúlyozta. Ugyanakkor kifejtette azt is, hogy mind a „visszafelé nézők”, mind a „túl-ságosan előre haladni szándékozók” törekvései súlyosan veszélyeztetik a magyar demokráciát és a békét.⁷⁹ Mindez logikailag és retorikailag sem volt szerencsés: ha a kommunisták bevétele a koalícióba, illetve számarányuknál jóval erősebb pozícióik nem eredményezték a Szovjetunió támogatását a béketárgyalásokon, bátrabban kellett volna fellép-

⁷⁶ Szabad Nép, 1946. szeptember 11.

⁷⁷ Rákosi Máttyás: Visszaemlékezések 1940–1956. Napvilág Kiadó, 1997. 310. oldal.

⁷⁸ Kis Újság, 1946. szeptember 7.

⁷⁹ A beszéd teljes – csaknem kétórás – szövege nem maradt fenn.

ni ellenük. Retorikailag „az előre haladni szándékozók” kifejezés nyilván a kommunista törekvéseket jelentették. Vagyis az volt előre? A kisgazdáké meg a vissza?

Rákosi nem palástolta a céljait: „Beszéltem utána Tildyvel, aki nem csinált titkot belőle, hogy ez a tüntetés nem volt kedvére. Azt is megmondtam, hogy ne kísérletezzenek ilyen tüntetésekkal, mert egy bizonyos fokon túl kénytelenek leszünk megfelelően válaszolni rá.”⁸⁰ Ez valódi fenyegetés volt! Rákosi a pártközi értekezleten október 30-án ki mondta, hogy a magyar nép nem demokrata, ráadásul – francia példára hivatkozva – 10 000 ember likvidálásával fenyegetőzött.⁸¹ A kisgazdapártot a demokrácia képviselésére alkalmatlannak nyilvánította. Olyanokat is mondott, hogy: „A Kommunista Párt szakadatlanul megmutatta, hogy nem a hatalomra tör...”⁸² Komoly önuralom kellett hozzá, hogy ezt végighallgassák a kisgazdák.

A gyűlésnek voltak felemelő pillanatai is. Az egyik, amikor felhívták Nagy Ferenc édesapját a tribünre. Benne – vi seletében, arcvonásaiban – megtestesült a magyar parasztság évezredes nehéz sorsa: ő valóban a sors embere volt. (A miniszterelnök édesanyját orosz tank tiporta halálra a faluja határában). A legmegindítóbb mégis az volt, amikor elszavalták Ady Endre: A hadak útján című versét. Minden sor különös hangsúlyt kapott abban a különleges atmoszférában: „Ez az ország a mi országunk, / Itt most már a mi kezünk épít, / Tobzódtatok, tobzódtatok, / Épp elég volt ezer évig.”

⁸⁰ Rákosi Mátyás id. műve. 311. oldal.

⁸¹ PIL 274. f. 7/154.

⁸² Mindez egy pártközi értekezleten hangzott el. A teljes szöveget közli: Pártközi értekezletek 1944–1948. Napvilág Kiadó, 2003. 292. oldal.

Rákosi talán mégis fenyegetést érzett e szavakban: „Ítélni fog / S ezerszer jaj a bűnösöknek.” Neki amúgy is rosszul kezdődött a gyűlés. A Himnusz énekelték a tömeg, mikor észrevették, hogy a tar kommunista nem dobta el cigarettáját, hanem feje fölött füstcsík lengedez. Az egyik táncos meglengette kaszáját:

– Dobja el a cigarettáját! – kiáltotta. A megszegényített Rákosi eltaposta a csikket, de nem felejtett.⁸³

⁸³ Az esetről szinte minden résztvevő megemlékezett. Így Nagy Ferenc és Sulyok Dezső is. Jelentette a brit SZEB misszió képviselője is. PIL. 508. f. 1/39.

A nemzet külső és belső szabadsága

A NEMZETGYŰLÉS LIKVIDÁLÁSA 1947-BEN

Sorsfordító, válságos időkben a magyarság előszeretettel jelzi állapotát törvényhozásának elnevezésében is. Így volt ez 1848-ban, az első népképviselői országgyűlés működésénél: a parlamentet szándékosan nevezték Nemzetgyűlésnek. Ez szerepel a Ház Pap Dénes által kiadott naplójának első oldalán is: „A Magyar Nemzetgyűlés Pesten 1848-ban.”⁸⁴ Az első világháború elvesztése és a történelmi Magyarország összomlása után, 1920-ban is Nemzetgyűlést választottak, két esztendőre.⁸⁵ Sok kérdést megoldottak: törvényt hoztak az alkotmányosság helyreállításáról és az államformáról (királyság visszaállítása); az állami főhatalom ideiglenes gyakorlásáról,⁸⁶ az államfőről (kormányzó);⁸⁷ a detronizációról (Habsburg IV. Károly visszatérési

⁸⁴ A Magyar Nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. I. és II. kötet. Közli: Pap Dénes. Pest, 1866. Ráth Mór kiadása.

⁸⁵ A választásokra három részletben került sor: 1920. január 25–26-án, majd június–júliusban öt hétvégén (Tiszántúl). Végül 1921. október végén Pécsen és a Baranya-háromszögben.

⁸⁶ 1920: I. tc. In.: Az 1920. évi törvények gyűjteménye. Budapest, 1920. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium.

⁸⁷ 1920:II. tc. Horthy Miklós megválasztása. Az 1920. évi törvények gyűjteménye. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium.

kísérletei után);⁸⁸ a földbirtokok helyesebb megoszlásáról (földreform);⁸⁹ az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről (a szélsőségek kiszorítására a legális politikai életből).⁹⁰ Sok fontos ügyre nem maradt idő, így 1922-ben újra nemzetgyűlést választottak. A nemzetgyűlés – szemben a magyar tradíciókkal – egykamarás volt. A felsőház létrehozására 1926/27-ben került sor, s így helyreállt az elnevezés is: Országgyűlés.⁹¹

Magyarország azonban a második világháborút is elvesztette. 1944. december 21-én ezért Ideiglenes Nemzetgyűlést hoztak létre Debrecenben. Ezzel egy időben még működött a nyilasok által uralt országgyűlés, Sopronban. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrehozta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, Miklós Béla vezérezredes (dálnoki, vitéz, lófő) vezetésével. Ez a kormány számos nagy jelentőségű rendeletet alkotott, többek közt a földosztásról,⁹² a számonkérésről,⁹³

⁸⁸ 1921: XLVII. tc. „IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszűnéséről. Az 1921. évi törvénycikkek. Budapest, 1922. Franklin-Társulat kiadása.

⁸⁹ 1920: XXXVI. tc. A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről. Az 1920. évi törvények gyűjteménye. Budapest, 1920. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium.

⁹⁰ 1921: III. tc. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről. Az 1921. évi törvénycikkek II. kötet.

⁹¹ 1926: 22. tc. Az országgyűlés felsőházáról. Magyar Törvénytár. 1926. évi törvénycikkek. Budapest, 1927. Franklin.

⁹² 600/1945. sz. rendelet. 1945. március 17. Földreform 1945. Tanulmány- és dokumentumgyűjtemény. Szerk.: Jenei Károly, Szabó Ferenc, Hársfalvi Péter. Budapest, 1965. Kossuth Kiadó. 205–218. oldal.

⁹³ 81/1945. sz. rendelet a népbíróságok felállításáról, a háborús bűnösök felelősségre vonásáról. Lásd Szerencsés Károly: Az ítélet: Halál. Kairosz Kiadó, 2002. A törvény szövege: Magyar Törvénytár 1943–45. évi törvénycikkek. Budapest, 1946. Franklin.

a választójogról.⁹⁴ Így 1945. november 4-én sor kerülhetett egy kvázi szabad választásra Magyarországon. Nem mértették meg szabadon a pártok – nem indult például keresztény, keresztény demokrata, konzervatív vagy szélsőjobboldali párt. (Így a volt kormánypárt sem.) De alternatíva létezett: volt keresztény–polgári–paraszti irányultságú Független Kisgazdapárt, volt szociáldemokrata párt és volt kommunista párt is. A választók megint nemzetgyűlést hoztak létre, egy kamarával. Ebben a nemzetgyűlésben a Független Kisgazdapártnak 57 százaléka volt, a kommunistáknak 16,9 százaléka. Sajnos ez utóbbi segédcsapatául ajánlkózott a szociáldemokrata párt (17 százalék) és a Nemzeti Parasztpárt is (6,8 százalék). E három párt szövetséget is kötött a baloldali összefogás jegyében Baloldali Blokk néven.⁹⁵ A Nemzetgyűlés mandátuma 1949 novemberéig szólt (volna). De a Baloldali Blokk – élén a kommunistákkal – egyetlen pillanatra sem ismerte el a népakaratot. Messianisztikus elhivatottság érzéstől áthatva mélységesen lenéztek a magyar népet és a parlamentarizmust, a képvisleti demokráciát. Ők, csak ők tudták az igaz utat, akár a néppel szemben is. Rákosi Mátyás (Magyar Kommunista Párt) már a választások másnapján kiadta a jelszót: korrigálni kell a népakaratot. A magyar nép nem demokrata!⁹⁶

⁹⁴ 1945: VIII. tc. Magyar Törvénytar 1943–45. évi törvények. Budapest. 1946. Franklin.

⁹⁵ Formailag ez 1946 márciusában jött létre, de valójában már korábban is működött ez a szövetség. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front valójában tehát sohasem volt egy létező politikai szövetség, legfeljebb addig, amíg más formációkkal szemben kellett fellépni. A törésvonal a kisgazdapárt és a baloldal között a kezdetektől létezett. Ez az egész koalíció alapját kérdőjelezte meg.

⁹⁶ PIL 274. 7/154.

(Hiszen nem rá szavazott, pedig tizenöt ével ült börtönben érte...)

A nemzetgyűlésnek kellett volna elérnie, hogy érvényesüljön a népakarat egy, a nyugat-európai viszonyokhoz illeszkedő képviselői demokrácia révén. Elkecseredett küzdelem kezdődött. A nemzetgyűlési többség oldalán ott volt a magyar nemzet, a Baloldali Blokk mellett a győztesek Szövetséges Ellenőrző Bizottsága és a megszálló szovjet hadsereg. A baloldal nem is habozott: politikáját egyeztetette a megszállókkal, Vorosilov marsallal, Szviridov altábornaggyal. Valójában nem is lehetett tudni, ki az igazi helytartó: Rákosi Máttyás vagy Vorosilov? Ki kinek a főnöke?⁹⁷

A Nemzetgyűlés megalkotta a magyar köztársaságról szóló törvényt,⁹⁸ amelyben rögzítették a személyes szabadsághoz, az elnyomástól és félelemtől mentes emberi élethez; a vélemény és gondolat szabad nyilvánításához; a vallás szabad gyakorlásához; az egyesülési és gyülekezési szabadsághoz, a tulajdonhoz való jogot! A demokrácia alapjait rögzítették. Most már az volt a kérdés: sikerül a gyakorlatban érvényesíteni? A demokratikus kibontakozás szinte egyetlen záloga a nemzetgyűlés volt. Közben a szovjet megszállók teljhatalommal rendelkeztek.⁹⁹ Céljuk 1946 végétől a

⁹⁷ Rákosi szívesebben jelentett közvetlenül Moszkvának, még ha nem is a mindig a legmagasabb szintre. De azért igyekezett magához Sztálinhoz megtalálni a kapcsolatot. (Ajándékot is küldött...) Lásd Moszkvának jelentjük. Századvég Kiadó, 1994. Szerk.: Izsák Lajos és Kun Miklós.

⁹⁸ 1946: I. tc. A törvényjavaslat előadója maga Sulyok Dezső volt, a miniszterelnöki bársonyszék várományosa.

⁹⁹ Nemcsak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, de a megszálló erők Főparancsnoksága nevében is, amelynek központja egyébként Ausztriában volt.

Sulyok Dezső felszólalása a Nemzetgyűlésben

nemzetgyűlés megsemmisítése volt. Ehhez likvidálni kellett a Független Kisgazdapártot és az időközben megerősödött ellenzéki Magyar Szabadság Pártot.¹⁰⁰ Hajtóvadászat indult a demokratákkal szemben: fasisztának bélyegezték őket, összecsküvéssel, kémkedéssel stb. vádolták meg Sulyok Dezsőt, Kovács Bélát, Nagy Ferencet, Pfeiffer Zoltánt, Kovács Imrét, Peyer Károlyt stb. Beindult a hírhedt „szalámitaktika”:¹⁰¹ leszeletelni, elemeire bontani az ellenfelet. A

¹⁰⁰ Ezt Sulyok Dezső, Vásáry István és mások alapították, miután a Baloldali Blokk nyomására kitessékelték őket a kisgazdapártból. Lásd Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért. 2. kiadás. Budapest–Pápa. 2009.

¹⁰¹ Pfeiffer Zoltán találó kifejezése.

kisgazdapártot, a szociáldemokrata pártot, a parasztpártot is. (Ezek formailag szövetségesei voltak a kommunistáknak, de mint Rákosi mondta: most még szövetségben vagyunk, de a célunk a megsemmisítésük...) ¹⁰² A nemzetgyűlés, amíg létezett, nagyszerű és felemelő politikai küzdelem színtere volt. Maroknyi demokrata – mindenekelőtt a szabadságpárt hűszegynéhány fős frakciója – küzdött a demokráciáért és a szabadságért. ¹⁰³ A másik oldalon ott volt a kommunisták kezében a politikai rendőrség (ÁVO), valamint a szintén baloldali vezetésű Népügyészség és Népbíró-ság. Rajk László, ¹⁰⁴ Péter Gábor, ¹⁰⁵ Major Ákos ¹⁰⁶ és a vezetésük alatt álló intézmények nem ismertek kegyelmet. Sajnos a nemzeti oldal nem bizonyult elég eltökéltnak. Túl sok volt a „rcálpolitikus”, a „kompromisszumkész” – ma úgy mondanánk, megélhetési politikus. Aki tudta, honnan fúj a szél...

1947 februárjában a szovjet megszállók a Gulagra hurcolták a kisgazdapárt főtitkárát, Kovács Bélát. ¹⁰⁷ Tették ezt

¹⁰² „A mi fejlődésünk, ha jól dolgozunk, odamegy, hogy a többi párt mellőlünk lassan elcsúszjon. Ezt mi szívtetjük... Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt veszünk.” PIL KV 93.

¹⁰³ Ezt a küzdelmet az USA szenátusa tiszteletadással ismerte el. Lásd Congressional Record – Senate, June 13, 1947. pp. 6927–6928.

¹⁰⁴ Belügyminiszter 1946–1948.

¹⁰⁵ A politikai rendőrség főnöke 1945–1953.

¹⁰⁶ A Népbíró-ságok Országos Tanácsának elnöke, korábban a Budapesti Népbíró-ság vezetője. E tisztségében a Választási Bíró-ság elnöke is.

¹⁰⁷ Erről dokumentumok: Csicsery-Rónay István–Cserenyey Géza: Konceptiók per a Független Kisgazdapárt ellen 1947. 1956-os Intézet, 1998, és Földesi Margit–Szerencsés Károly: A megbélyegzés hatalma. Kairosz Kiadó, 2003.

annak ellenére, hogy a magyar Nemzetgyűlés a mentelmi jogának felfüggesztése ellen szavazott. Kiderült, hogy a parlament egy sóhivatal. Rákosiék továbbmentek: megtámadták a miniszterelnököt. Nagy Ferenc, megfutamodott, emigrált. Tovább! Tovább! – mondta Rákosi és felvetette a választójog módosítását.¹⁰⁸ Megtörtént.¹⁰⁹ Jöhetett az „oda nem való” kizárása, a prémiumos rendszer, az ajánlási rendszer, a kék cédula. Most már csak egy lépés maradt: a nemzetgyűlés idő előtti feloszlatása. A kisgazdapárt zöme már távol volt: Kovács Béla szovjet lágerben, Nagy Ferenc, Varga Béla (a nemzetgyűlés elnöke) emigrációban. Sulyok Dezső a menekülést fontolgatta. Pfeiffer Zoltán új pártot alapított: a Magyar Függetlenségi Pártot. De még mindig volt erő a kisgazdapártban. Az „alkotmányvédők” élére egy békési parasztgazda, B. Szabó István állt. Úgy számoltak, 192:190 arányban többséget alkothatnak a nemzetgyűlésben.¹¹⁰ A kommunisták – mint már annyiszor – megint Tildy Zoltán köztársasági elnököt hívták segítségül. Tildy megtette, amit kértek. Vajon miért? Túl vastag lehetett az a dosszié, amit Péter Gábor összeállított róla és a családjáról? De nemcsak

¹⁰⁸ A párt lapja, a Szabad Nép, már 1946 késő őszén, az MKP III. kongresszusa után többször foglalkozott a témával.

¹⁰⁹ A nemzetgyűlést 1947. július 25-én oszlatta fel Tildy Zoltán köztársasági elnök. Ezzel megásta a magyar demokrácia sírját. Főképp, hogy előzőleg sürgősséggel elfogadták a választójog arcpirítóan antidemokratikus módosítását (1947: XXII. tc.). Ebben a színjátékban a szabadságpárt nem vett részt: bojkottálta mind a vitát, mind a választást. Lásd Szerencsés Károly: A kékcédulás hadművelet. IKVA Kiadó, 1992.

¹¹⁰ B. Szabó István személyi dossziéja: ÁBTL 3. 1.5. 0-11246. Lásd Szerencsés Károly: Pfeiffer Zoltán és a kisgazdapárt öröksége. In.: Nagy Ferenc és Nagy Imre államminisztere. B. Szabó István, a kisgazda politikus. Békés, 2013. Jantyik Mátyás Múzeum. 77. oldal.

a köztársasági elnököt zsarolták, Tildy is zsarolt. B. Szabót felszólította, hogy menjen vissza Békésbe, hagyjon fel a politikával. A képviselőknék kerek percc megmondta, aki erősködik, nem kap mandátumot az új parlamentben. A pártból is távoznia kell.¹¹¹ A Szabad Nép (az MKP lapja) 100 százalékon öntötte a hazugságot: már nemcsak Sulyok, Nagy Ferenc, Pfeiffer, de B. Szabó is fasiszta lett. A magyar baloldali propaganda révén messziről úgy tűnhetett, nem is Németországban, hanem Magyarországon született meg a nemzetiszocializmus. S itt is volt az utolsó bázisa...

Igy megszületett a döntés: A nemzetgyűlést Tildy köztársasági elnök feloszlatta. A köztársasági elnök egyben ki is írta az új választásokat augusztus 31-re. Ezzel a nemzetgyűlés július 25-én megszűnt. Megszűnt az utolsó fórum, ahol a szólásszabadság, a véleményszabadság még megnyilvánulhatott. Megszűnt a mentelmi jog, a demokraták szabad prédájává váltak a kommunista politikai rendőrségnek és népbíróságnak. Voltak, akik még tovább küzdöttek (Pfeiffer Zoltán), voltak, akik belátták a vereséget (Sulyok Dezső) és voltak, akik beálltak a sorba, amíg lehettek (Tildy Zoltán, Dinnyés Lajos, Szakasits Árpád). Hamarosan azonban őket is utolérte a kommunista párt bosszúja: agyonverés, internálás, házi őrizet, kitelepítés várt rájuk. Néhányan végig kiszolgálhatták a rákosista, sőt kádárista diktatúrát. Ilyen volt Dobi István a kiskgazdától, Rónai Sándor a szociáldemokratáktól, vagy éppen Erdei Ferenc a parasztpártból.¹¹² Hogy kinek volt nehezebb? Dobinak miniszterrel-

¹¹¹ Csicsery-Rónay-Cserenyey id. mű. 169. oldal.

¹¹² Nekik kommunista tagkönyvük is volt, nem csak kiskgazda, illetve parasztpárti, legalábbis a kortársak ezt így értékelték. Rákosi emlékirat-

nökként, majd az Elnöki Tanács elnökeként? Vagy Sulyoknak emigrációban, egyre nagyobb elszigetelődésben, anyagiak, remények hiányában?

A nemzetgyűlés 21 hónap után, 1947. július 25-én feloszlott. Ezzel negyven évre elbukott a magyar demokrácia ügye.¹¹³ 1989-ben merült fel újra, hogy „alkotmányozó nemzetgyűlést” kellene létrehozni. De akkor ez megoldhatatlan feladatnak bizonyult. 1990-ben, a szabadon választott parlament első szónoka Varga Béla, az 1945–47-es Nemzetgyűlés elnöke volt. A megbékélésre szólított fel. Sokan félreértették. Húsz év kellett a felismeréshez, hogy a megbékélés nem jelentheti a bűnök szőnyeg alá söprését. 2010-ben és 2014-ben olyan parlamenti többség jött létre, amely formailag nem, de lényegében alkotmányozó nemzetgyűlési feladatokat is magáévá tett. S végre a politikai centrumba került a nemzeti demokrácia, amiről Pfeiffer Zoltán azt mondta: „Ez a nép csak addig tudja fenntartani magát, amíg a külső és belső szabadságát megvédi.”¹¹⁴ Ez a feladat. S nem is kicsi. Mert mi is tudjuk, Kossuth igazságát: hogy a közjólét, mely a szabadságon alapul, nem oly bér, amelyet az istenek ingyen adnának a halandóknak.

ai szólnak Dobi jelentkezéséről. Kovács Imre Magyarország megszállása című könyvében ír Erdőről, Rónairól. Lásd: Moszkvának jelentjük id. mű 40. oldal stb.

¹¹³ A forradalom alatt 1956-ban kevés volt az idő a javaslatok kidolgozására. Mindenesetre maga Nagy Imre nevezte „nemzeti demokratikus megmozdulásnak” az 1956. októberi eseményeket. Nem kétségszerű, hogy előbb-utóbb egy alkotmányozó nemzetgyűlés létrehozása időszerűvé vált volna.

¹¹⁴ Pfeiffer beszédeit lásd Foldesi-Szencsics: A megbélyegzés hatalma id. mű.

Aláírás XV. Lajos íróasztalán 1947-ben

A PÁRIZSI BÉKESZERZŐDÉS

„Bízunk abban, hogy a párizsi békeszerződés sem örök, és a népek belátása el fog jutni ennek a szerződésnek felülvizsgálásához és megváltoztatásához.”¹¹⁵

Párizs és környéke nem a legfényesebb hely a magyar politika, a magyar nemzet számára. 1920. június 4-én Trianonban írták alá a számunkra még mindig feldolgozhatatlan békeszerződést, mely 325 ezer négyzetkilométeres (Horvátországgal, együtt) középhatalomból egy 93 ezer négyzetkilométeres kis államot kreált. Igazságtalanul és méltánytalanul, s több mint 3,3 millió magyart idegen országoknak szolgáltatott ki.

Ma is igaz a Karinthy Frigyes gondolataira épülő absztrakció: „Magyar az, akinek Trianon fáj.”¹¹⁶ Nos, az 1947. február 10-én Párizsban aláírt, a második világháborút le-

¹¹⁵ Sulyok Dezső szavai 1947 márciusából. In.: Az 1945. november 4-én megválasztott Nemzetgyűlés Naplója, 1947. március 20. 1047. oldal.

¹¹⁶ A pontos szöveg: „valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a karját, a lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.” Megjelent a Kosztolányi Dezső által szerkesztett „Vérző Magyarország” című antológiában.

záró békeszerződés még a trianoni békediktátumnál is rosszabb, kártékonyabb volt. Mégsem szabad mély depresszióba süllyedni, lehajtott fejjel, panaszkodva viselni sorsunkat. Nemzetünk, több mint ezeréves országunk erős! Képes a kudarcok elviselésére, akkor is, ha ezeket a fájó dolgokat sokan nyavalygásnak vélik, egy olyan ördögi körnek, amelyből nem lehet kivezelni a magyar nemzetet.

Nézzük a párizsi békeszerződés tényeit. 1947. február 10-e hétfő volt és Elvira napja. Ezen a napon kötötték meg a többi európai vesztes állammal is a békeszerződéseket. Olaszországgal, Romániával, Finnországgal és Bulgáriával.¹¹⁷ A győztes hatalmak képviselői a Luxemburg-palota óraszálonjában XV. Lajos íróasztalához invitálták a legyőzött államok képviselőit. Itt kellett aláírni az okmányokat. A vesztesek közül utoljára szólították a magyar külügyminisztert, Gyöngyösi Jánost. Illyés Gyula (aki szintén a küldöttség tagja volt) a naplójában megjegyezte: „A négyszögletes óra... hat előtt tíz percet mutatott.”

A két világháború között először a magyar társadalom, majd később a magyar politikai vezetés legfőbb válasza Trianonra a revízió volt. Cél a többségben és egy tömbben élő magyarság visszacsatolása az anyaországhoz. (Ez Erdélyben és a Partiumban volt a legnehezebb.) Gróf Teleki Pál

¹¹⁷ Ezekről lásd bővebben: Földesi Margit–Stella Szonja: Egy másik vesztes, Olaszország 1943–1947. Kairosz Kiadó, 2006. Romániáról: Catherinc Durandin: A román nép története. Mecenas Kiadó, 1988 és Vojtech Mastny: Russia's road to the cold war. Diplomacy, Warfare and the politics of Communism. 1941–1945. Columbia University Press, New York, 1979. Finnországról: Finnisch–Soviet Relations 1944–1948. Szerkesztette: Jukka Nevakivi. Helsinki, 1994. Bulgáriáról: Oszvobozhnyije jugo-vosztocsnoj i centralnoj Evropi. Moszkva, Nauka kiadó, 1970.

alapvetéséhez az is hozzátartozott, hogy a revíziós cél mellett Magyarország kimaradjon a második világháborúból. Ez Teleki rejtélyes halálát követően nem sikerült. De az is tény, hogy Kassa bombázása után Bárdossy László miniszterelnök a Szovjetunióval szemben bejelentette a hadiállapotot.¹¹⁸

A második világháború leendő nagy győztes államai már 1943 januárjában a casablancai értekezleten megfogalmazták a feltétel nélküli megadás elvét, amelyet azután következetesen végre is hajtottak.¹¹⁹ Azok az államok azonban, amelyek időben és sikeresen álltak át a győztesek oldalára, engedményeket kaptak. Magyarország volt az egyetlen olyan állam, amely nem tudott átállni a győztesek oldalára. S nem vettek figyelembe olyan államot, mint pl. Szlovákia, amely ugyan Németország támogatásával, de saját kívánságára lett önálló ország.¹²⁰

¹¹⁸ E bejelentés körülményeiről lásd Szerencsés Károly: *Az ítélet Halál! Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt.* Kairosz Kiadó, 2002. Az 1941. június 26-i minisztertanács jegyzőkönyvét Bárczy István szerint Bárdossy kilenc hónapig magánál tartotta, és „változtatásokat” eszközölt benne. Magyarul: meghamisította. Bárczy változata szerint nemcsak Keresztes-Fischer ellenezte határozottan, de Varga, Bánffy miniszterek is. (Bárczy levele Keresztes-Fischer Ferencnek, másolat a birtokunkban.) Bárdossy kivégzésének egyik legfőbb oka a „hadüzenet” volt, ahogy a perében mondták.

¹¹⁹ A casablancai értekezletet 1943. január 14-24-e között tartották az USA elnökének és Nagy-Britannia miniszterelnökének részvételével. A hivatalos közleményt lásd magyarul Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1983. 550. oldal.*

¹²⁰ A magyar-szlovák viszonyról lásd Szerencsés Károly: *Magyarok cseh(szlovák) szemmel, 1945–1949.* In.: *A XX. Század Intézet évkönyve, 2003. 121. oldal.* Szlovákia 1939. március 14-én vált önállóvá.

A második világháborúnak 21 győztes állama volt.¹²¹ A konferencia 1946. július 29-én kezdődött Párizsban. Talán a helyszín kiválasztásával is érzékeltetni akarták az első és második világháború közti szoros összefüggést... A konferencia előtt a lényeges döntésekben már állást foglalt a győztes nagyhatalmak „Külgügyminiszterek Tanácsa”. A vesztes államok ügyét bizottságokban tárgyalták. Háromféle bizottság volt: politikai és területi, gazdasági, valamint katonai. Magyarországon – főként 1946 őszéig – erőteljesen éltek a remények, hogy a politikai rendelkezések biztosítani fogják az alapvető emberi és politikai jogokat, ugyanakkor a területi rendezéskor figyelembe veszik az etnikai határokat, s így mind a Partium, mind a Felvidék irányába kiigazíthatják a képtelen trianoni határokat. Mivel Beneš az emigráns cseh kormány teljes elismertetésével Csehszlovákiát győztes állammá nyilváníttatta, az északi határkiigazítás hamar lekerült a napirendről. Történt ez annak ellenére, hogy az önálló Szlovákia 1939 és 1944 között a III. Birodalom legeminensebb „szövetségese” volt. Többek közt részt vett katonailag Lengyelország megtámadásában, illetve az elsők között csatlakozott a Szovjetunió elleni háborúhoz. Itt kezdték meg először Közép-Európában a zsidók deportálását is. Mindezt „elfelejtették”. Csehszlovákia győztes lett. Így inkább az vált ténnyé, hogy a csehszlovák állam meg akar szabadulni az összes némettől és magyartól, akik a területén élnek. A magyar álláspont: átvesszük a magyarokat, de csak területtel, ahol élnek – komoly tárgyalási

¹²¹ A győztes államok: USA, Egyesült Királyság, Szovjetunió, Franciaország, Kína, Ausztrália, Belgium, Belorusszia, Brazília, Kanada, Csehszlovákia, Etiópia, Görögország, India, Hollandia, Norvégia, Új-Zéland, Lengyelország, Ukrajna, Dél-Afrikai Köztársaság, Jugoszlávia.

alap sem lehetett. Pedig... A csehek és szlovákok Párizsban minimum kétszázezer magyar kitelepítését követelték (a többi majd elúzik, deportálják a Szudéta-vidékre, esetleg „reszlovakizálják”, vagy lakosságcserét kényszerítenek ki), de nem kapták meg hozzá az összes nagyhatalom támogatását. Csak a Szovjetunió küldötte lelkesedett az ötletért. Elvégre „egy tiszta szláv állam...”¹²² Csehszlovákia mindenben élvezte a Szovjetunió támogatását – így pl. a „pozsonyi hídfő” kiszélesítésében is, vagyis újabb magyar területek Csehszlovákiához csatolásában –, cserébe Beneš könnyű szívvel adta át Kárpátalját a nagy keleti birodalomnak.¹²³ Ezzel a szovjet állam kiterjesztette területét a Kárpát-medence egy részére is.¹²⁴

Több esélyt láttak a kortársak Romániával szemben, amely szintén vesztes államként került ki a világháborúból. A magyar kormány egy 20 ezer négyzetkilométeres sáv visszacsatolását kérte, de mivel a négy nagyhatalom egyikénél sem sikerült egyértelmű támogatást elérni (Nagy Ferenc járt az ügyben Londonban, Washingtonban, Párizsban és Moszkvában is), csökkentették az igényt. A végén már csak

¹²² A csehszlovák érvekre lásd Edvard Beneš: Odsun nemcu (A németek kitelepítése). Cikkgyűjtemény. ESB, 1995.

¹²³ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Kiadó–Gondolat Kiadó, 1983. 638. oldal. (szovjet–csehszlovák szerződés Kárpát–Ukrajnáról).

¹²⁴ Csehszlovákia, mint a III. Birodalom egyik első áldozata szcrepelt. Legfőbb hivatkozási alap a müncheni egyezmény volt, amely ctnikai alapon kiigazította a csehszlovák határokat. De így is 512 289 rutén, 377 830 német, 100 379 magyar, 126 310 zsidó maradt Cseh–Szlovákiában. (Statni Ustredni Archív v Praze MV II.B. 2303–2304.) A németek és magyarok egyoldalú kitelepítését éppen e négyhatalmi döntés következményével – vagyis a Szudéta-vidék és a Felvidék déli részének elcsatolásával magyarázták.

Gyöngyösi János
aláírja a békeszerződést

egy jelképes területre, mindegy 4 ezer négyzetkilométerre tartva igényt. Ne feledjük: Trianonban csak Romániához 103 ezer négyzetkilométert csatoltak... Sajnos azonban több okból is – főként a Szovjetunió akaratából – maradtak a trianoni határok. Sztálin megszerezte Besszarábiát (Moldova), és karnyújtásnyira kerültek a román olajmezők. Meg persze a szorosok felé is erre vezetett az út. Ráadásul 1946 őszére Romániában már a kommunista vezetésű koalíció diktált, Magyarországon pedig még semmi nem dőlt el. A magyar parlamentben továbbra is a keresztény-polgári erők voltak többségben. Talán hatott Bencs elképesztő intrikája is, amellyel a magyarokat még a németeknél is bünbösebbnek festette le.¹²⁵ (Milyen kár, hogy egyes magyar közéleti szereplők a XXI. században is átveszik ezt a tartatatlan nézetet... Persze csak, ha nem ártani akarnak a

¹²⁵ Beneš–Molotov–Sztálin tárgyalásainak jegyzőkönyvét közli Gosztonyi Péter: Háború van, háború! Népszava, 1989. 22. oldal.

tározatlan számban Magyarországon maradhatott. A megszállás tehát folytatódott. Az ürügy: az Ausztriába menő utánpótlási vonalak biztosítása volt. Hogy mi lesz Ausztriával, 1947-ben még senki nem tudta. (Csak 1955-ben derült ki.)¹²⁸ A párizsi béke életbelépésével (1947. szeptember 15.) jogilag megszűnt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon, ezzel de jure helyreállt a szuverenitás. Ez azonban csak illúzió volt, az ország továbbra is megszállt állapotban volt, és hamarosan a megszállók rákényszerítették politikai, gazdasági és társadalmi rendszerüket is. Ez volt a sztálinista szocializmus.

A hely szelleme meghatározta a párizsi döntés lényegét is. Ezúttal sem olyan döntés született, amely megnyugtatóan rendezte volna Közép-Európa népeinek helyzetét. Sőt. Újabb évtizedekre lehetetlenné tette az együttműködést. Maradtak a megoldatlan problémák, a kiszolgáltatott kisállamok, és maradt a térség neuralgikus pontja, a kisebbségi kérdés megoldatlansága. Mindezek egyelőre lehetetlenné teszik a valódi együttműködést ezek között az országok között. A párizsi béke legnagyobb bűne ez. Madame de la Pompadour, XV. Lajos és ottani utódaik pedig kényes mosolyok közepette ismételtethetik: „Utánam az özönvíz!”

¹²⁸ Ausztria 1945-ben négyhatalmi megszállás alá került, Észak-kelet-Ausztria és Bécs egy része szovjet zóna lett. Lásd Halmosy id. mű, 642. oldal. Magyarországot tehát nemcsak keletről, de nyugatról is szovjet hadsereg vette körül.

Sűrű, sötét korszak, amit legszívesebben örökre elfelejtene a magyar emlékezet

RÁKOSI ÉS A PÁRT – EGY!

„Csak úgy engednek haza, ha vállalom, hogy házi őrizetben tartanak. Ezt elutasítottam.

Mátyás.”¹²⁹

Mert Rákosi haza akart kerülni. Tudta ő is, neve és személyisége meghatározza Magyarország egyik történelmi korszakát. Ő úgy érezte, a legfényesebbet. Noha az a legsötétebb volt. Rákosi Mátyás 1892. március 9-én született Adán.

Rákosi elvtárs magatartását kezdetben leginkább a nemzetközi kommunista mozgalom értékelte. Két nagy nemzetközi visszhangot kiváltó perében is bátran kiállt tarthatatlan nézetei mellett.¹³⁰ Hosszú börtönbüntetést szenvedett érte. A Szovjetunió csak 1940-ben cserélte ki, tizenöt év után, „ellenértékként” az 1849-ben zsákmányolt magyar honvédszászlókért. Aztán – 1945. januárjában – a megszál-

¹²⁹ Bíró Eugénia: Száműzetésben. Littoria Könyvkiadó, 1994. Rákosi táviratának szövegét idézi ívére. Bíró Ferenc a Fock Jenő miniszterelnökhöz írott levelében. (1970. június 26.)

¹³⁰ A kommunista legendáriumban fontos szerepet kapott 1956-ig az „A Rákosi-per” című dokumentum- és cikkgyűjtemény. Szikra, 1950. Azán ez a kötet is „eltűnt”, mint ahogy maga Rákosi is.

ló szovjet alakulatokkal tért vissza Magyarországra, együtt Vorosilov marsallal, a teljhatalmú szovjet SZEB-elnökkel. Ezek után – Rákosi elvtársat már a magyar kommunisták, sőt az egész baloldal is vezetőjének tartotta. A kevés kritikus – saját oldalról is, mint pl. Demény Pál – eltűnt a börtönökben vagy a Gulagon. A szovjet megszállás után Rákosi vezette a harcot a magyar demokrácia ellen a megszállók politikai, gazdasági stb. érdekeit kiszolgálva. A harc győzelemmel járt, s Rákosi elvtárs immáron az egész magyar (dolgozó) nép Vezérének nyilvánított, ezen kívül „szerezett édesapánknak”, „népünk nagy tanítójának”, „Sztálin legjobb magyar tanítványának”, virágcsokros gyerekek között „Rákosi pajtásnak”. A közvélemény-kutatások toronymagasan a legnépszerűbb magyar politikusnak nyilvánították. (A közvélemény-kutató intézetek a kommunisták kezében voltak...)¹³¹ Hamarosan el is tűntek mellőle a nem kommunista vagy „társutas” politikusok. A Magyar Kommunista Párt átalakult Magyar Dolgozók Pártjává, ezzel párhuzamosan felszámolták a többi párt működését.¹³² Létrejött az állampárt, amelynek vezető testületei közjogi funkciót is betöltöttek. Az államapparátus másodlagos, végrehajtó szerepet kapott.

¹³¹ A Magyar Közvéleménykutató Intézetről és az eredményekről lásd Levendel Ádám: Két választás a hőskorban. In.: Előfutár. A Jel-Kép különszáma. 1990. február. 104. oldal, illetve: Jel-Kép, 1983. 2. szám és 1986. 1. szám.

¹³² Az MDP a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt „fúziójából” született 1948. június 12-én. A pártok közül csak a Magyar Függetlenségi Pártot tiltották be, a többi vagy magát oszlatta fel, vagy szüneteltette tevékenységét.

Ezzel párhuzamosan egyre szűkült a párton belül is a döntéshozók száma. A Központi Vezetőség már csak jóváhagyta a Politikai Bizottság döntéseit. E testületben pedig a „négyes fogat” – Rákosi, Farkas Mihály, Gerő Ernő és Révai József – diktált. Révai és Farkas lemorzsolódott, Gerőnek volt annyi esze, hogy a háttérből irányítson, s átadja a Vezér szerepét a végtelenül hiú Rákosinak. 1952-ben Rákosi átvette a gumigerincű egykori kiskgazdától, Dobi Istvántól a miniszterelnökséget is, így az MDP főtitkársága mellett immáron az állami apparátus élén is őt találjuk. Rákosi elvtársnak, a „hivatásos forradalmárnak” mindene volt a hatalom, így ebben az évben valóban a csúcson érezhette magát. Persze volt felette is egy Vezér, akinek a bizalmát meg kellett szolgálni. Ő volt Sztálin. És Rákosi elvtárs igyekezett is ezt megszolgálni: csaknem háborút provokált Titóval, „az imperialisták láncos kutyájával”, komoly kampányt indított, hogy a jugoszlávok dobták át a határon a kolorádóbogarat, ezért csökken a termés, valamint perek sokaságát rendezte a titóista összeesküvések leleplezésére, amelyben Rajk László egykori nagyhatalmú kommunista belügyminiszter mellett civilek és katonák sokasága került a bitófára. A terror immáron intézményesé vált, s vele a félelem is.

Annál visszatetszőbb volt Rákosi 60. születésnapjának megünneplése 1952. március 9-én. Az egész országból ajándékok ezrei érkeztek a Párt Akadémia utcai székházába. A táviratok és az ajándékok kifejezték egy-egy kollektíva megbecsülését, szeretetét Rákosi elvtárs iránt. Az újságok hetek óta cikkeztek harcos életéről, felelevenítve az 1919-es Tanácsköztársaság alatti frontparancsnoki tevékenységét, illetve a Vörös Őrség parancsnoki kinevezését. A vezércikket március 9-én Révai József írta a Szabad Népből. Előző nap az Operaházban hatalmas ünnepség zajlott. Mintha

Sztálin 70. születésnapján lettünk volna. Az emelvényre odakényszerítettek művészeket is: Kodály Zoltán sem tudott elmenekülni, de fél arcát a tenyerébe temette. Beszédük sora méltatta Rákosi elvtársat, aki mögött ott lógott saját hatalmas fejképe arany és vörös keretben. A felirat visszafogott volt: „Éljen népünk és pártunk bölcs vezére és tanítója, Rákosi elvtárs!”

Rákosi Mátyást falusi táncsoportok, kórusok köszöntötték: tápéiak, sárpilisiek, hódoscsépányiak ropták a táncot, fújták a dalt. Kodály mellett ott feszített Dayka Margit színésznő, Szabó Pál író, több akadémikus is. Az est főszónoka Gerő Ernő volt. Hangja szárazon recsegett, a szöveg, amit felolvasott, viszont egyértelmű volt. Lényege: „Tiszteljük, becsüljük, szeretjük Rákosi elvtársat, mert minden becsületes magyar, hazánk minden igaz fia érzi, tudja: Rákosi és a párt – egy! Rákosi és a magyar munkásosztály – egy! Rákosi és a magyar nép – egy!”¹³³ Hogy mit szoltak ehhez a malenkij robotra hurcoltak, a B-listázottak, kitelepítettek, internáltak, munkaszolgálatra kényszerítettek, az üldözött „kulákok”, az osztályidegenek, a politikai foglyokkal zsúfolt börtönök lakói vagy a még mindig a Szovjetunióban raboskodók, mint például Kovács Béla, a kisgazdapárt főtitkára – erről nem szoltak a tudósítások. Ráadásul azt sem verték nagy dobra, hogy szűk körben Rákosi elvtárs nyíltan kijelentette, hogy a magyar nép nem demokrata. Hát ezért kell tanítani... Hogy a magyar kommunista uralom mennyire azonos jellegű volt 1956 előtt és után, jól jelzi a Kádár Jánosról megjelent első életrajz Gyurkó László tollából, ahol

¹³³ Szabad Nép, 1952. március 10.

Rákosi 60. születésnapja az Operaházban

szinte szó szerint ezt a fordulatot használja: Kádár János és a magyar nép – egy.¹³⁴

De ne legyünk ünneprontók! Az elnyomott, megnyomorított, üldözött milliók legfeljebb az amnesztiát várták, de az késett. Ellenben az Operaházban egyre lelkesebb sztahanovisták, tsz-elnökök, úttörők, gyerekek, ifjak ünnepelték a Vezért. Csattantak a csókok, szállt a dal, zászlóerdő libent. Egy ifjú szónok így szólította Rákosi elvtársat: „Drága

¹³⁴ „Nemcsak Kádár azonosult az országgal, az ország is azonosult vele. Ezért merem leírni a dagályos mondatot, hogy Kádár János: Magyarország.” Gyurkó László: Arcképvázlat történelmi háttérrel. Magvető, 1982. 384. oldal.

édesapánk!" Végül megjöttek a fegyveres testületek alakulatai is. Rákosi Mátyás meghatódott. Tőle szokatlanul szabadon beszélt válaszában. Így köszönt el: „Szabadság, elvtársak!” Aztán jöhetett az elmaradhatatlan kultúrműsor. Ezt már Rákosi elvtárs és felesége a királyi páholyból tekintette meg.

1952-ben március 9-e vetekedett a többi ünneppel. Április 4. és november 7. kissé háttérbe szorult. Még március közepén is érkeztek a beszámolók a Vezér születésnapjáról, illetve miniszterelnöki kinevezéséről. Ilyen – néha a szexualitást is súroló stílusban: – „Salamon Józsefné, a Sortex dolgozója, Varga Józsefné, a Lódcn sztahanovista csomózója lopva egy-egy könnycseppet törölnek ki a szemükből: Csak néztem Rákosi elvtársat, és csak tapsoltam, azt szerettem volna, ha minél tovább tart ez a pillanat.”¹³⁵ A pillanatot újra meg újra át lehetett élni, mert a Munkásmozgalmi Intézetben (Az egykori Curia épületében, ma Néprajzi Múzeum) hatalmas kiállítást rendeztek a Rákosi elvtársnak küldött ajándékokból. „Rákosi Mátyás harcos élete” – ez volt a kiállítás címe. Elsősorban üzemi kollektívák, termelőszövetkezeti csoportok, iskolák, de magányos „rajongók” is küldtek ajándékot. Össznépi verseny indult, ki tud szebbet, jelentősebbet küldeni. (Az ÁVH az figyelte: ki nem küldött?) De voltak „értelmes” ajándékok is. Egy gyár cipőt küldött a házaspárnak. Ebből kiderült, hogy Rákosi lábmérete 41-es, a feleségéé 36-os. Érkeztek makett csillék, Sztálin szénből kifaragott arcképei, a csepelick elküldték gyáruk makettjét, ha már úgyis Rákosi Mátyás Műveknek hívják, és Rákosi elvtárs egyik testvére az igaz-

¹³⁵ Esti Budapest, 1952. augusztus 14.

gató...¹³⁶ Albumok, szobrok, hímzések, párnák, rajzok színesítették a palettát. A megnyitás napján 11 ezer ember jelent meg a kiállításon. Rákosi elvtárs nem volt köztük. Legfeljebb a zárás után, „illegalitásban”.

Közben Rákosi elvtárs megkapta a Magyar Népköztársasági Érdemrend I. fokozatát. A Miskolci Egyetemet róla nevezték el. (A tanárok és diákok határozott kérésére.) Azon a héten iskolai szünnap volt, pártnapokat tartottak. Rákosi-ösztöndíjat alapítottak, Rákosi-érmeket egyetemistáknak. 800 forint járt ezzel. Megindultak a Rákosi Mátyás tanulmányi- és munkaversenyek. Kezdeményezték, hogy utcákat, tereket nevezhessenek el Rákosi elvtársról, de ezt Révai József határozottan elutasította. (A „négyes fogatból” hamarosan „trojka” lett. Vajon ki maradt ki?) Kisfaludy Stróbl Zsigmond elkészült Rákosi elvtárs portréjával, Poór Bertalan a festménnyel.

A kívülről szemlélőnek úgy tűnhetett, az ünnepségekkel minden rendben. Csak a bennfentesek tudták, hogy minden „spontán” lelkesedés szervezés eredménye. 1952 az egyik legnehézebb, legelviselhetetlenebb éve volt a szocialista zsákutcának.¹³⁷ Alig telt el egy év, és ezt már Moszkvában is kénytelenek voltak belátni. Rákosit menesztették a miniszterelnöki székből. Teljes távozására azonban még három évet kellett várni. Akkor a Szovjetunió „vendége” lett, lényegében deportálták. Hazatérését Kádár János 15 évig megakadályozta.¹³⁸ A „szovjet hadsereg nálunk, Rákosi

¹³⁶ Bíró Ferenc néven.

¹³⁷ Számítalan mutató bizonyítja ezt, mint pl. a vásárlóerő jelentős csökkenése 1938-hoz viszonyítva (67%). A jogrendszer, de leginkább az élelmiszerhiány.

¹³⁸ Lásd erről Bíró Eugénia: Száműzetésben. Littoria Kiadó, 1994.

Önöknél” – mondta Kádár Hruscsovnak.¹³⁹ Végül csak Rákosi elvtárs urnája érkezhett haza. Már a reptéren várták Kádár emberei. Megtiltották, hogy a szűk rokonságon kívül bárki is jelen lehessen a szertartáson. „Tudomásuk van negatív irányú készülődésről (esetleges atrocitásokról)”.¹⁴⁰ Rákosi elvtárs tehát még haló poraiban is veszélyt jelentett. Urnáját, eldugott helyen a Farkasréti temető kerítésében helyezték el.

A Rákosi névéhez köthető korszak a magyar történelem egyik legsötétebb szakasza volt, de a veszélye valóban nem múlt el. Az írók – tisztelet a kivételnek – kötetlen tisztelegtek Rákosi elvtárs előtt. Talán nem volt más kiút a félclem miatt. De sajnos ma is vannak utódaik, akik nem tisztelni, hanem „tanítani” akarják e nemzetet, de most hamis félelmekre hivatkoznak.

¹³⁹ Az erről szóló dokumentumot közölte Sipos Levente: Miért ragaszkodott Kádár János a szovjet csapatokhoz? Ring. 1990. július 4.

¹⁴⁰ Feljegyzés a Ferihegyi repülőtéren lezajlott tárgyalásról, 1971. február 13. Közli Bíró Eugénia id. műve, 251. oldal.

Vezérek szemtől szembe

HITLER ÉS SZTÁLIN

A huszadik század két legelvetemültebb „vezére” kétségkívül Sztálin és Hitler volt. Áldozataik tízmilliókban mérhetőek. Az áldozatok számát összehasonlítani értelmetlen lenne, valószínűleg mindketten ki is kérnék maguknak az egybevetést. Sztálin fehér egyenruhában feszítve az Amerikai Egyesült Államok elnöke és a Brit Birodalom miniszterelnöke között bajusza alatt somolyogva hirdetné, hogy ő bizony a demokráciáért, a szabadságért, a népért küzdött egész életében. (Teheránban 1943-ban, majd Potsdamban 1945-ben is így tett.) Az USA elnöke és a brit miniszterelnök lelkesen bólogatna. Sztálin elhozta Európának a „felszabadulást”. A felszabadulást Hitler uralma, a nemzetiszocializmus alól. Bár ez utóbbit sem illik mondani, hanem a „fasizmus” alól. Mintha Mussolini Olaszországa igázta volna le egész Európát. De hát a szocializmus nem lehet nemzeti... Hitler ellenben éppen Mussolininek írta 1941 júniusában, hogy megnyugvással tölti el, hogy megindult a háború a Szovjetunió ellen, mivel morálisan is nyomasztotta a Sztálinnal kötött szövetsége.¹⁴¹

¹⁴¹ Idézi Ránki György: A harmadik birodalom árnyékában. Magvető Kiadó, 1988.

De most nem politikai, ideológiai, s még kevésbé erkölcsi összevetésre vállalkozunk, csak felvetünk néhány közös pontot. Itt van mindjárt a Sztálin–Hitler szövetség, amelyet a történetírás elleplezendő a lényecget „Molotov–Ribbentrop-paktumnak” nevez. Mindkét fél döntőnek tartotta a szövetség megkötését. Sztálin jelen is volt az aláírásnál. A visszaemlékezők szerint nem kis önelégültséggel így nyilatkozott: „Rászedtem Hitler!”¹⁴² A célja világos volt: Hitler nyugatnak fordítani, kifárasztani (a „Nyugatot” is), majd a kedvező pillanatban lerohanni Európát. Régóta készült erre. Hitler is győzelemnek értékelte a szövetség megkötését: „Megvan! Megvan!” – közölte bizalmasaival ujjongva augusztus 23-án.¹⁴³ Ő azt remélte, hogy elkerülheti a kétfrontos háborút, s már nem állhat semmi az útjába. Mások is így látták, és nemcsak a megdöbbszent Közép-Európában, ahol nyilvánvalóvá vált, hogy Sztálin és Hitler közösen fog fellépni, de még a Brit Birodalomban is. Goebbels szerint a bejelentés hatására brit újságírók úgy fogalmaztak: „Ez a Brit Birodalom lélekharangja.”¹⁴⁴ De akkor mit mondjanak a lengyelek, lettek, litvánok, észtek, finnek, csehek, románok, magyarok? Rémisztő volt, ahogy Hitler harsogta két héttel a szövetség megkötése után: „Európa két legnagyobb nemzete és állama egymást megérti.”¹⁴⁵ Akárhogy is, Sztálin számítása vált be, s ami meglepő, a szövetség erkölcsileg is többet ártott Hitlernek, mint Sztálinnak. Hiába sulykolta

¹⁴² N. Hruscsov: Emlékezések, 2. kötet. New York, 1981. 69. old. Idézi Szuvorov: A jégtörő. Kairosz Kiadó, 2006. 53. oldal.

¹⁴³ Albert Speer: Hitler bizalmasa voltam. 177. oldal.

¹⁴⁴ Albert Speer id. műve: 178. oldal.

¹⁴⁵ Küzdelem a sátánnal. Adolf Hitler magyarul megjelent összes beszéde. Gede Testvérek. 2001. 222. oldal.

Hitler: „Szeretnék itt mindjárt egy magyarázattal szolgálni: Oroszország az marad, ami eddig volt, és Németország is ugyanúgy. Egyben azonban mind a két kormány egészen bizonyosan cgyetért: sem az orosz, sem a német kormány nem hajlandó cgyetlen embert sem áldozni a nyugati demokratikus államok érdekében.”¹⁴⁶ A demokráciáért? Ugyan! Miért is áldoztak húszmillió embert az oroszok? Bizonyosan nem a demokráciákért, hanem a birodalmukért és a hazájukért. A szabadság negyven évnvi távolságba került.

Őrütl század volt a huszadik. Soha ekkora emberáldozatot nem idézett elő maga az ember. A két vezér is a végső-kig feszítette a húrt. Mikor a német hadsereg 1941 telén megközelítette Moszkvát, az orosz kormány Kujbisevbe vonult vissza. De Sztálin nem! Ő Moszkvában maradt. A Vörös térről személyesen indította a frontra a csapatokat. S meg is ígérte, hogy 1942-ben győzelemmel ér véget a háború. Milovan Gyilaszi délszláv kommunista el is hitte, s vele sok millióan. Elhitték, mert Sztálin mondta.¹⁴⁷ De ami ennél tragikusabb: Hitler is Berlinben maradt, s 1945-ben, a nemzetiszocializmus nevében az utolsó házig harcolt. Az utolsó berlini népfelkelők közé sorolták – a gyerekek után – Hitler kedvenc zenészeit, a berlini filharmonikusok tagjait. S sokan elhitték a Führernek – még itt Közép-Európában is –, hogy a háború 1945 után is folytatódik, mert jön a csodafegyver. Nemcsak buta, sarokba szorított emberek, hanem mint nálunk is Imrédy Béla, Bárdossy László. A fa-

¹⁴⁶ Uo. 222. oldal.

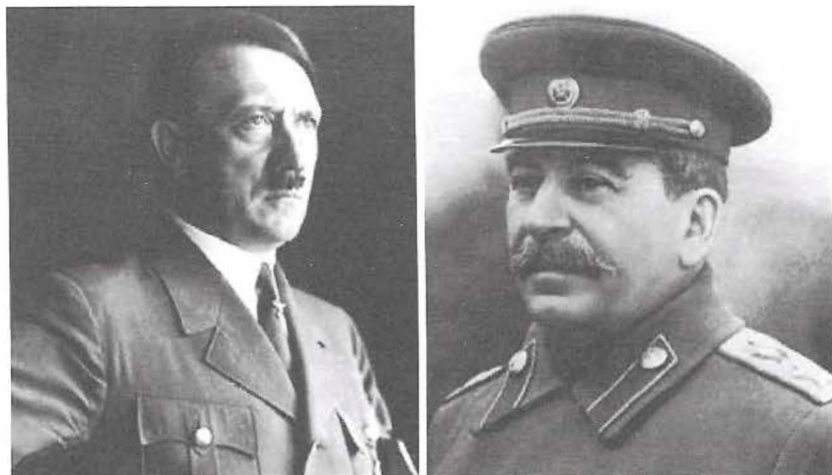
¹⁴⁷ Milovan Gyilaszi: Találkozások Sztálinnal. Magvető Kiadó, 1962. 13. oldal.

natikusokat könnyebb megérteni. Hogy Sztálin tévedett három évet, milliók életébe került, hogy Hitlernek nem sikerült, talán százmilliók életét kímélte meg.

Hitler és Sztálin nem ismert kegyelmet saját népével szemben sem. A Szovjetunióban a „felperzselt föld” taktikája, Németországban a hírhedt „Néró parancs” jelzi ezt. Rokon lelkek voltak. De nemcsak a lelkek, az eszmék is rokoníthatók. A kiméletlenség, a totális győzelem igénye, a cél szentesíti minden gazemberséget. De még mindig nem evidens, hogy a szélsőbal sokkal közelebb van a szélsőjobbhoz, mint a tisztességes bal a szélsőbalhoz és a tisztességes jobb a szélsőjobbhoz.

De vissza a vezérekhez. Mindketten (s nyomukban mennyien?) szerették a hosszú vacsorákat, s utána a privát filmvetítéscset. Saját mozijukban vészték át a nehéz éjszakai hangulatokat. Egyikük sem csinált tulajdonképpen semmit, csak a világhatalomról álmodozott. És gyilkolt. De a filmek... Sztálin például a jugoszláv – szovjet kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötése után – 1945 áprilisában – végignézetett egy kolhozfilmet, majd egy háborús filmet a délszláv delegációval. Címe az volt: „Ha holnap háború lesz”. Vajon már akkor nyomást akart gyakorolni a túlságosan önálló jugoszláv elvtársakra? Hitler is állandóan filmet nézett vacsora után. Amikor Hácha csehszlovák elnök 1939. március 14-én megjelent Berlinben, hogy mentse, ami menthető Csehszlovákia ügyében, Hitler hajnalig nem fogadta, mert a Reménytelen eset című filmet nézte... Tényleg reménytelen eset volt Csehszlovákia, másnap Hitler be is vonult Prágába.

Közös volt a két vezérben a gigantikus építési vágy. Sztálinnak erre több ideje marad, de a háromszáz méter magas épületet, amelyről álmodott, nem sikerült felépítenie. Hit-

Vezérek szemtől szemben: Hitler és Sztálin.
A jóvátételen nem volt kegyelem

lernek sem a „Népek csarnokát”, amely tizenhétszer nagyobb belső térrel rendelkezett volna, mint a római Szent Péter-bazilika. Mikor Hitler – megcélözve Sztálint – megtámadta a Szovjetuniót, meg is jegyezte: „most aztán örökre vége az épületüknek.”¹⁴⁸ A „Népek csarnokának” alapkövét letették, 1945-re kellett volna elkészülnie a 250 méter magas kupolának...

Közös volt a két vezérben és környezetükben a magyarsággal szembeni megvetés. Hitler számtalanszor értekezett a szociálisan elmaradott feudális Magyarországról, amelynek népe lusta, eredendően a sztyeppékre való. Sztálin hírhedt mondata, amelyben a magyar kérdést vagonkérdésnek nevezi, csak memoárokban maradt fenn. Ellenben

¹⁴⁸ Albert Speer td. műve. 17. oldal.

Goebbels egyszerűen „disznó bandának” nevezte a magyarokat,¹⁴⁹ akik, majd ha győz a Harmadik Birodalom, meg fogják ismerni a másik arcát is. Egy 1943-as memorandum szerint „Sztálin a magyarokkal kapcsolatban a legélesebb kifejezésekkel élt: ők állítólag még a németeknél is rosszabbak, akik őket hóhérként használják.”¹⁵⁰

Számtalan azonosság mellett (mint például a pánszláv és a pángermán gondolat) számos különbség is volt a két vezér között. Hitlernek nem volt elődje, ellenben Sztálinnak igen. Lenin végrendeletében Sztálint nem tartotta alkalmasnak a vezéri posztra, de nem nevezte meg utódját. Hitler egyenesen idegenkedett a gondolattól, hogy gyermeke születessen, mert tartott az „utódlástól”. „Micsoda probléma volna, ha gyermekeim volnának! A végén még megpróbálnák a fiamat utódommá tenni” – mondta.¹⁵¹ Sztálin hagyta elpusztulni fiát a német fogságban, holott kicserélhetette volna. „Katonát marsallra nem cserélek” – válaszolta a német ajánlatra.¹⁵² Viszont Sztálin Lenintől vette át a gondolatot, hogy az újabb nagy háború elkerülhetetlen: „Egy ilyen jellegű háború elmaradhatatlan” – írta Lenin.¹⁵³ Hitler észre sem vette, hogy belckeveredett a világháborúba. Azt gondolta Lengyelország esetében is lokális konfliktusról lesz szó.

¹⁴⁹ Goebbels: Napló. Dunakönyv Kiadó, 1994. 269. oldal.

¹⁵⁰ Idézi Gosztonyi Péter Háború van, háború! Népszava, 1989. 32. oldal.

¹⁵¹ Albert Speer id. műve, 103. oldal.

¹⁵² Sztálin. Magyar Hírlap Könyvek, 1988. 137. oldal. Sztálin a Paulus tábornagyért cserébe felajánlott alkut a svéd Vöröskereszten keresztül utasította el.

¹⁵³ Lenin 1920. március 6-i beszéde a moszkvai szovjet előtt. Lenin szerint: „A háború egy részzszakaszát befejeztük, most a másodikra kell felkészülnünk.” Szuvorov id. műve. 18. oldal.

(Mint Ausztria, Csehország vagy a Rajna-vidék esetében). Mindenesetre a Szovjetunió elleni háború megindulása után tette Hitler a legjellemzőbb megjegyzését, bár tréfának szánva: „az Oroszország feletti győzelem esetén természetesen német fennhatósággal legjobb volna Sztálinra bízni az ország igazgatását, mivel ő az elképzelhető legalkalmasabb ember az oroszok kézben tartására.”¹⁵⁴

Hitler vegetáriánus és antialkoholista volt, Sztálin ellenben pipázott és ivott is, főleg vodkát vörösborral. Hitler megtűrt környezetében okkultistákat és morfinistákat is (bár nem lelkesedett értük), Sztálin viszont bizalmába fogadott olyan alkoholistákat, mint Berija. Akit veszélyesnek vélték, egyaránt kivégeztették, Sztálin ebben következetesebb volt, panaszkodott is Hitler 1944-ben, hogy éppen ezért tud felülkerekedni Sztálin. A híres 1944. július 20-i merénylet után mondta Hitler: „ma már látja, hogy Sztálin a Tuhacsevszkij elleni perrel tette meg a döntő lépést a sikeres hadvezetés felé.”¹⁵⁵ Buharin és a többiek likvidálása azonos elv alapján történt, mint Röhm és mások meggyilkolása.

A háború, amelyet a két vezér nevével fémjelzett hadseregek vívtak, valóban eltért minden korábbi háborútól. Sztálin mondta: „ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét.”¹⁵⁶

¹⁵⁴ Albert Speer id. műve, 327. oldal.

¹⁵⁵ Albert Speer id. műve 411. oldal. Tuhacsevszkij pere mellett lefejezték szinte az egész Vörös Hadsereg legfelső vezetését. Holott Tuhacsevszkij szinte szóról szóra azonos idéjét fogalmazott meg, mint Sztálin: „Minden általunk bevett terület az elfoglalása után már szovjet terület, amelyen megvalósítjuk a munkások és parasztok uralmát.” Válogatott művei. Moszkva, 1964. 258. oldal.

¹⁵⁶ Milovan Gyilasz id. műve. 105. oldal.

Így is volt. Ha csak Magyarországot nézzük, 1944. március 19-e után, a nemzetiszocialista gyakorlat Magyarországon is megvalósult. A megszállás százezrek életébe került. Azután 1944. október 15-e után még mélyebbre süllyedtünk. S mi történt utána? Hitler után Sztálin és utódainak regnálása. Negyven év kommunista-szocialista diktatúra. Újabb százezrek áldozata. Gyilasz, egy a szocializmust legbelülről ismerő politikus szerint „Sztálin nem azért győzött, mert eltorzította a marxizmust, hanem éppenséggel azért, mert megvalósította.”¹⁵⁷ Mostanra végre meg kellene fogadni ezt az igazságot.

¹⁵⁷ Milovan Gyilasz id. műve, 187. oldal.

„Visszatérünk a tömegharchoz.”

UTCAI POLITIZÁLÁS 1945–1947

A második világháború még éppen csak befejeződött – augusztusban az atombomba bevetésével – szeptemberben Japán kapitulációjával, mikor Magyarországon a kedvező nemzetközi körülmények folytán kvázi szabad választásokat tarthattak. Azért írjuk, hogy „kvázi”, mert a kormánypártok és a szovjet megszállók korlátozták az indulni akaró pártok megjelenését, s így kereszténydemokrata vagy éppen konzervatív párt nem indulhatott. Alternatíva mégis létezett, mert ezeket a gondolatokat is magába tudta ötvözni a Független Kisgazdapárt.¹⁵⁸ Szemben, a baloldalon a kommunista, szociáldemokrata és a parasztpárt állott. Főképp a népbíráóságok tevékenysége révén kiderült, hogy ide – a baloldalhoz – kell számolnunk a Polgári Demokrata Pártot

¹⁵⁸ A Független Kisgazdapártot előszeretettel nevezik „gyűjtőpártnak”, mintha elméletileg összeférhetetlen, csak a hatalom szempontjából értelmezhető alakulatról lenne szó. Nem osztjuk ezt a véleményt. A párt minden egyes meghatározó tagja egyetértett a célokkal, eszmékben. Komoly ellentétek voltak azonban a taktika jellegében, amelyet sikeresnek, üdvöztetőnek vélték. Mégis, néhány kriptokommunistától eltekintve ez a párt eszméiben egységes volt Sulyok Dezsőtől Nagy Ferencen át, Tildy Zoltánig, sőt akár Ortutay Gyuláig. Hogy gyökeresen más politikai és életpályát futottak be, az a külső körülmények és a belső értékek függvénye volt.

is, vagyis a „liberálisokat”. Ez korábban nem tűnt evidensnek.¹⁵⁹

Az eredmények – ma úgy tudjuk, hogy tiszta választások voltak, 92%-os részvétel mellett – a kisgazdapárt 57%-os győzelmét hozták, a kommunisták a 17%-ot sem érték el, de a baloldal együtt 42% körül mozgott. Ez utóbbi együtt sem volt kormányképes erő, ráadásul ez a baloldali szövetség nagyon ingatag volt. A szociáldemokrata pártban még ott találjuk Peyer Károlyt¹⁶⁰ és nagyszámú hívét, a parasztpártban Bibó Istvánt, Kovács Imrét, akik mögött inkább a tagság többsége állt, mint kisebbsége. Ők elleneztek a kommunista pártnak történő alárendelődést, a sztálinista, marxista politikát. A helyzet tehát a baloldalon reménytelennek látszott. A nemzetgyűlés mandátuma 1949 novemberéig szólt, a baloldalnak ennyi ideje nem volt, ezalatt ugyanis megszilárdulhatott volna Magyarországon a parlamentáris demokrácia.¹⁶¹

A kommunista párt azonban képes volt összefogásra készíteni a másik két potenciális szövetségesét, s ennek leg-

¹⁵⁹ A liberalizmus a második világháború után talán még látványosabban határolódott el a nemzeti érzéstől, nemzeti gondolattól, mint a hazai baloldal. Nem véletlen, hogy ebben a liberális táborban Rassay Károlynak vagy Vázsonyi Jánosnak már nem termett babér. Mindketten megjárta a német megszállás után a koncentrációs táborokat, Rassay ittthon, Vázsonyi az USA-ban élt.

¹⁶⁰ Peyer is megjárta a német megszállás után a koncentrációs tábor. Hazatérése után a „szerencsésebbek” nem engedték valódi befolyáshoz jutni Kiszorították a párt vezetőségéből.

¹⁶¹ Ezt a párizsi békeszerződés is „előírta”. S abban nagyon sokan hittek, hogy a békeszerződés után az orosz megszállók kivonulnak, s a demokrácia érvényesülhet. Naivitás? Innen már könnyű lenne ítélkezni. Vágy, elvárás, remény volt ez. Persze csak a demokraták között.

főbb politikai érve az volt, hogy Rákosi már a választások másnapján meghirdette: a voksolás eredményét korrigálni kell!¹⁶² És ez a „korrekció” a baloldali szövetségeseknek is miniszteri bársonyszékeket s egyéb előnyöket biztosított. A korrekció végrehajtásában méltán számíthattak a megszálló szovjet hadsereg és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság támogatására. Ez a támogatás már eddig is megmutatkozott olyan fontos pozíciók (szervezetek) kisajátításában, mint például a politikai rendőrség (PRO majd ÁVO).¹⁶³ E mellett az ügyészség, a népbíróságok, a helyi közigazgatás egésze a három-négy baloldali párt teljes dominanciájával működött.¹⁶⁴ Épp így az „igazolási eljárások”, majd később a „B-listázások”. Kommunista irányítás alá került a Gazdasági Főtanács, a Jótéteti Bizottság stb. De a parlamenti kisgazda többség nem tette lehetővé a bolgár, román, lengyel, jugoszláv, de még a csehszlovák utat sem. Ezekben az országokban a kommunisták (szövetségesekkel) lényegében 1945–46-tól kisajátították a teljes hatalmat. Rákosiék tehát lemaradásban voltak. Ezért is határozták el, hogy letérnek a kizárólagos parlamenti politizálásról, és más eszközöket is bevetnek. Rákosi kiadta a jelszót 1946 februárjában: „Visszatérünk a tömegharchoz!”¹⁶⁵ Ez azt jelentette, hogy a

¹⁶² Több forrásból is, de lásd *História*, 2002. 4–5. szám (Gyarmati György közlése).

¹⁶³ Erre lényegében 1945 január-februárjában sor került, némi belső villongással Tömpe András és Péter Gábor között. De mindketten a kommunista párt tagjai voltak, s a szervezet ettől kezdve nem is került ki a párt ellenőrzése alól.

¹⁶⁴ Lásd erről többek közt Szerencsés Károly: *Az ítélet: Halál! Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz Kiadó, 2002.

¹⁶⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára (Egykor: UMKL) XVIII-7 (4). Továbbiakban: MOL.

Tömeg a Kossuth téren a kommunisták első hatalomátvételekor,
1919. március 23-án.

kommunista párt – szövetségeseivel – kiviszi az utcára a politizálást, vagyis nem fogadja el a parlamentáris demokrácia szabályait. Egy agresszív kisebbség megpróbálja erőszakkal, terrorral rákényszeríteni az akaratát a többségre, amely a parlamenti arányokon alapult. Egyszer ez már sikerült, igaz csak 133 napra, 1919-ben. Erre válaszul mondta híres parlamenti beszédében Sulyok Dezső, a kisgazdapárt miniszterelnök-jelöltje: „Ha ... egy többség alakul ki, amely a viszonyok megjavítására irányuló törekvéseket magáévá teszi, és ha ez a többség egybe tudja forrasztani az árnyalatnyi különbségeket feltűntető emberi véleményeket, akkor a kisebbség erőszakos fellépésére nincs szükség, és akkor a forradalom útjáról eljutottunk az egészséges fejlőd-

dés, kiválasztódás, evolucionizmus útjára, amelyen keresztül nagyot, szépet lehet alkotni, anélkül, hogy a fejlődés útján áldozatok, véres áldozatok vagy megkínzott emberi áldozatok volnának.”¹⁶⁶ Sulyok e beszédét egyenesen Rákosi és padtársai felé intézte, nem is lett miniszterelnök.

De a „tömegharc” megindult. Jellegzetes formája volt a politikai nagygyűlés. Minden párt élt ezzel. Ilyenkor komoly mozgósításra került sor. Kulcsszerepben volt a közlekedési miniszter – véletlenül Gerő Ernő (MKP) – aki a vonatszerelvényeket biztosíthatta, vagy meglagadta. (Így például komolyan akadályozta az egyetlen nagy budapesti parasztyűlés, a Parasztnapok megrendezését 1946 szeptemberében.)¹⁶⁷ Kellemetlenebb volt a különböző „akciózás”. Ez azt jelentette, hogy egy 20–100 fős csoport (esetleg nagyobb is lehetett) kimondott céllal megtámadta a Parlamentet, behatolt a miniszterelnökségre, egyes minisztériumokba, a kisgazdapárt székházába, és ott ultimátumot adott át az „egész munkásság” vagy az egész „nép” nevében a (kisgazda) minisztereknek vagy magának a miniszterelnöknek.¹⁶⁸ A tömeg agresszivitása – a parlamenti őrség passzivitása, a politikai rendőrség kárörvendő asszisztálása – megrettentette a kisgazda politikusokat. És akkor még ott volt a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság is, amelynek vezetője, Vorosilov marsall, majd Szviridov altábornagy ilyen esetekben rögtön telefonált, és követelte a „küldöttségck” által átadott ultimá-

¹⁶⁶ Az 1945. november 4-én megválasztott Nemzetgyűlés Naplója, 1946. január 30.

¹⁶⁷ Erről maga Rákosi Mátyás is beszámol „Visszaemlékezéseiben”. Napvilág Kiadó, 1997. 310. oldal.

¹⁶⁸ Lásd erről Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. Európa-História, 1990.

tum teljesítését...¹⁶⁹ Az összhang teljes volt. Az ilyen akciókat már csak a kommunista párt szervezte, esetleg bevonva a szociáldemokrata pártot. Ezekben az esetekben felmerül a tömeg felelőssége. A százezresé is és a néhány százasé is. A tömegben az emberek megváltoznak, átalakulnak. A tömeg átalakítja viselkedésüket, pontosabban a tömeget irányító – nem ritkán manipuláló – csoportok hatása alá kerül az ember. „A tömeg benyel” – ahogy a költő írja.¹⁷⁰ Fel kell tehát vetni a felvonulásokon, gyűléseken, stadionokban, az erőszakban, verekedésekben részt vettek felelősségét. Az arctalan massa elrejt, de mindig van egy megdöbbenet tekintet...

A tömegharc másik formája bizonyos személyek elmozdítását tűzte ki céljául. Nyilván azokét a kiscgazda politikusokét, akik nem voltak hajlandók a diktatúra irányába mutató változások elfogadására. A két legjelentősebb ilyen nemzeti demokrata politikus Sulyok Dezső és Pfeiffer Zoltán volt, de később Kovács Imrével (NPP), Peyer Károllyal (SZDP), Kovács Bélával (FKGP) és főként Mindszenty József esztergomi érsekkel szemben is alkalmazták a tömegharcolt. Ilyenkor a felvonuló párszázas „tömeg” hangosan követelte ezeknek a személyeknek az eltávolítását pozíciójukból, a magyar közéletből. Mint „reakciósokat”, „fasisztákat”, „összeesküvőket” stb. bélyegezték meg őket. A Szabad Nép publicistái már aznapra időzített cikkeikben „fasiszta fősámánnak”, a „fekete reakció vezérének” stb. nevezték az

¹⁶⁹ Ezekre a feladatokra megvoltak a „megfelelő emberek”. Elég csak a nyíltan magyargyűlölő Kondratovra gondolni, vagy a magyar (budapesti) származású Gruber kapitányra. Bjelkin is beleszólt már a perekbe 1946-tól, de kiteljesedni majd 1948–49-ben fog...

¹⁷⁰ Gyurkovics Tibor szavai.

éppen kiszemelt áldozatot.¹⁷¹ Amennyiben az akció nem sikerült, a SZEB nevében Szviridov vagy a szovjet főparancsnokság követelte ugyanezen személyek azonnali eltávolítását. A legfontosabb ilyen harc Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár elmozdításáért zajlott, mert amíg ő a helyén volt, a politikai küzdelmet nem sikerült jogi útra terelni. Márpedig politikai eszközökkel a baloldal képtelen volt felülkerekedni.¹⁷²

A „tömegharc” ennél konkrétabb célokat is szolgálhatott. Megint a kommunista párt vezetésével, de félrevezetett értelmiségiek, költők, írók részvételével „öntevékeny” csoportok hozzáálltak az ország városainak „megtisztításához” – ilyen megtisztítást hirdettek a kiscgazdapárttal szemben is –, vagyis a szobrok, emlékművek ledöntéséhez. Elég itt a nemzeti vértanúk emlékművének 1945. szeptemberi ledöntésére utalni. A háttérben csípőre tett kézzel a kommunista párt zászlaja mellett a tömeget vezető aktivista áll. Ez később állami közreműködéssel történt. Az első „spontán” szobordöntések áldozata lett a Belváros számos alkotása, amely túlélte az ostromot, de „politikailag” nem illett a baloldal ízléséhez. Ilyen sorsra jutottak az „irredenta szobrok”

¹⁷¹ Lásd erről számtalan példát: Földesi Margit–Szerencsés Károly: A megbélyegzés hatalma. Kairosz Kiadó, 2003. 128–139. oldal, s másutt is. (Jellemző, hogy e sajtókampányban a legviszatasztóbb módon vettek részt olyan később tragikus vagy megtört politikai utat bejárt újságírók, mint Losonczy Géza vagy Vásárhelyi Miklós. Losonczy például Romániát, Bulgáriát, Lengyelországot 1946-ban demokratikusabbnak nyilvánította, mint a hazáját, mert itt „a reakció külön pártban helyezkedik el”. Ez a reakció a kiscgazdapárt lett volna.

¹⁷² Pfeiffer eltávolítására végül 1946. december 18-án került sor. Néhány nap múlva bejelentették a „Köztársaság ellenes összeesküvés leplezését”, ami végül is elvezetett a kommunista puccs megszervezéséhez.

a Szabadság téren, az Országzászló és ezernyi más köztéri alkotás, köztük Prohászka Ottokár emlékműve is. Ez utóbbi akcióban részt vett Faludy György költő is, de ő legalább negyven év elteltével megbánta tettét... A ledöntött szobrok helyére Sztálint, a felszabadítást dicsőítő alkotások, obeliszek kerültek.¹⁷³

Ennél fontosabb és konkrétabb volt, amikor a tömeget egyenesen a Parlamentbe irányították. Nagy Ferenc miniszterelnök sem tudott mit kezdeni azzal a helyzettel, amikor „hatalmas tömeg betörte a Parlament kapuit, és előzönlötte a Miniszterelnökséget.” Nagy Ferenc miniszterelnök így emlékezett ezeknek a küldöttségeknek a spontán jellegéről: „Néhány hét múlva megindultak a küldöttségjárások és tüntetések a miniszterelnökség felé... a követelések egyforma szövege a gazdasági követeléseknek politikai kérdésekkel való átszövése az első perctől fogva elárulta, hogy itt tulajdonképpen presszió gyakorlásáról van szó, és a munkásság nehéz helyzetének tüntetéseiben való kifejezése tulajdonképpen a politikai követelések alátámasztására szolgál.”¹⁷⁴

A miniszterelnök engedett: megígérte, hogy a szakszervezetek részt vehetnek a B-listázásban... De Nagy Ferenc jól látta a helyzetet. Így írt: „A reakció elleni harc nem volt őszinte a kommunisták részéről. Tudták ők jól, hogy az igazi reakció végképp letűnt, de ezt a jelszót alkalmasnak tar-

¹⁷³ Ezek közül számos eltűnt már, pl. a Gellért térről, vagy a Vigadó térről, de a „központi” még ott éktelenkedik a Szabadság téren, hirdelve a szovjet felszabadítás dicsőségét. A félreértések elkerülése végett: a szovjet katonák – áldozatok – megérdemlik az emlékezést, de „felszabadításról” szó sem volt. Megszállásról, erőszakról, rablásról annál inkább.

¹⁷⁴ Közli Balogh Sándor: Parlamenti és párharcok Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 358. oldal.

tották arra, hogy a kellemetlen embereket vagy politikai csoportokat ezzel megbélyegezzenek és ezért tartották állandóan felszínen.”¹⁷⁵ Igen: a megbélyegzés hatalma ebben az időben is képes volt emberek, pártok likvidálására. Mindez az állandó nyugtalanságot szolgálta: ez volt a baloldal célja. A nyugodt építőmunka megakadályozása: a békéltetés nap-mint nap történő felhevítése: halászat a zavarosban. Volt, aki vevő volt erre. A „tömegharc” a nyugodt építkezés legnagyobb ellensége lett. Célja a hatalom teljeségének kisajátítása volt. Külön tanulmányt érdemelne, miként hatott a résztvevőkre, hogy nyilvánvalóan hamis jelzések alatt kellett részt venniük az akciókban. „Földet vissza nem adunk!” – kiabálták, holott a kisgazdapárt nem akarta visszavenni a földeket, pusztán a törvényesség betartását vetette fel.¹⁷⁶ Persze lehettek félrevezetettek, lehetek, akik el is hitték, hogy 1946-ban a kisgazdapárt vissza akarja adni a földeket a nagybirtokosoknak... „Szabadságot, demokráciát” követeltek a felvonulók, holott nyilvánvaló volt, hogy a szovjet rendszer, amit a kommunista párt valójában képviselt, minden, csak nem szabadság és nem demokrácia. Halált kiáltottak a „reakcióra, a fasisztákra”, s e két kategóriát kiterjesztették a demokratákra, sőt a volt antifasiszta ellenállókra is... A legmeggrázóbb mégis az a kép, amelyen egy tiszta arcú fiatal lány áll a vörös csillagos zászlók erdejében, és kezében tart egy előre gyártott táblát: „Aki a forintot bántja, meghal!”.¹⁷⁷ Az agrarizáció nyíltan részévé vált a politikai küzdelemnek.

¹⁷⁵ Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. Európa-História, 1990. 1. kötet. 249. oldal.

¹⁷⁶ A földreform rendelet alapján (1945. március 17. 600/1945. m.e. számú rendelet).

¹⁷⁷ Kor-Képek. 1945–1947. MTI 2004. 246. oldal.

A „tömegharc” helyettesítette az érveket, a tömegharc helyettesítette a népakaraton nyugvó parlamenti életet. A „tömegharc” befeketítette a magyar viszonyokat. Bibó István írja: „Egy esztendő óta (az MKP) az ország társadalmi, gazdasági, politikai életének legkülönbözőbb pontjain ragadja üstökön és semmisíti meg a reakciót, és minden téren újabb és újabb fészkeket fedez fel. A csodálatos csak az, hogy a reakciónak és a fasizmusnak minél több fészket fedez fel, annál szűkebb lesz a demokrácia platformja...”¹⁷⁸ És valóban így volt: a kommunista párt akciócsoportokat hozott létre, amelyeknek a feladata részben a tömeg kisajátítása, részben az „ellenséges” tömeg szétverése volt. A kisajátítás azt jelentette, hogy egy adott kiskgazdapárti, szabadságpárti, függetlenségi párti gyűlésén megjelent egy kisebb csoport kommunista provokátor, és addig provokálta a szónokot vagy a hallgatóságot, míg valamiféle ellenlépésre nem került sor. Verekedés kezdődött tehát. Abban a pillanatban megérkezett Péter Gábor (MKP) politikai rendőrségének osztaga, és feloszlatta a gyűlést, az ellenzéki vagy kiskgazda szónokot pedig akár le is tartóztathatta. Ilyen kisajátító tömegek csatlakoztak egyházi menetekhez, körmenetekhez, fasiszta jelszavakat kiabálva a békés – demokratikus, keresztény gyűlést befeketítendő – és már jött is a rendőrség, másnap pedig a Szabad Nép vezércikke. Böhm Vilmos (SZDP) fasiszta jelenlétet vizionál Magyarországon 1946-ban: „Vigyázzon a munkásosztály, vigyázzon a szabad értelmiség, ne csak őrt álljon, hanem lendüljön is támadásba... sújtsa le a fasizmusnak minden jelentkezésére.”¹⁷⁹

¹⁷⁸ Bibó István: Válogatott tanulmányok. Bp. 1986. II. köt. 39. oldal.

¹⁷⁹ Népszava, 1946. február 16.

A „tömegharc” pusztán politikai jelszavakkal nehezen lett volna kivitelezhető. Ezért a jelszavakhoz kapcsolták a nép jogos elégedetlenségét, leginkább a drágaság problémáját, az infláció szárnyalását. Rákosi Mátyás nem is kért: „Igenis a demokráciában helye van a tömegmozgalmaknak, és helyes, hogyha a nép maga tesz igazságot ott, ahol ezt jó-nak látja.”¹⁸⁰

A kommunista pártban ezt a fajta taktikát – tömegharcot – „direkt politikának” nevezték. Hosszú lenne sorolni az eseményeket, amikor a tömeggel akartak nyomást gyakorolni egy-egy kérdésben a kormányra vagy egyes városok hatóságaira.¹⁸¹ Meglepő, hogy igazán tömeges nagygyűlést Budapesten egyet tudtak megszervezni. Nem is volt ez könnyű. Erőszak, zsarolás, megfélemlítés – esetleg némi jutalom – is kellett hozzá. A gyárakban a szakszervezetek kihirdették a nagygyűlés helyszínét és időpontját. Közölték, hogy mindenkinek mennie kell. Oszlopokban, a bizalmiak vezetésével és felügyelete alatt. (Nehogy időközben túl sokan lelépjenek...) Aki nem volt hajlandó menni: rögtön elveszítette munkáját, egzisztenciáját és ez 1946–47-ben egyet jelenthetett „ügye” továbbításához a B-lista bizottsághoz vagy rosszabb esetben a népbírósághoz.¹⁸² A jutalom esetenként

¹⁸⁰ Nagy Ferenc: i.m. 256. oldal.

¹⁸¹ A Kis Újság beszámolója egy kisgazda választási gyűlés kommunista megzavarásáról: „Később, mikor az ezernyi kisgazda tömeg hangulata már igen ellenségeséssé vált a rendbontókkal szemben, és úgy látszott, hogy a közönség maga távolítja el a teremből a közbeszólókat, három rendőr és detektívek helyezkedtek el a rendező csoport mellett. Így aztán „rendőri fedezet” mellett hangzottak el a zavaró közbekiabálások.” (Kis Újság, 1946. szeptember 26.)

¹⁸² Ezek a dolgok vésszesen összefüggtek már az 1945–47-es években is. Akit felmentett a népbíróság, könnyen internáló táborban találta ma-

a gyűlés után kiosztott néhány kilogramm élelmiszer lehetett. Így sikerült megtölteni a Hősök terét, de így sikerült toborozni mindenre kész „munkásokat” az egyes akciókhoz is.

Meg kell mondani, hogy a „tömegharc” önmagában nem lett volna elegendő a politikai fordulat megvalósításához. Sem a Független Kisgazdapárt széttzilálásához, sem a Magyar Szabadság Párt teljes ellehetetlenítéséhez, sem a „veszélyes elemek” eltávolításához a szövetséges pártokból. Így Peyer Károly, Kovács Imre kitessékeléséhez a szociáldemokratáktól, illetve a parasztpárttól. Kovács Béla kisgazda-főtitkár elhurcolásához a Szovjetunióba. Ehhez kellett még valami: a pártközi értekezlet intézménye. Vagyis, hogy a koalíciós pártok vezetői egy ilyen akció után – kizárva a teljes nyilvánosságot, parlamentet, sajtót – „megegyezzenek”. Itt a fenyegetés a baloldal részéről már nemcsak a tömegek bevetésében nyilvánulhatott meg, de a szovjet megszállók bevetésében is. Ráadásul, ha a megegyezés (értsd: a kisgazdapárt kapitulációja) még így sem sikerült, még mindig elmehettek Tildy Zoltán leányfalui nyaralójába, ahol Tildy minden alkalommal a kompromisszum, vagyis a meghátrálás mellett foglalt állást, és erre 1947 tavaszáig rá tudta venni Nagy Ferenc miniszterelnököt is. A „tömegharc” tehát csak a pártközi értekezlettel és a szovjet megszállók fenyegetésével együtt értelmezhető. Csak együtt volt hatékony.¹⁸³ Ezért került háttérbe a parlament: a döntések már rég nem a

gát, vagy a B-lista bizottság fosztotta meg állásától. A társadalom bekezdése tehát valóban 1945-től folyt.

¹⁸³ Lásd Szerencsés Károly: A parlamentarizmus korlátai. In.: A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. ELTE BTK 2000. 553. oldal; Pártközi értekezletek 1944–1948. Napvilág Kiadó, 2003.

nemzetgyűlésben születtek: szavazógépként működött a nagy része. Tisztelt a kivételnek: a Magyar Szabadság Párt alig húsz képviselőjének, akik amíg tehették, európai nivó-jú célokért és eszközökkel küzdhettek a magyar parlamentarizmusért és demokráciáért.¹⁸⁴

De az ellenzéki pártok gyűléseit hamarosan tudatos „tömegharccal” szétverték. „Rohamcsapatoknak” nevezték azokat a néhány száz fős osztagokat, amelyeket teherautókon, megtudva, hogy hol tart gyűlést a szabadságpárt, oda vezényeltek. Megérkezve elvegyültek a tömegben, lármát csaptak, szidalmazták a szónokot, akinek végül menekülnie kellett a verés elől. (Így pl. Kiskunfélegyházán, 1947. március 2-án.) A kommunista rohamcsapatok szétverték a szabadságpárt szegedi nagygyűlését (1947. június 16.). Ma ezt nehéz megérteni? A rendőrség feloszlatta a gyűlést, a szabadságpárti rendezőket őrizetbe vette. Könnyen a Gulagon (Szibériában) találhatták magukat. (Ne feledjük: Kovács Béla ellen éppen az volt a vád, hogy maga is rendező gárdát akart szervezni a kisgazda gyűlések védelmére. Ezt fordították „fegyveres szovjet ellenes összeesküvéssé”, és ez „ért” húszéves ítéletet a kisgazda főtitkár számára.)¹⁸⁵

A Városmajorban a Himnusz-t éneklő szabadságpárti tömeget verték agyba-főbe, míg megérkeztek a rohamkocsik és elvitték a szabadságpárt „több aktív tagját.” Rajk László kommunista belügyminiszter válasza így hangzott a „tömegharcot” – gyűléseik szétverését - kifogásoló Sulyok De-

¹⁸⁴ Lásd Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért. 2. kiadás. Pápa, 1997–2007.

¹⁸⁵ Lásd Csicsery-Rónay István–Cserényei Géza: Konceptiók per a Független Kisgazdapárt ellen, 1947. 1956-os Intézet, 1998. (Dokumentumok). 259–401. oldal.

zsőnek: „Természetes, hogy megtámadtak titeket, mivel a demokrácia ellenségei vagytok. A kommunistáknak kötelességük, hogy támadjanak benneteket. Itt ülök veled szemben, mint kommunista vezető és belügyminiszter. Mint kommunista azt mondom neked: ha rajtam múlt volna, már nem lennétek a világon.”¹⁸⁶

A szabadságpárt Sulyok Dezső, Vásáry István vezetésével a legmodernebb európai programot alkotta meg 1946-ben. Többek közt ez a program tartalmazta az Egyesült Európa gondolatát, amelyben minden nemzet önállóan vesz részt, illetve a semleges Magyarország vízióját.¹⁸⁷ Természetesen a szabadságjogok és a parlamentarizmus védelme mellett. A kommunista rohamcsapatok teljesen ellehetlenítették a párt parlamenten kívüli tevékenységét. Andics Erzsébet az MKP Központi Vezetőségének 1947. április 4-i ülésén a szabadságpárttal szembeni fellépés eszközeiről világosan beszélt: „.... azt hiszem, jobban ki kell hangsúlyozni az elvtársaknak, hogy csak verekedésekkel a Sulyok-kérdést megoldani nem lehet. Bizonyos mértékig ez is szükséges, de legjobb volna, ha kormányintézkedésszel lépniénk fel velük szemben.”¹⁸⁸

A parlamentben pedig keresztülvitték Rajk László belügyminiszter új választójogi törvényét – a „Lex Sulyokot” – amely meggátolta, hogy az ellenzék vezére indulhasson a választásokon.¹⁸⁹ A párt lapját, „A Holnap”-ot a nyomdá-

¹⁸⁶ Sulyok Dezső: Két éjszaka nappal nélkül. Éghajlat Kiadó, 2004. 464. oldal.

¹⁸⁷ Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért, 148. oldal.

¹⁸⁸ PIL 174-2/45

¹⁸⁹ 1947: XXII. tc. Ez a „jogalkotás” párját ritkítja a magyar törvények között. Nincs is párja.

szok megtagadták kinyomni.¹⁹⁰ Először az ÁVO fenyegette meg a nyomdászokat, majd Kossa István kommunista szakszervezeti vezér. A „tömegharc” mellett tehát számos más eszközt is bevetett a kommunista párt, hogy a céljait elérje. A „tömegharcra” nevelést nem lehetett elég korán kezdeni: már az úttörők számára is „rohamcsapatokat” szerveztek.

A „tömegharc” kiterjedt vidékre is. Itt azonban sokkal nehezebb volt a helyzet. Részben, mert a kommunista párt befolyása sokkal kisebb volt, másrészt, mert nehezebb volt tömeget verbuválni. Tömeget – amely sohasem közösség – csak valamiféle massa, amelyet pár jelszóval irányítani és manipulálni is lehet. Néhány városban és faluban a kommunisták által gerjesztett tömeg kicsúszott a párt szervezőinek kezéből. A leghíresebb ilyen eset Kunmadarason volt, ahol a kommunista aktivisták között túl sok lehetett az egykori „kisnyilas”.¹⁹¹ Ez az „átöltözés” egyébként jellemző volt az MKP-ra, szükség volt tagság növelésére, sok kisnyilas a kommunista pártban lelte meg védelmét és érvényesülését. De Kunmadarason elszabadultak a régi indulatok, a zsidó kereskedők ellen fordult a hangulat: halálos áldozatok voltak. Erőteljes politikai kampány kezdődött: ki a felelős? Nyilvánvaló volt, hogy a kommunista szervezők. De Rákosi ezt nem engedhette. Politikai ügy lett belőle, amely az 1946: VII. tc. – a hírhedt hóhértörvény – alapján felállított ötfős különtanács, vagyis politikai bíróság kompetenciájába került. Az öt fő a kormánypártok delegáltjaiból került ki, a legjobb esetben is 3:2 volt az arány a Baloldali Blokkba tö-

¹⁹⁰ Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért, 187. oldal.

¹⁹¹ Lásd erről: Földesi-Szerencsés: A megbélyegzés hatalma, 115. oldal.

mörült pártok javára. Ilyen ítélet is született. A fő vádlott már a kisgazdapárt lett... Tömeg és bíróság így forrt egybe egy politikai összeesküvés révén. A helyzettel tisztában voltak a kortársak is. Reicher Endre így fogalmazott: „Ez az ügy volt a különtanács első ügyc, s ebben vizsgázott a népbíróság. Én a t. Nemzetgyűlésre bízom annak megítélését, hogyan vizsgázott. Egy konzekvenciát azonban ezek után le kell vonnunk, és pedig azt, hogy ezt az intézményt, mely nem építi a magyar demokráciát, hanem rombolja, a legrövidebb időn belül teljesen és tökéletesen likvidálni kell.”¹⁹² Ezt a különleges bíróságot persze nem likvidálták: ítélőszéke előtt vértzett el Donáth György, a csak az ÁVO vezetőinek elképzeléseiben létezett „köztársaság ellenes összeesküvés vezetője”, Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros és többek közt Rajk László kommunista belügyminiszter is. S további tízezer ember...¹⁹³

Már 1945-ben, s később is a kommunista retorikában megjelent egy furcsa szó: „népítélet”. Mindenesetre Donáth Ferenc (MKP) a párt Központi Vezetőségének ülésén 1945. november 22-én indítványozta, hogy a kommunista párt „vezesse a spontán kitöréseket.”¹⁹⁴ Rákosi Mátyás óvatosabb volt: szerinte a Párt „szükség esetén álljon a tüntetés élére, de tartsa kezében a vezetést, mert úgy járunk, mint Mindszenten, ahol a kommunista rendőrkapitány lakásában is házkutatást tartottak, vagy másutt, ahol megverték a

¹⁹² Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Második kötet. Atheneum, 1948. július 31. 694. oldal.

¹⁹³ Az 1946:VII. tc. alapján felállított különtanács elé 10 878 embert állítottak. A Magyar Országos Levéltárban őrzött statisztikai adatokat közli Zinner Tibor: Háborús bűnösök, népbíróságok. História, 1982/2.

¹⁹⁴ MOL XVIII-7

kommunista főjegyzőt.”¹⁹⁵ Kovács Imre (NPP) világosan leírta, hogy miféle „népítélet” tetszett Rákosinak: „Népítélet minden esetben kommunista kezdeményezéssel és irányítással ment végbe... Az összeecsődített csőcselék a kijelölt házhoz vonult, és a kijelölt személyt (kommunistáknak nem tetsző közigazgatási embereket, ügyvédeket, helyi politikusokat, sőt még papokat is) bottal, téglával, biciklilánccal összeverte... Rendészetileg a belügy, bíróságilag az igazságügyi miniszter fedezte a népítéleteket... A kommunista vezetők akkor hökkentek meg, amikor a népítéletek pogrommá fajultak.”¹⁹⁶ Nincs adatunk arra nézve, hogy ezek a „népítéletek” – Nyugat-Európában lincselésnek hívják – hány áldozatot szedtek ezekben az években. Csak néhány esetre derült fény, ezek közül is kiemelkedik a gyömrői tömeggyilkosság. Gyömrőn és a Gyömrői járásban a legkülönbözőbb eszközökkel – többek közt tarkólövessel – a helyi önjelölt kommunista hatalom 20-80 embert gyilkolt le hidegvérrel. Erről csak azért tudunk, mert volt, aki eljuttatta az adatokat az igazságügyi minisztériumba, ahol Pfeiffer Zoltán ezt nem tette ad acta, mondván, hogy sérti a koalíciós együttműködést. Futó Dezső (FKGP) parlamenti képviselő a Nemzetgyűlésben is ismertette az esetet. A Kis Újság Dessesffy Gyula szerkesztésében megírta. Pfeiffer megpróbálta a bűnösöket számon kérni, de a kommunista párt elérte büntetlenségüket. Ez volt a magyar demokrácia egyik legdemoralizálóbb tanulsága. Egy magas rangú kommunista minisztériumi tisztviselő így jelentett: „Pfeiffer Zoltán a mai napon előttem ismeretlen intézkedéseket tett a Pár-

¹⁹⁵ MOL XVIII-7

¹⁹⁶ Kovács Imre: Magyarország megszállása. Katalizátor Iroda-Magyar Október. 1988. (Reprint). 328. oldal.

tunk által leplezni kívánt gyömrői rendőrök gyilkosságai ügyében...”¹⁹⁷ (Gyömrőn és környékén 1944 novemberétől megkezdődött a bosszúhadjárat, de a pokol 1945. március–áprilisában szabadult el.) A „tömegharc” itt és ki tudja még hány ezer helyen szedett ártatlan áldozatokat, az esetek megnyugtató kivizsgálása még várat magára.

A kommunista párt „direkt politikájában” sosem mondták ki a valódi célt. Ez a hatalom teljes kisajátítása volt. Mindig valami fedőcél kellett. Általában a „reakció”, a „fasiszták”, az „összeesküvők” elleni harc. (Majd később sem fogalmazzák meg a valódi célt, amikor már győztek: trockisták, kémek, titóisták, kulákok, szabotálók ellen vezetik majd a harcot...) Ez azt jelentette, hogy a magyar sajtó nyomán a nemzetközi közvélemény el is hihette, hogy 1945–46–47-ben Magyarországon nagyszabású fasiszta összeesküvések vannak. A hatalomhoz ez közelebb segítette a szélső baloldalt, s őket a magyarság megítélése egy csöppet sem érdekelte. Kovács Imre (NPP) nagyon világosan látta ennek a szerepét: „Kétféle taktikát alkalmaztak: egyrészt tökéletesítették a hatalomátvétel mechanizmusát, aktiválták a pártok hozzájuk húzó balszárnyát, létrehoztak egy olyan szövetségi rendszert, a Baloldali Blokkot, amellyel letörhetik a kigazdapárt parlamenti többségét: ellenfeleiket minden elképzelhető eszközzel és módon politikailag és emberileg megfélemlítették és kompromittálták. Másrészt olyan helyzeteket teremtettek, melyekkel befeketítették a magyarságot (pogrom, népítélet, merényletek, összeesküvés), hogy elveszítse maradék hitelét is a világban, a szabad

¹⁹⁷ Politikatörténeti Intézet Levéltára 274-15/199. A gyömrői esetről lásd Földesi-Szerencsés: A megbélyegzés hatalma. 71. oldal.

népcek ne sajnálkozzanak sorsa miatt, ami éri, érheti..."¹⁹⁸ Ez dukált az „utolsó csatlósna”.¹⁹⁹ A legsúlyosabb következmény ez lett, persze rácrősítve a kisantant génekkel terhelt szomszédos országok propagandájával is. Mindez mérhetetlen károkat okozott és okoz a magyar nemzetnek, amely már amúgy is bőségesen meg volt terhelve a trianoni hazugságokkal, önváddal, és az 1944-es tragédiákkal.

A „rohamcsapatokat” a kommunisták bevetették az 1947-es választási kampányban is. A legkirívóbb eset Csongrádon történt, ahol a Magyar Függetlenségi Párt tartott gyűlést. Gyanús lehetett, hogy a rendőrök eltűntek a városból, holott minden politikai gyűlésen biztosítaniuk kellett volna a rendet. A gyűlés megkezdése előtti percekben teherautók jelentek meg a helyszínen a város és a járás kommunistáival. A bicikliláncokkal, botokkal felszerelt 300-500 ember elfoglalta a szónoki emelvény körüli helyeket, kiszorítva onnan a nagygyűlésre érkezett MFP szimpatizánsokat. Pfeiffer Zoltán pártelnök megjelenésekor ez az agresszív csoport verekedést provokált... Rátámadtak Pfeiffer Zoltánra is, akit a földre tepertek, és ütlegelni kezdték a bicikliláncokkal. A tömeg a védelmére sietett, ebből hatalmas verekedés kezdődött. Pfeiffer Zoltánt és Keresztes Tamást²⁰⁰ súlyos sérülésekkel mentették ki a tömegből.

¹⁹⁸ Kovács Imre: Magyarország megszállása. Katalizátor Iroda, 1990. 290. oldal.

¹⁹⁹ Sajnos ez a megítélés benne foglaltatott az Ideiglenes Nemzetgyűlés szövegében is. Szövegét lásd: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Budapest, 1946.

²⁰⁰ A Függetlenségi Pártból szintén távozott kisgazda (kizárták 1947-ben). Nagyon mélyről indult, két hold földdel, de az FKGP hódmézóvársárhelyi – egyik legjelentősebb – szervezetének alelnöke volt.

Pfeiffer agyrázkódást szenvedett, és több más sebből is vérzett. Keresztes Tamásnak fejsérülése volt, kiverték a fogait. Erős Gyula kéztörést szenvedett. Dolguk végeztével a kommunista párt emberei felszálltak a tcherautókra, és elhagyták a várost. A „tömegharc” új szakaszába lépett, immáron országosan ismert, az antifasiszta ellenállásban aktívan részt vett pártelnököket is bántalmaztak.²⁰¹ Az USA követsége nyilatkozatot adott ki: „Az Egyesült Államok követsége megdöbbenéssel értesült, hogy a Magyar Függetlenségi Párt augusztus 25-én, egy hivatalos engedéllyel megtartott politikai gyűlésén a két szónokot, Pfeiffer Zoltánt és Keresztes Tamást megtámadták és súlyosan összeverték. Mind a kető a feloszlátott Nemzetgyűlés képviselője volt. Ez az esemény már csak azért is aggasztó, mert értesülésünk szerint a belügyminiszter garantálta Pfeiffer Zoltán személyi biztonságát a csongrádi gyűlésen, miután aznap már hasonló zavargásokra került sor Szentescen.”²⁰²

Mint kiderült, ez a tömeg 1947-ig „harcolt a hatalomért”, 1948 után sokasodott a Magyar Dolgozók Pártjában, 1956-ban a forradalom alatt egy pillanat alatt elillant. Aztán újra lábra kapott, s 870 ezer embert ragadott magával az MSZMP-ben. Aztán 1989-ben újra elpárolgott. Bebizonyosodott, hogy ez a tömeg semmiféle közösséget nem jelentett. Hamis volt minden jelszava, hamis minden érve. A „fordulat éve” után ez a „tömegharc” már csak jelképes felvonulásokban nyilvánult meg: április 4-én, május 1-jén, november 7-én. A „tömegharc” ideológusai persze érezhetnek

²⁰¹ Lásd Földesi-Szerencsés: A megbélyegzés hatalma 183. oldal.

²⁰² Közli: Gábor Róbert: Az igazi szociáldemokrácia. Századvég Kiadó, 1999. 255. oldal.

nosztalgiát, a stratégiák hergelhetik magukat a régi eszközök használatára. Vannak még, akik előtt „vörösen lebeg a horizont”, de a tömeg lassan újra tudatos közösséggé válik: nemzetté. És ezt a közösséget már nem lehet üres jelszavakkal felhasználni.

Elátkozott szabadság?

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS LEVELEK, EGYÉNI SORSOK
ÉS A NAGYPOLITIKA TÜKRÉBEN

XX. századi rendszerváltoztatások

„Rendszerváltás”, leginkább ezzel a szóval jelölik a XX. század legnagyobb horderejű politikai, gazdasági, társadalmi sorsfordulóját, amelyre 1989–90-ben került sor Magyarországon. Sokan értekeznek úgy az eseményről, mintha ez csak egy lenne a XX. századi rendszerváltások sorában. Mások elkerülendő ezt a csapdát inkább „rendszerváltoztatásnak” titulálják az eseményt, hangsúlyozva ezzel egyediségét, illetve a nemzet aktív részvételét a történetekben. Mind a közbeszédben, mind a szakirodalomban igen különbözőek az elnevezések a mai napig. E sokféleség oka az lehet, hogy mindegyikben van valami igazság, gyakran érzik úgy, hogy találóbb kifejezéssel illették az eseményeket, mint a rendszerváltás, rendszerváltoztatás. Akik az esemény fogatékosságait hangsúlyozzák, gyakran nevezik „módszerváltásnak”, mások, akik akár szélsőbalról, akár szélsőjobbról támadják az eseményt, „gengszterváltásnak” is mondták. A visszaemlékezésekben, szakirodalomban szerepel „elhervadt forradalomként”,²⁰³ máshol „rosszkedvű rendszerváltásként” beszélnek róla. Sajátos hangulata van

²⁰³ Bíró Zoltán: Elhervadt forradalom. Püski Kiadó, 1993.

a „langyos rendszerváltás” kifejezésnek.²⁰⁴ A két rendszer közti kontinuitást is magában hordozza a „békés átmenet”.

Ha végigtekintünk e rendszerváltoztatásokon, az első mindjárt 1918 októberében, novemberében következett be. Mint „rendszerváltoztatást” a szakirodalom azonban csak az utóbbi években vizsgálja ezt az eseményt. Az elfogadott megnevezés: forradalom. Jelzője is van: „őszirózsás”. Ez jelentős változás volt társadalmilag, mert hiszen drasztikusan kiszélesítette azt a bázist, amelynek megadta a jogot a dolgok befolyásolására, például a választójog terén. De politikailag maradt a parlamentarizmus, amely bár csökevényesen, de működött 1867/61/48 óta. Gazdaságilag maradt a magántulajdonra épülő piacgazdaság, igaz, a szándékok szintjén a tulajdonosi réteg jelentős átrendezése mellett, de csak a föld kérdésében (földosztás). Ez az első rendszerváltoztatás azonban csonka maradt, részben a nemzetközi környezet miatt, amely az ország területi integritásának veszélyslő megkérdőjelezésében tükröződött. Erre az álláspontra helyezkedtek mind a győztes nagyhatalmak (an-tant), mind az összes szomszédos állam és nép. A csonka-ság másik oka a belső ellenállás volt, ami megmutatkozott mind a régi rendszer híveinek, mind a szélsőséges kommunista rendszer híveinek agresszív magatartásában. Jelen-tős tényező volt a sikertelenségben a gazdasági összcmlás és kiszolgáltatottság. Mindehhez járult a rendszerváltó elit teljes alkalmatlansága egy ilyen horderejű változás előnyös levezénylésére. Mindezeket a tényezőket most csak azért említjük, mert szerepük az 1989–1990-es rendszerváltoz-

²⁰⁴ Horváth Béla: Levettük a vörös csillagot. Papyrusz Book Kiadó, 2008.

tatásban is döntő lesz, s általában is döntő tényezőkről van szó a XX. századi magyar történelemben. A Károlyi Mihály névével fémjelzett első Magyar Népköztársaság így sem az ország megvédését, sem a politikai áttörést (a választások elmaradtak), sem a földosztást stb. nem volt képes megvalósítani. Bukása tehát teljesen logikus volt.

Az alapkérdés az volt: restauráció vagy importált radikális politikai változás történik-e? Mindkettő megtörtént, a magyar nemzet nagy tragédiájára elsőként az importált marxista-leninista bolsevik diktatúra képében a szélsőséges „proletárdiktatúra” révén. Ezt az eseményt is sokáig „forradalomként” emlegették, összemossa az „őszirózsás forradalommal”. E célt szolgálta a néhol napjainkban is használt „forradalmak” kifejezés. 1919. március 21-én valóban gyökeres rendszerváltoztatás történt, de teljesen idegen ideológiai, politikai, gazdasági, társadalmi gyökerei miatt szerencsére csak igen rövid időig tartó provizóriumról beszélhetünk. (Ez nem vonatkozik hatásaira.) Így ezt a rendszerváltoztatást pusztán kisiklásnak tekintették a kortársak, hiszen a diktatúra, az osztályuralom (szóban), a gazdaságban az állam mindenhatósága túl nagy ellenállást váltott ki idehaza és Európában is. E hírhedt 133 nap (ez is alapvetően Budapesten és néhány nagyobb városban) így semmiképpen sem vethető össze az 1989–1990-es rendszerváltoztatással, sem a népakaratra épülő demokratikus átalakulás, sem a tartósság szempontjai szerint.

A kommunista diktatúra bukása utáni visszatérést, restaurációt is rendszerváltoztatásnak kell tekintenünk, főképp, hogy ez a restauráció számos változással, megújulással is együtt járt. Önmeghatározásként is szerepelt a korabeli elnevezés: „ellenforradalom”. (Ez a kifejezés akkor pozitív tartalommal bírt. 1945 és 1956 után azonban tanúi le-

hettünk a kifejezés gyökres átalakulásának negatív irányba.) „Visszaváltották a rendszert”, hiszen visszatért a parlamentarizmus (jelentősen kiszélesítve társadalmi bázisát a dualizmushoz képest), visszatért a magántulajdon és a piac, és jelentős mértékben visszatért a korábbi politikai elit is, bár jelentős átrendeződést is tapasztalhattunk. Igazi változás tehát leginkább a társadalmi bázis kiszélesítésében mutatkozott meg. E rendszerváltoztatás ellentmondásosságára jellemző, hogy visszaállították a korábbi államformát (királyság), de a dinasztiát megfosztották a tróntól, s királyt többé nem is sikerült választani. Szintén az ellentmondásosságot jellemezte a földreform, amely jelentős változást eredményezett, de az egész korszakra konzerválta a legneuralgikusabb társadalmi, szociális és gazdasági problémát, a földkérdést (a nagybirtok, hitbizomány fenntartásával).

Rendszerváltoztatásnak szokták nevezni az 1944. október 15–16-i nyilas puccsot, ők maguk pedig előszeretettel nevezték „hungarista forradalomnak”. De hogy ez a hungarista állam miként is működött volna, erre nem derülhetett fény hasonlóan provizórikus jellege miatt, miként ezt láttuk 1919-ben a kommunista puccs után. Szintén azonos, hogy e két szélsőség csak a háborús vereség, káosz, fenyegető összeomlás következtében jöhetett létre – erőteljes külföldi támogatással. 1919-ben orosz, 1944-ben német „segítség-gel”. Mindencetre a hungarista „alapelvek” értelmében gyökeres rendszerváltoztatásról lett volna szó politikai (diktatúra), gazdasági és társadalmi téren is. Mindebből azonban leginkább csak a diktatúra valósult meg.

A háborús vereség után, 1944/45-ben valódi rendszerváltoztatásra került sor, de korábbi elemek felhasználásával. E kevertség – előre és vissza – zavaros elnevezésekhez

is vezetett. Máig sincs megnyugtató szakkifejezés e rövid korszak jellemzésére. A legpontosabb talán a „demokráciakísérlet” és a fenyegetett demokrácia. Visszatértünk a parlamentarizmushoz (mint 1920-ban), de a választójog jelentős kiterjesztésével. Ugyanígy visszatértünk a magántulajdonra épülő gazdasághoz, néhol gyengítve azt (egyes ipari üzemek, bányák, kereskedelmi hálózatok állami kezelésbe vétele útján), néhol erősítve is, mint a földosztás révén (bár itt is megjelentek az állami gazdaságok). A legjelentősebb változást kétségkívül a politikai rendszer társadalmi bázisának drasztikus kiterjesztése jelentette, amit olyan felületes tények is bizonyítanak, mint a pártok tagságának két és félmillió fölé kúszása. Közismert, hogy ennek speciális „védelmi”, „bújtató”, érvényesülést elősegítő jellege is volt, annál is érdekesebb (logikus és egyben meglepő), hogy a rendszerváltoztatás ilyen jellegzetessége szinte teljesen elmaradt 1989–1990-ben. Mindenesetre 1945-ben egy valódi társadalmi mobilitásra épülő demokratikus állam víziója sejlett fel sok millió magyarban, s ennek velejárója volt az arisztokrácia eltűnése és (az előző év tragédiája miatt is) a tőkés réteg végzetes meggyengülése. A lényeg a „dolgozó osztályok” lehetőségeinek jelentős kitárulása volt. 1945-ben még nem látszott világosan, hogy ez csak illúzió, és hamarosan proletarizálják az egész középosztályt (likvidálják), majd sorra kerül a birtokos parasztság is (kuláküldözés).

De mindez már egy újabb rendszerváltoztatás, az 1948–49-es „fordulat éve” révén vált nyilvánvalóvá. Nevezték ezt „népi demokratikus forradalomnak” is, vagy csak „népi demokráciának”, őszintébben „proletár diktatúrának”. Valójában egy szűk pártfunkcionárius csoport brutális önkényuralma volt. E rendszerváltoztatás kétségkívül gyökeres fordulatot hozott. Végleg felszámolták a parlamentarizmust

(ez már 1947-ben a hírhedt „kékcédulás hadművelettel” megkezdődött), a gazdaságban állami és szövetkezeti tulajdon („közösségi”) vált dominánssá (kivéve a mezőgazdaságban), és a társadalmi bázis, maga a társadalom is gyökeresen átalakult (milliók tömeg vált „belső ellenséggé”, hozzáfogtak osztályok megsemmisítéséhez, kitelepítés, internálás stb. révén). Maga a munkásosztály is a diktatúra áldozatává vált. Ez tehát valóban sorsfordító változás volt, de a magyarság akaratával és az emberiség népszuverenitásra alapozott fejlődésével gyökeresen ellentétes irányú változás. Így csak ideiglenesen ránk erőszakolt zsákutca lehetett. Ezt bizonyította napnál világosabban 1956 vétója, a forradalom, amelynek legfőbb bázisa éppen az a két társadalmi csoport volt, amire a kommunista diktatúra (állandóan) hivatkozott: az ifjúság és a munkásság. (Szavakban persze hivatkoztak a „dolgozó parasztságra” és a „haladó értelmiségre” is, de ezek a rétegek is szembefordultak a diktatúrával 1956-ban).

Rendszerváltoztatás történt 1956-ban is a forradalom alatt, ha nem is október 23-án, de október 28-án bizonyosan, amikor a magyar kormány is magáévá tette a demokratikus parlamentarizmus gondolatát. Soha olyan széles társadalmi egység nem alakult ki, mint ezekben a napokban a győztes forradalom mellett. A gazdaság terén azonban jelentős bizonytalanságok maradtak, hiszen a forradalom programja nem tartalmazta a magántulajdon visszaállítását, sokkal inkább valamiféle valódi közösségi tulajdont, ellenőrzést és irányítást preferált (az iparban főleg) a munkástanácsok révén.²⁰⁵ Sajnos azonban az idegen be-

²⁰⁵ A munkástanácsok kérdése az 1989–90-es rendszerváltoztatásnál is felmerült, elsősorban a privatizáció anomáliái kapcsán.

avatkozás miatt (nemzetközi környezet) ennek megvalósítására nem kerülhetett sor.

Az 1956-os nemzeti demokratikus forradalom szovjet eltiprása után szintén rendszerváltoztatás történt, de egyértelműen a pártállami diktatúra restaurációja révén. Politikailag, gazdaságilag (főként a kollektivizálás végigvitele révén 1958–61-ben) és társadalmilag is. Bár ez utóbbi téren kétségtől jelentős változás volt, hogy az aktív ellenállókön, vagy 1956-osokon, esetleg 1945-ösökön, egyházi ellenállókön stb. kívül a társadalom többi rétege már nem számított „ellenségnek”. Legfeljebb „lakosságnak”. De az egész rendszer fakónak és bizonytalannak tűnt, s a legfőbb fenntartója két külső tényező – a megszálló szovjet hadsereg, majd a megszálló nyugati hitel – volt. Külön elnevezése sem volt a külföldről importált (hamis) megjelöléseken kívül. A „gulyáskommunizmus” vagy a „legvidámabb barakk”, esetleg a „fridzsider szocializmus” kifejezett valamit, de nem a lényegét, csak a felszínt, a látszatot. Ez a harminchárom év tehát egyszerűen a szocializmus zsákutcájának „Kádár-korszaka”.

Az 1980-as évek közepére teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy sem politikailag, sem gazdaságilag, sem társadalmilag nem tartható fent ez a rendszer. Ezt felismerték már itthon is. Ellenzékben, sőt az állampártban is. Lépni kellett. Mindehhez szerencsésen alakultak a nemzetközi körülmények, főként a Szovjetunió meggyengülése és kapitulálása révén. Így következhetett be a XX. század valódi, egyben előremutató, a magyar nemzet akaratával is egyező, a világtendenciákba is belesimuló rendszerváltoztatása 1989–90-ben. Ez teljes mértékben érintette a politikai szférát: diktatúrából demokratikus parlamentarizmus született. A gazdasági szférát: az állami (szövetkezeti) tulajdonra épülő,

központi elosztást és tervgazdálkodást felváltotta a magántulajdon és a piacgazdaság, az „osztályuralmat” pedig felváltotta az egész nemzet egyenrangú és egyenjogú közössége. Ez teszi lehetővé a népuralom megvalósítását. Tudjuk, hogy mindhárom elem „működésével” kapcsolatban rengeteg kritika merült és merül fel a rendszerváltoztatás óta. Talán az sem túlzás, hogy egyik elem sem működik kielégítően, tökéletesen semmiképpen. Mégis adott a javítás lehetősége, immáron huszonöt esztendeje. A mi felelősségünk, hogy megőrizzük a demokrácia ezen elemeit, s megőrizzük a javíthatóságát is, sőt: megőrizzük a hitünket, hogy képesek is leszünk erre. Bízunk benne, hogy ezúttal sem az időhiány, sem a nemzetközi körülmények, sem a gazdasági problémák nem térítenek le (vissza) a helyes útról. Még ha a XX. század történelmi tapasztalatai nem is ezt sugallják.

Levelek és vélemények

E tanulmány kuriozitása, hogy a rendszerváltoztatás 15. éve táján született véleményeket, kételyeket, félcímeket, megoldási javaslatokat próbálja összefoglalni nem a „hivatásos elemzők”, történészek vagy politológusok, még kevésbé politikusok írásai alapján, hanem az „utca emberének” szavai szerint. Itt kell megemlíteni, hogy a levelekből épp oly sok vitatott elem látszik, mint ami a szakirodalmat, a visszaemlékezéseket is jellemzi. A vitatott kérdések közül mindjárt az első, hogy mikor is kezdődött a rendszerváltoztatás? A folyamat lezajlását legszélesebben 1985 és 1995 közé teszik. A fő irányvonal szerint azonban a rendszerváltoztatás évének 1989-et tekintik. Abban is komoly vita folyik, hogy mi volt a rendszerváltoztatás legfontosabb esz-

ménye? Ez akkor is fontos kérdés, ha tudjuk, hogy ilyen horderejű változások nem egyik pillanatról a másikra történnek, nem is egy napon, de szimbolikus pillanatokra szükség van, hogy az eseményt meg tudjuk ünnepelni, valami konkrétumhoz tudjuk kötni. Ilyen március 15-e, vagy éppen október 23-a. E jelképes pillanatok aztán a nemzet emlékezetének részévé válnak, az emlékezet ki is színezi őket, ünneppé, legendává alakulnak át.²⁰⁶ Ezért is fontos, hogy a XX. század legfontosabb politikai, gazdasági, társadalmi változását eredményező fordulat köthető legyen egy szimbolikus eseményhez. Melyik ez? Talán 1989. június 16-a? Nagy Imre és társainak újratemetése? Túl erős benne a gyász momentuma, annak ellenére, hogy Orbán Viktor először itt mondta ki az ország egységének nyilvánosságát (tv-közvetítés révén) előtt, hogy meg kell történnie a szovjet csapatok kivonásának Magyarországról. Azt alig tudhatta valaki, hogy Gorbacsov szovjet pártfőtitkár már 1989 márciusában közölte a magyar miniszterelnökkel, hogy kivonják a szovjet csapatokat Magyarországról.²⁰⁷ Lehet ilyen szimbolikus esemény a köztársaság kikiáltása, 1989. október 23-án. Ez egyben az 1956-os forradalom ünnepe is, amely alátámasztja a kontinuitást a két esemény között stb. Mégsem érezzük, hogy ez lenne az az esemény, amelyhez e nagy horderejű változást köthetnénk. Valahogy nem rögzült, hogy e napon nem pusztán az történt, hogy a „köztár-

²⁰⁶ Ez akkor is így van, ha tudjuk, hogy március 15-én 1848-ban nem dőlt el semmi, sokkal inkább április 11-én a polgári Magyarország alapjainak törvényi megalkotásával („áprilisi törvények”). És 1956. október 23-án sem győzött a forradalom, csak 28-án és november 1-jén. Mégis.

²⁰⁷ Mozgástér. Interjú Németh Miklóssal. Magyar Nemzet, 2010. november 22.

saság” elől eltűnt a „nép”, de az elfogadott „sarkalatos törvények” révén az államforma lényege, valója is megváltozott. Talán mert az állampárt ismert politikusa hirdette ki, talán mert még hónapokig alig változott a felszínen valami. Maradt az 1949-es alkotmány (mint üres keret, de mégis...). Nem volt alkotmányozó nemzetgyűlés, amit pedig joggal, sokan elengedhetetlennek tartottak. S persze elmaradt a Bastille ostroma is, a „labdaházi eskü” is, vagy miként 1848. március 15-én, a „status foglyok” kiszabadítása is. (Igaz, hogy egyetlen politikai foglyot találtak, Táncsics Mihályt, de őt legalább kiszabadították). Az 1956. október 23-i tömegtüntetésről szó sem volt.

Később a szimbólumok kapcsán vita kerekedett az ország címeréről is. Az nyilvánvaló volt, hogy a Kádár-címer (1957 óta) nem maradhat, de ott volt a Kossuth-címer és a koronás kiscímer dilemmája. Egész kis kultúrharc kezdődött, amelyben a heraldikusok, és a történészek alig vettek részt. Sokkal inkább az önjelölt politikusok és népboldogító „értelmiségiek”. Bonyolult és zavaros vita keletkezett, melynek lényege mégis csak az lett, hogy a Kossuth-címer hívei a „haladó hagyományok” továbbvivői, a modern, polgári állam hívei, ellenben a koronás címer a reakciós múlt, a feudális, elnyomó, (horthysta) stb. Magyarország (Nagy-Magyarország) szimbóluma. Már ebből a vitából lehetett sejteni, hogy mire számíthat a magyar közélet a későbbiekben.²⁰⁸ A szimbólumokért való harc jegyében került a keresztútba a Szent Korona is, amelyet a „haladók” múze-

²⁰⁸ Magyarország címeréről végül 1990. július 3-án döntött az országgyűlés. 1990. XLIV. törvény az Alkotmány módosításáról. Lásd erről: Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor: Politikai szimbólumok. In.: Magyarország politikai évkönyve 1991. Budapest, Ökonómiai Alapítvány.

umban láttak volna szívesen, vagy még ott sem, a nemzeti elkötelezettségük pedig méltóbb helyen, például az Országházban, vagy esetleg méltó helyen a Királyi Várban. A vita addig mérgesedett, hogy a Szent Koronát végül az előbbiek „micisapkának” titulálták. Végül is a Szent Korona az Országházba került. Mindez egyre szélsőségesebb megnyilvánulásokhoz vezetett, kvázi szellemi polgárháborúhoz. Egy nemzet szimbólumainak kikezdése ugyanannak a stratégiának a része, hogy megfosszanak egy nemzetet a múltjától, állandó lelkiismeret-furdalásra készítve a jelen generációit. A (dicső) múlt elvesztése együtt jár a nemzeti identitás elvesztésével, ami szétmállóvá, védtelenné teszi a közösséget. Hogy ezek a törekvések már a rendszerváltoztatás idején megjelentek, figyelmeztető jelek voltak. De a rá adott – gyakran alacsony nivójú – válaszok nem mindig érték el a kellő hatást.

Sokan kötik, kötnék a rendszerváltoztatást az 1990 tavaszi első szabad választásokhoz. De a két forduló, a pártosodás és az engesztelhetetlenné váló pártellentétek, a kampányban elmérgesedő ellenségeskedés ezt már nehézzé teszik. Végül logikusnak tűnne az 1991. június 19-i dátum, az utolsó orosz katona távozása hazánk területéről, amellyel szimbolikusan végleg megszűnt a 46 évig tartó szovjet (orosz) megszállás. Akkorra azonban már túl voltunk számos olyan eseményen, amik mellett szinte elsikadt ez a dátum. (Parlamenti és önkormányzati választások, népszavazások, államfőválasztás, taxisblokádnak stb.)²⁰⁹

²⁰⁹ Annál is inkább, mert ez a dátum felveti azt a kérdést is, hogy a rendszerváltoztatás és az első választások idején még Magyarországon tartózkodtak a szovjet csapatok. Hogy ez mennyiben befolyásolta az eseményeket, külön tanulmányt érdemelne.

Mindenesetre a levelekből is az a bizonytalanság derül ki, amelyet eloszlatni azóta sem sikerült. Márpedig, ha az 1989–90-es rendszerváltoztatás nem találja meg a maga szimbólumrendszerét, legendáriumát, jelentősége is elhalványulhat a magyar közgondolkodásban.

A levelek inspirálója két akkori televíziós műsor. A reagálások ezekre érkeztek, vagyis írásos reakciók a korszak szereplőinek véleményére. Egyben dokumentálható források.²¹⁰ Így tehát gyakran előfordul, hogy az idézett vélemények nem egyeznek, vagy akár gyökeresen ellentétesek a tudományos elemzések következtetéseivel és a „bennfentes” résztvevők véleményével. Talán ezekből a gondolatokból is kiderül, hogy újabb tíz év elteltével még mindig aktuális-e a cím: „Elátkozott szabadság”. Ha igen, akkor kétségkívül nagy a baj.

Az olvasói levelek – nyilván a műsor tematikájához és szereplőihöz igazodva – jellemzően tárják fel a rendszerváltoztatás és az azt követő másfél évtized dilemmáit, problémáit, hiányosságait és – ritkábban – erőnyeit. Mivel semmiképpen sem képzeljük, hogy a vélemények egy reprezentatív közvélemény-kutatással érnek fel, az itt következő gondolatok nyilván egy jól körülhatárolható társadalmi csoport, az Echo tv nézőinek csoportjára korlátozódnak. E vélemények azonban nagyon is szerteágazóak, gyakran egymással szögesen ellentétesek, tehát azt gondoljuk, hogy az

²¹⁰ A levelek a szerzők birtokában. Neveket nem közlünk, mert erre nem vagyunk felhatalmazva, s nem is ezt gondoljuk lényegesnek. (Jelzet: Levelek, sorszám, év, hó nap.) Sokkal inkább az akkori hangulat felidézését, egy esetleges másik összevetés reményében is, mondjuk újabb 15 év elteltével. Ehhez persze szükség lenne hasonló nivójú és igényű televíziós műsorra is, új szempontok, új szereplők és más alkotók részéről.

„Elátkozott szabadság” és „Az áruló kacsintott”²¹¹ című műsorfolyamokat korántsem csak az Echo tv egyébként hűséges és politikailag viszonylag jól beazonosítható közönsége nézte. A nézőkre és véleményl formálókra kétségkívül jellemző volt az elégedetlenség a rendszerváltoztatás lefolyásával és következményeivel kapcsolatban is. Ezért is tartjuk újra rögzítendőnk, hogy az 1989–90-es rendszerváltoztatás hatásaiban a XX. század, sőt a magyar történelem egyik legjelentősebb sikertörténete, minden hibájával, csökevényével egyetemben, mint amely megteremtette a szabad, demokratikus Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi kereteit. Ez akkor is így van, ha a levelekből is kitűnik valamiféle olyan általános hangulat, hogy a rendszerváltoztatáskor – és főleg utána – elmulasztottunk megtenni számos dolgot, s így összességében elszalasztottunk egy talán soha vissza nem térő lehetőséget. E lehetőség legnyilvánvalóbb eleme nyilván az volt, hogy egy történelmi pillanatra Közép-Európa, s benne Magyarország is megszabadult a közvetlen nagyhatalmi beavatkozástól, katonai megszállástól, s az a hatás és nyomás, ami érte Nyugat-Európa és az USA részéről, megegyezni látszott a magyarság és az itt élő más népek évtizedes (évszázados) óhajával.²¹² Akkor mégis mi ez a jól kitapintható érzés, amelynek lényege az elszalasztott lehetőség? A levelekből az derül ki, hogy tizenöt évvel a rendszerváltoztatás után a magyar társadalom je-

²¹¹ E műsorok 2006 és 2008 között jelentkeztek hetente az Echo televízión. Szerkesztette Földesi Margit és Szerencsés Károly. A műsört Földesi Margit vezette. Néhány kivételtől eltekintve megszólalt a műsorban a rendszerváltoztatás csaknem minden jelentős szereplője.

²¹² Parlamentáris demokrácia, liberális piacgazdaság, emberi jogok tiszteletben tartása stb.

lentos része úgy kezdte érezni, hogy az országnak nem sikerült kiépítenie azokat a védelmi mechanizmusokat, amelyek megóvhatták volna az újabb erőteljes negatív külső és belső hatásoktól.²¹³ „Rengeteg engedményt lehetett volna kicsikarni...” – írták, megemlítve az adósság kérdését (elengedés, átütemezés), sőt még a határmódosítás felvetését is (a Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia felbomlása-kor, vagy éppen a romániai „forradalom”, majd később a NATO Jugoszlávia (Szerbia) elleni akciója idején).²¹⁴ A külső hatások jelei a már jól ismert eladósodás, gazdasági kiszolgáltatottság, politikai szervilizmus stb. Ezek az elemek már 2006–2008 között is jelen voltak, s majd drasztikusan felerősödnek a 2008-as gazdasági világválság következtében.²¹⁵

A „szent antalli örökség”

Az elszalasztott lehetőségek az emberek tudatában összesomosódnak a rendszerváltoztatás folyamatával és az első szabadon választott kormány megítélésével. A kettőt leginkább és egyértelműen Antall József személye köti össze és testesíti meg. Ezért az elszalasztott lehetőségek, a rendszerváltoztatás „félresiklása”, a kudarcok elszenvedése legin-

²¹³ A Gyurcsány Ferenc vezette kormány idején vagyunk, a hírhedt öszo-di beszéd után.

²¹⁴ Levelek, 4. 2007. február 11.

²¹⁵ Mint azóta kiderült, a magyar választópolgárok mégis hisznek abban, hogy az akkor elszalasztott lehetőségeket meg lehet ragadni később is. Éppen erre adtak példátlanul nagy felhatalmazást a parlamenti választásokon 2010-ben és 2014-ben is.

kább az ő politikájával forrt egybe. Nem túlzás állítani, hogy ezért a legtöbb felmerülő vitás kérdés Antall József személyéhez, kormányához kötődik. Ezt többen úgy fogalmazták meg, hogy a 2007–2008-körüli bajok oka a rendszerváltoztatás hiányosságaiban keresendő. Ennek végletekig fokozott megnyilvánulása, hogy a rendszerváltoztatás úgy zajlott le, hogy semmi sem változott.²¹⁶ Más szerint szálékosan is kifejezhető, hogy mi történt. E szerint 80%-a a társadalomnak azt mondaná, hogy nem történt rendszerváltoztatás.²¹⁷ Az már politikai manipuláció, biológiai és egyéb nosztalgiák keveréke, hogy e hiányosságokért nem a volt állampártot és utódját, hanem a rendszerváltó MDF-et és az első szabadon választott kormányt teszik felelőssé. E fals (de sok felületes valóságot is tartalmazó) sugallattal választást lehetett nyerni 1994-ben.

A miniszterelnök személyével gyakran összekötik az „úgynevezett rendszerváltás” jelzős szerkezetet, melynek lényege, hogy Antall elszabotálta a rendszerváltoztatást.²¹⁸ Kiváltképp foglalkoztatta az embereket, hogyan került Antall József a miniszterelnöki pozícióba (és az MDF) elnöki székébe? Az sem növelte Antall tekintélyét, hogy először a kisgazdapártnál próbálkozott, de itt nem sikerült kielégítenie politikai ambícióit. Erről a visszaemlékezések számos verziót tartalmaznak. A levélírók közül néhányan meg voltak róla győződve, hogy létezhetett egy megegyezés (forgatókönyv), amely szerint Pozsgay Imre lett volna a köztársasági elnök, Antall József pedig a miniszterelnök. (A megegye-

²¹⁶ Levelek, 12. 2007. július 26.

²¹⁷ Levelek, 13. 2007. július 15.

²¹⁸ Levelek, 1. 2007. február 22.

zés nyilván az MSZMP és az MDF között kötött volt). Mivel azonban a híres „négyigenes” népszavazással megfűrták (az SZDSZ és a Fidesz) Pozsgay megválasztást, az egész paktum borult. Ezért Pozsgayt kérték volna fel a miniszterelnökségre, de ő nem vállalta.²¹⁹ Így lett Antall miniszterelnök, amit többen mérhetetlen becsvágyával is magyaráznak. E nézőpontról logikusan következik egy másik paktum, az Antall–SZDSZ paktum,²²⁰ amelynek egyik eleme volt Göncz Árpádnak a köztársasági elnöki székbe juttatása. Innen már csak egy lépés, hogy Antallt egyenesen „hazáruháznak”, nevezzék és a rendszerváltoztatást valamiféle összeesküvésnek titulálják.²²¹ A kevésbé radikális nézeteket vallók is tisztázandónak tartották Antall útját a kisgazda párttól az MDF elnökségéig. Végül is felvetve, hogy e furcsa út a miniszterelnökségig nem valamiféle MSZMP-s „sugallatra” történt-e?²²² Mások kiemelik, hogy Antall a kerékszállal tárgyalásokon vívta ki a tiszteletet, amelyeken sem Bíró Zoltán, sem Für Lajos nem akart részt venni. Ekkor javasolta Csoóri Sándor és Szabad György, hogy vonják be a tárgyalásokba Antall Józsefet is. Ezt az MDF vezetői elfogadták, így vált Antall tényezővé a pártban és az országos politikában is.²²³ Voltak, akik e tevékenység nyomán Antallt

²¹⁹ Levelek, 3. 2007. január 17.

²²⁰ Azért írjuk így, mert hitelt érdemlőnek tartjuk, hogy nem hogy az MDF tagsága, de még az elnöksége sem tudott erről a megegyezésről megkötésének pillanatáig.

²²¹ Levelek, 3. 2007. január 17.

²²² Levelek, 5. 2008. február 4.

²²³ Gergely András: A rendszerváltozás miniszterelnöke. In.: Janus-arcú rendszerváltozás. Kairosz Kiadó, 1998. 123–124. oldal. A „városi legenda” szerint az ötlet értelmi szerzője valójában Csoóri Sándor volt, aki a szerkesztők őszinte sajnálatára nem vállalta a beszélgetést a műsorban.

nagy államférfinek és puritán személyiségnek tartották, akinck a „tckintélyc az egész világon meghatározta Magyarországot és a rendszerváltoztatást.”²²⁴

Antall Józsefet sokan kritizálták – a politikába szerintük nem illő – önérzetessége, s így dilettantizmusa miatt.²²⁵ Ehhez járult a „lepaktálás”, határozatlanság vádja. Előbbicknél az adósság visszafizetésének „úriembercs” manírja, az SZDSZ-szel, s így a nemzetközi nagytőkével kötött paktum, a gazdasági vezetés teljes átengedése szerepelt vádként, utóbbinál leginkább a taxisblokáđ kezelésc. Érdekes kérdésként merült fel, hogy Antallnak nem állt rendelkezésére egy „másik” kvalifikált elit, így inkább megbízott a másod-, harmadvonalbeli kommunistákban, mint saját MDF-es, kiscgazda párttársaiban és koalíciós partnereiben.²²⁶ Sokan azt is felvetették, hogy Antall miért nem szólt komoly betegségeről, amellyel 1990-ben már tisztában volt. Kérdés, mennyire akadályozta ez miniszterelnöki teendőinek ellátásában? A legkritikusabb esetre már 1990 őszén sor került, a taxisblokáđ idején, amikor a miniszterelnök kórházban volt. Ennek emlékezetes epizódja volt Antall József híres pizsamában adott tv-interjúja.

Sokan felrőtták Antall Józsefnek, hogy nem sikerült megoldást találnia a média kérdésében, de számosan úgy vélték, hogy Antallnak teljesen meg volt kötve a keze. Nemzetközi helyzetünk, főleg gazdasági kiszolgáltatottságunk miatt, és a belső viszonyok miatt is. Ez utóbbiak közül kiemelik az MSZMP tovább élő közigazgatási, gazdasági po-

²²⁴ Levclck, 11. 2007. augusztus 11.

²²⁵ Levelek, 4. 2007. február 11.

²²⁶ Levelek, 6. (év nélkül).

zicióit, illetve az SZDSZ pénzügyi befolyását, valamint személy szerint Göncz Árpád áldatlan tevékenységét. Sokan tehát ebben látták Antall kudarcának okát, s személyében becsületos és igaz embernek tartották.²²⁷ A kudarcért és a „visszarendeződésért” – ahogy fogalmaznak – többen Antall mellett az egész MDF-et felelőssé teszik.²²⁸ Mellébeszéléssel, tetszetoszasággal, bizonytalansággal vádolták a párt vezetőit.

Gyakran idézték már akkor is és azóta még többen Antall József híres mondatát: „Tetszettek volna forradalmat csinálni.” E mondat már kétségkívül beépül a magyar nemzet történetének verbális legendáriumába, hiszen tartalmaz igazságot is, hazugságot is, de mindenképpen kifejez egy hangulatot, egy politikai hozzáállást, s gyakori magyar menekülést a valódi felelősség vállalása alól. A levélírók közül akadt, aki egyenesen a magyar történelem „legálságosabb” mondatának tartotta a miniszterelnök szellemesnek szánt gondolatát. S ennek nyomán Antall Józsefet a „legkártékonyabb figurának”, aki „elszalasztotta a pillanat erejét és a diktatúrából végre kiszabadult magyar emberek lelkesedését kihasználni az ország gyarapodására...”²²⁹

További vádak: a szervilizmus, valamint, hogy elmulasztotta megtisztítani a közéletet és a gazdaságot a volt KISZ-esektől, akik ellopták a valódi rendszerváltoztatást. Mindenesetre az ún. „szent antalli örökség” tisztázása nélkül elképzelhetetlennek tartották a rendszerváltoztatás hibáinak kijavítását. Kétségkívül figyelemre méltó gondolat,

²²⁷ Levelek, 7. 2007. október 7.

²²⁸ Levelek, 8. 2007. augusztus 7.

²²⁹ Levelek, 9. 2007. április 19.

amelynek megvalósulása még várat magára. A „szent antalli örökség” kifejezés a levelekben nyilván arra utalt, hogy a miniszterelnök személyének megítélése idővel jelentős változáson ment keresztül. Ennek során egyre pozitívabb kép kezdett kialakulni Antall Józsefről, amelyet paradox módon elősegített tragikus halála, a halálát követő évtizedek egyre elmérgesedő belpolitikai küzdelme, az egyre nehezebbé váló gazdasági helyzet, a válságból válságba bukdacsolás, a visszarendeződés réme Horn Gyula kormánya alatt, illetve Antall kétségkívül kivívott nemzetközi elismertsége, amely később Brüsszelben, az Európai Unió központjában egy egész hivatali épület elnevezéséhez is elvezetett a magyar miniszterelnökről.²³⁰

Többen foglalkoztak Antall József előéletével, nehezen tudták megemésztetni múzeum-főigazgatói megbízatását, kintüntetését, de még életrajzíróját is.²³¹ Ugyanakkor elismerik tanári kvalitásait, melyeket a Toldy Gimnáziumban fejtett ki.²³² Szerepelt a műsorban is meglepő vélemény: e szerint Antall Józsefet „az amerikaiak nyomták” egészen a miniszterelnökségig.²³³ Ezt a levélíró valószínűtlennek tartotta, főleg, hogy előzőleg a szovjet hadsereg jelenlétéről értekeztek. Az talán még ma is elképesztően vad gondolatnak tűnhet, hogy a két külső hatás éppenséggel kiegészíthette egymást. Mindencetre jellemző, amit az egyik levélíró nagyon őszintén kifejt: „mintha ez a diktatúra nem ért volna véget, tovább él a körülöttünk levőkben és bennünk. Érez-

²³⁰ A megítélés változását az is elősegíthette, hogy az Európai Unió részéről több hasonló gesztus nem érkezett Magyarországra felé, sőt.

²³¹ Debreczeni Józsefről van szó.

²³² Levelek, 10. 2007. október 20.

²³³ Levelek, 15. 2007. március 29.

ni, tapintani lehet a görcsös félelmet..."²³⁴ A sok elfogult negatív vagy pozitív vélemény mellett voltak tárgyilagosságra törekvő ítéletek is. E szerint az Antall kormány „sok vitathatatlan érdeme mellett, sok ostobaságot és katasztrofális hibát, tévedést követett el. De az, hogy halála után minden hibát a nyakába varrjanak, „etikátlan és ízléstelen”.²³⁵

Antall József személyes teljesítményének, kormánya credményeinek megítélése szorosan összefügg azzal, hogy a rendszerváltoztatás mikéntjét és az első kormány lehetőségeit, hiányosságait pro és kontra összemoszák az emberek. Sőt: a rendszerváltoztatás minden negatívumáért – helytelenül – éppen a rendszerváltó kormányt teszik felelőssé. E felelősség kétségkívül létezik: mind a politikai felkészültség, mind az erkölcsi háttér, mind a gazdasági koncepció szempontjából. Nem lehet azonban kétséges, hogy a rendszerváltoztatás későbbi anomáliáiért elsősorban és döntő mértékben a kommunista MSZMP és utódpartja volt a felelős. Nem utolsósorban a kilátástalan gazdasági helyzet miatt, amelyet örökül hagytak az új kormányra. Ez különösen a munkanélküliség és az infláció révén társadalmi sokkhoz vezetett. A tragikus helyzet megoldásához semmilyen segítséget nem kapott a kormány a „nyugattól”, sőt, megkezdődött az ország módszeres gazdasági kirablása. Ennek akadályozására kevés eszköz maradt. Váratlanul érte az új kormányt, hogy ehhez a „gyarmatosító” törekvéshez gátlástalan partnerre találtak az ellenzékben. Elsősorban a

²³⁴ Levelek, 16. 2007. június 11.

²³⁵ Levelek, 18. 2008. február 23. Antall tevékenységét elismerő művek közül ekkoriban jelent meg pl. Balaskó Jenő: Miért Antall József? Új Studio Libri Kft. 2008.

Szabad Demokraták Szövetségében (ez nem lehetett váratlan), de hatásosabban magában a szocialista utódpartban. A halálos ítéletet az MDF fémjelezte kormány felett tehát éppen azok a hatalmak mondták ki, amelyek a rendszerváltoztatást kikényszerítették Közép-Európában. Ezt az elmentmondást akkor alig fogta fel a magyar társadalom, és a mai napig is komoly csalódást jelent. Zavarodottságában négy évvel a rendszerváltoztatás után inkább visszaszavazta az egykori állampárt utódját, élén Horn Gyulával, aki maga volt a Kádár-korszak funkcionáriusának prototípusa. Horn a maga pufajkjával, majd pragmatista felismeréseivel, eljutva a szovjet csapatok kivonásáról szóló egyezmény aláírásáig. Ez a „pragmatizmus” aztán kormányzása alatt végzetesen gazdasági provincia szintjére süllyesztette Magyarországot. Ez az állapot tapinthatóan érzékelhető az itt idézett forrásokból.

Mindezek a kérdések átvezetnek minket a következő problémához: mennyire tartották a rendszerváltoztatást belpolitikailag meghatározott folyamatnak, s mennyire a nemzetközi változások folyamányának? Általánosítva: mennyire lehet egy Magyarország méretű államnak szuverén történelme, és mennyire pusztán appendixe a nagyhatalmak által meghatározott politikai, gazdasági folyamatoknak? Azt is érdemes lenne megvizsgálni, hogy az egyes közép-európai államok, amelyek szinte egy időben szabadultak meg a szovjet birodalomtól, milyen utat jártak be az elmúlt negyedszázadban? Mennyire nyomta rá a bélyegét erre az útra a helyi szocializmusok jellegzetessége, az ellenzéki gondolat szervezettsége, minősége és ereje, illetve az egyes államok, nemzetek történelmi sajátosságainak, tapasztalatainak összessége? Akár a „nemzetkarakterológia” vizsgálata is indokolt lehet.

Két nagyhatalom döntött

A levelekből kiolvasható válasz a rendszerváltoztatás után tizenöt évvel egyértelműnek tűnt: a sorsfordító cseményeket alapvetően, sőt teljesen a nemzetközi fejlemények határozták meg. Amennyiben ez így van, fel kell tenni a kérdést, vajon a nem sorsfordító – hétköznapi – időkben is ilyen döntő a nemzetközi környezet, külső hatás Magyarországra? A szélsőséges vélemények szerint (akár gyökeresen ellentétes politikai megfontolásból is): igen! E vélemény leginkább az internacionalista, később globalista, kozmopolita nézeteket vallókra jellemző, de nem idegen a családodott, nemzeti keretekben gondolkodók politikai nézeteitől sem. A külső hatást már 2007-ben is gyakran azonosították egy nagyon határozott, személyhez, politikai és gazdasági érdekcsoport-hoz köthető befolyáshoz. Soros György és különféle alapítványainak magyarországi tevékenységéről van szó.²³⁶ Ez a hatás már a nyolcvanas évek elején megmutatkozott, s volt, aki egyenesen „kulturintervenciónak” nevezte. Sokan tekintik a külső hatás legkonkrétabb és legkárosabb jelének a Valutaalaphoz és a Világbankhoz történő csatlakozást.²³⁷

Igen elterjedt volt, s mai napig is tartja magát a nézet szélsőjobbon és szélsőbalon egyaránt, hogy az összes többi párt végső soron ugyanazt a nemzetközi elvárást teljesíti. Ennek tekintik szervezeti kereteiként az Európai Uniót és a NATO-t, amelyhez Magyarország csatlakozott. A rendszerváltoztatást tehát e nézetek szerint a két nagyhatalom

²³⁶ Levelek, 3. 2007. január 17.

²³⁷ Errre a katasztrofális pénzügyi helyzet miatt 1981–82-ben került sor.

(USA + Szovjetunió) döntése tette lehetővé, amihez az itt élő népeknek semmi közük nem volt. Ehhez kötődik a „nép feje feletti”, a nép részvétele nélkül lezajlott rendszerváltoztatás elmélete vagy mítosza. A szerzőknek nem dolguk ezúttal polemizálni e nézetekkel. De azt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a lengyel népmozgalmak, csúcsukon a Szolidaritás mozgalommal, a csch emberjogi harcok, élükön a Charta 77 mozgalommal és a csökönyös magyar demokráciavágy, mely megmutatkozott tüntelésekben, kulturális harcokban, egyéni stratégiákban, jelentősen hozzájárultak a változáshoz. Ahhoz, hogy az Amerikai Egyesült Államok elérkezettnek láttá az időt a döntő csapásra, másrészt, hogy a Szovjetunió vezetői belátták vereségüket.

Abból a tételből, hogy mindenben a „két nagyhatalom döntött”, egyenesen következett, hogy a rendszerváltoztatás során „a nemzet összeesküvés áldozata lett.”²³⁸ A „rózsadombi paktum”, máshol „rózsadombi tizenhárom” kérdés nem hagyja nyugodni az összeesküvés híveit. Ez az „összeesküvés-elmélet” eljut egészen addig, hogy a cél a magyar nemzet felszámolása.²³⁹ Érdekes módon tizenöt évvel a rendszerváltoztatás után a két nagyhatalom vezetőinek szerepe elsikkadt, sem Gorbacsov, sem Reagan, sem Bush, sem Jelcin neve nem szerepel a levelekben. Épp így nem esik szó a döntő jelentőségű találkozóikról, megállapodásairól, melyek közül kiemelkedik a máltai csúcstalálkozó.

²³⁸ Levelek, 3. 2007. január 17. Ennek az „összeesküvésnek” plasztikus megtestesülése, hogy a hírhedt „rózsadombi paktum” léte makacsul tartja magát a magyar közgondolkodásban, holott erre vonatkozó dokumentum eddig nem került elő. De ez a leggyanúsabb...

²³⁹ Levelek, 28. 2007. február 10. A háttérben ezúttal is „a zsidókat” sejtik.

A szakirodalom ez utóbbit tekinti a két nagyhatalom közti évtizedekig húzódó hidegháború végének s egyben a szovjet birodalom közép-európai politikai, majd katonai kapitulációjának. Nem kétséges, hogy ez a világméretű változás alapvetően befolyásolta a magyarországi, lengyelországi, csehszlovákiai rendszerváltoztatást is, ez azonban mit sem von le azoknak az érdeméből, akik aktívan hozzájárultak a folyamathoz. Megjegyezhetjük itt, hogy világszerte sokkal inkább ismertek voltak a lengyel és cseh ellenzéki vezetők, mint a magyarok. Nálunk sokkal inkább az állampárt és utódjának vezetői (Pozsgay Imre, de még inkább Horn Gyula) voltak ismertek, s az ő szerepüket emelték ki a berlini fal, a vasfüggöny lebontásában (főleg Németországban). Az, hogy ennek milyen szerepe volt abban, hogy a szocialisták sokkal nagyobb nemzetközi támogatást kaptak a rendszerváltoztatás utáni negyed században, mint a polgári – nemzeti – keresztény pártok, az elgondolkodtató.²⁴⁰ Annyi azonban bizonyos, hogy az MSZMP már az 1970-es években megkezdte kapcsolatainak kiépítését a nyugat-európai – mindenekelőtt nyugatnémet – szociáldemokrata pártokkal.²⁴¹

A külső hatások más konkrétumokat is előcsaltak a levélírókból, bár lehetséges, hogy szorosan összefüggjenek a „Soros-szindrómával”. Egy levélíró határozottan állítja, hogy egy közismert magyar egyetemi tanár 1989-ben New Yorkban járva a Wall Streethez közeli utcában találkozott egy magas fiatalemberrel, aki invitálta, jönnie be egy bank

²⁴⁰ E magatartás kiváltképp 2010 után vált szembetűnővé.

²⁴¹ Lásd erről: Simon István: Bal-kísértés. A kádári külpolitika és a nyugati szociáldemokrácia. Budapest, 2012.

épületébe, mert most tárgyalnak arról, ki legyen Budapest főpolgármestere? A fiatalember a tanárt javasolta. De ő nem ment fel az épületbe, így később ez a fiatalember lett a főpolgármester.²⁴² A „fiatalember” könnyen beazonosítható, de ez a történet is arról szól, hogy például a szabad választások vajmi keveset értek. Minden már korábban, s főként máshol eldőlt. Talán szerencsésebb lett volna úgy fogalmazni – hitelesebbnek is tünne a történet –, hogy ott a New York-i bankban a budapesti főpolgármester jelöltről döntöttek, mégpedig egy párt – az SZDSZ – jelöltjéről. A nyurga fiatalembert, aki 1994-ben részt vett az MSZP-SZDSZ-köalicció megalkotásában, 1973-ban kizárták az egyetemről, de milyen okkal? A tanácsköztársaság (vagyis az első magyarországi kommunista diktatúra) évfordulóján tüntetést szervezett „internacionalista válaszul a március 15-i nacionalista megmozdulásokra.”²⁴³ (1972-ben és 1973-ban is többezres tüntetés volt Budapesten március 15-én). Jellemző, ahogy akkor a hatalom fórumain fogalmaztak: „meg kell magyarázni a fiataloknak, hogy tüntetni még mellettünk sem lehet engedély nélkül.”²⁴⁴ Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy többen úgy fogalmaztak: „Összenő, ami összetartozik”.²⁴⁵ Az 1973-as akció után szűk évtized múlva a nyurga fiatalembert már Lengyelországban találjuk

²⁴² Levelek, 27. 2007. február 9. A levéllíró a „tanár” személyét találós kérdésnek tette fel.

²⁴³ Farkas János László: A forradalom angyalai. Mozgó Világ, 1987. 8. sz.

²⁴⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára 288. f. 22/1974. 2 ö.e.

²⁴⁵ Balaskó Jenő: Miért Antall József? Új Studio Libri Kft., 2008. 39. old.

a Szolidaritás irodájában, ahol lelkesen súgja oda társának: „ilyen lehetett a Szmolnij 1917 októberében”.²⁴⁶ Az illető „forradalmi romantika” iránti lelkesedése úgy látszik 2014-ben sem hagyott alább, immáron rendszeres résztvevője kormányellenes tüntetéseknek, de hogy az ösztönzést az USA budapesti nagykövetségétől (esetleg a Wall Street-ről) kapná, az nyilván csak a látszat, és ostoba „összeesküvés-elmélet”.

Természetes módon a nemzetközi hatások mögött a nagy többség a „nyugati” befolyásának módszereit, eredményeit látta. Kevesebben foglalkoztak a szovjet vagy orosz befolyással. De volt, aki leírta, hogy az új időkben az oroszok – volt KGB-s vezetéssel – puskalövés nélkül hódítanak meg területeket. Egyszerűen felvásárolják a cégeket, szerződések révén növelik befolyásukat. A levélíró szerint ez előbb vagy utóbb meg fogja billenteni a hatalmi egyensúlyt Magyarországon is.²⁴⁷ Már ebben az időben megfogalmazódott, hogy az összes magyar kormány készségesen teljesítette az Európai Unió és a Valutaalap követeléseit, vagyis ugyanúgy kívülről diktálnak, csak most már nem Moszkvából, hanem Brüsszelből és New Yorkból.²⁴⁸ Ez a gondolat az egyik legszilárdabb elképzelés arról, hogy a kisállami lét egyben teljes gazdasági, politikai kiszolgáltatottsággal jár. (Persze megint csak visszautalva arra a mérhetetlen, kezelhetetlen, tehát kiszolgáltató adósságra, amelyet 1990-ig felhalmoztak, s amely azt követően egyre csak nőtt, s éppen a legdrasztikusabban 2007–2009 között).

²⁴⁶ Farkas János László id. műve.

²⁴⁷ Levelek, 30. (év nélkül).

²⁴⁸ Levelek, 6. (év nélkül).

Többen úgy látták, hogy Magyarország a nyolcvanas években is egy jól meghatározható nemzetközi erőterben mozgott. Ezt az erőteret a nemzetközi tőke, a pénzvilág, a globalizmus uralta, főleg a hitelek révén, s végül le is győzte az addigi, fegyverekre épített szovjet birodalmi erőteret. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a rendszerváltoztatást is ez a győztes erőter hajtotta végre. S már megint annál a véleménynél járunk, hogy teljesen mindegy, ki van hatalmon, MDF, SZDSZ, MSZP, Fidesz: ez csak játék. Népszórákoztatás.²⁴⁹ Kimondatlanul: a demokrácia, parlamentarizmus stb. csak bohóckodás. Keserű és kiábrándító, de egyáltalán nem elszigetelt tapasztalat.

Ezekkel a gondolatokkal együtt jár az is, hogy a magyarok (de nyilván más közép-európai népek is) kiszolgáltatottnak érzik magukat. A rendszerváltoztatás nem járt az igazi felszabadulás élményével, s ez mindenekelőtt gazdasági téren mutatkozott meg. Azt pedig már szinte nemzeti depresszióval élik meg, hogy a gazdasági érdekek mentén nyílt politikai zsarolás áldozatai. Annak az okait, hogy erre a zsarolásra, nyomásra a magyar nép 2010-ben és 2014-ben kétszer is „rebellióval” felérő parlamenti szavazással felelt, a még mindig létező nemzeti sajátosságainkban kell keresnünk. A „rebellió”, az ellenállás, miként a passzív rezisztencia is, hamar elillanhat, ha túl nagy már a nyomás vagy a kísértés.

²⁴⁹ Levelek, 31. 2007. március 31.

Parlamentarizmus: megváltó szemfényvesztés?

E változások felvetik a rendszerváltoztatás konkrét politikai követelésesei közül a legfontosabbat, leglátványosabbat: a parlamentáris demokrácia megteremtésének az igényét. Lehet, hogy ennél is fontosabb volt a „jólét” megteremtésének vágya, de azt csak igen naiv emberek gondolhatták, hogy ez történelmileg mérve rövid időn belül megvalósulhat. Érdekes módon a levélírók alig érintik ezt a „húsbavágó kérdést”.²⁵⁰ A parlamentarizmus azonban gyakran szerepel, leginkább annak hiányosságai, ellenszenves kinövésai révén. Néhány javaslat is előfordul a levelekben: miként kellene módosítani a parlamentáris demokrácia kereteit. A legtöbbeket az érdekelte akkoriban, miként lehet ellenőrizni, kontroll alatt tartani a hatalmat két választás között?²⁵¹ Ahogy ez felmerült a műsorban: mit tehet a nép, ha elégedetlen a megválasztottjaival?

Egy javaslat szerint a képviseleti demokráciának át kell alakulnia közvetlen (direkt) demokráciává. A levélíró Svájc példáját említi, nyilván a népszavazások gyakorisága miatt. Azt nem érinti a levélíró, hogy milyen szintekig kellene „lejutni” a népszavazások révén, az esetleges országos, „kantonális”, megyei, szinttől egészen a községi szintig. Az or-

²⁵⁰ Ennek okait nyilván a nézők társadalmi összetételében kell keresnünk, amely talán anyagi helyzetükkel is definiálható lenne. Erre vonatkozólag azonban nem készültek felmérések. Érdekes módon azonban az kideríthető, hogy a nézők legalább 70%-a idős, a nyugdíjkorhatárt már elért emberekből állt. Képviseltette magát a közép-korosztály is, viszont elég kevés fiatal fogott tollat, hogy véleményét megírja. Ez talán érthető.

²⁵¹ Levelek, 33. 2006. november 24.

szágos és helyi (községi) népszavazásra egyébként volt lehetőség akkor is, és van ma is, éppen a rendszerváltoztatás révén megszületett népszavazási törvény alapján. A levélíró azonban valószínűleg úgy érti, hogy ezek a szavazások akár a parlamenti döntésekkel, sőt az alkotmánnyal is szembe-mehetnek. Hogy ez milyen mértékben destabilizálhat egy államot, az más kérdés.

E merész gondolat mellett gyakran tért vissza az elképzelés, hogy biztosítani kell a képviselőket visszahívó jogot. (Visszahívás intézménye). Sokan vélik úgy, hogy ez az intézmény biztosíthatná a két választás között a parlament ellenőrzésének jogát. Ráadásul Magyarországon ennek komoly hagyományai is vannak, részben még az 1848 előtti rendi országgyűlések idejéből, részben a kommunista diktatúra végnapjaiból, hiszen 1983-ban iktatták törvénybe a visszahívhatóság konkrét szabályait, s ezzel az ellenzék a kritikus 1989-es esztendőben hatásosan élt is.²⁵² Ez tehát még pozitív élményként élt a kortársakban. Hogy ez az intézmény teljesen ellehetetleníti a parlamentarizmus működését, azt kevesen gondolták végig. De lehet, hogy éppen ez lenne a cél! Volt, aki egyenesen kivenné a törvényalkotás

²⁵² A visszahívhatóság elméletileg szerepelt 1949 óta a magyar választójogban, de alkalmazására csak a hatalom érdekében került sor, mint például az 1956-os forradalom után, de akkor sem szabályozott eljárás, inkább a mandátum megszüntetése révén. 1958-ban így jártak el a kivégzett mártírokkal is (például magával a miniszterelnökkel, Nagy Imrével, aki egykor házelnök is volt), valamint az „ellenforradalomért” felelőssé tett szektás” csoporttal, mint pl. Rákosi Mátyással is. A visszahívás konkrét jogi körülményeit az 1983. III. törvény részletezte. Ennek értelmében a választóköri szavazásra jogosultjainak 10%-a kezdeményezhette a visszahívást, amelyről szavazást kellett elrendelni.

jogkörét a parlament kezéből.²⁵³ A parlament e szerint csak a törvények megvitatását, előkészítését, megszövegezését végezné. A törvényt a népszavazás hagyhatná jóvá. Így lehetne létrehozni a levélíró szerint egy olyan államháztartási törvényt is, amely kimondaná, hogy annak a kormánynak, amely tovább nyújtózkodik, mint a takaró ér, „automatikus le kellene mondania”. Ma talán ezek az elképzelések túlzottan radikálisnak, naivnak, primitívnek tűnhetnek, mégis van bennük rendszer, és van bennük egy elementáris igény a politikai elit nép általi folyamatos, két választás közti ellenőrzésére is. Ez pedig nem eleve elvetendő kívánság.²⁵⁴ Másképpen fogalmazva: a népnek joga van a négyévenkénti szavazáson kívül a folyamatos információs részvételre a hatalomban.²⁵⁵ Ennek alappillére a szabadon működő nyilvánosság (kellene, hogy legyen).

A direkt (közvetlen) demokrácia bájos megnyilvánulására tesz javaslatot az egyik levélíró 2008-ban. Miután érzekelte a nemkívánatos jelenségeket, megfordult a fejében, hogy mint magyar állampolgár, szót kér a parlamentben, és a politikusok arcába mondja a fájdalmait. Ilyen még úgyszem volt!²⁵⁶ Vajon érdemes-e ilyesmin elgondolkodni? Vagy e lehetőség is áldozatává válna a politikai párok értelmetlen szócséplésének?

A parlamentarizmussal is kapcsolatos az előbbiek fényében az egyik levélíró „hétigencs népszavazási” javaslata

²⁵³ Levelek, 33. 2006. november 24.

²⁵⁴ Bizonyos elemek azóta bekerültek az alaptörvénybe (alkotmányba) is, mint például a kormányok kezének megkötése az államadósság felhalmozása terén.

²⁵⁵ Levelek, 12. 2007. augusztus 4.

²⁵⁶ Levelek, 38. 2008. április 5.

2007-ből, vagyis a gyurcsányi választási győzelem utáni évből. A hét kérdés:

1. Kíván-e Ön olyan választójogi törvénymódosítást, amely kizárja a választási csalások minden lehetőségét?

2. Egyetért-e azzal, hogy országgyűlési képviselőjelölt csak az lehessen, akit politikai, társadalmi, közéleti és büntetőjogi szempontok alapján átvilágítottak?

3. Eltörölné-e a pártok állami, költségvetési támogatását?

4. Megtiltaná-e a termőföld és a természetvédelmi területek külföldi tulajdonba kerülésének minden lehetőségét?

5. Megszigorítaná-e a legszigorúbb európai normák szerint a bevándorlást és a magyar állampolgárság megszerzését szabályozó törvényeket?

6. Megszüntetné-e a kétharmados törvényeket?

7. Helyeselné-e, ha kötelező lenne az országgyűlési képviselő-választáson a részvétel?

A csalás lehetőségének kiiktatása, az átvilágítás evidens igény, de tökéletes megoldás még soha sehol nem született. Mindenesetre érdemes törekedni rá. A pártok költségvetési támogatása már sokkal bonyolultabb kérdés, ellenkező esetben ugyanis a gazdasági „lobby” teljes egészében kezében tarthatja a parlamentet, mint látjuk ezt az USA-ban is. Persze ez akkor is megvalósulhat, ha van állami támogatás. A termőföld idegen tulajdonának tiltása 15 évvel a rendszerváltoztatás és két évvel az Európai Unióba történt belépés után még megoldhatónak tűnt (a földpiac megnyitásának moratóriuma), mostanra azonban osztrák szomszédunk révén újabb konfliktust gerjeszt az Európai Unióval.²⁵⁷ A

²⁵⁷ 2014-ben kötelezettségszegési eljárás is indult hazánk ellen a tiltás, pontosabban az idegen tulajdonba kerülés jogi megnevezése miatt.

bevándorlás és a magyar állampolgárság ügye élesen elválasztható a kettős állampolgárság magyarok számára biztosított könnyített eljárása miatt.

Érdekes kérdés a kétharmados törvények léte. 1990-ben sokan a „valódi” rendszerváltoztatást akadályozó tételnek fogták fel, mások viszont éppen a demokratikus átalakulás visszafordíthatatlanságának zálogaként tekintettek rá.²⁵⁸ Az emlékezet azonban sokakat megcsal. Erről a kérdéstről is a nemzeti kerekasztal-tárgyalásokon („háromoldalú tárgyalások”) döntöttek.²⁵⁹ Az ellenzék (EKA – ellenzéki kerekasztal) akkor úgy látta, hogy minél több kétharmados törvényre van szükség, viszont nem a fent említettek miatt, hanem azért, mert arra számítottak (1989 nyarán vagyunk), hogy az MSZMP megnyeri a választásokat! Például előrehozott választások révén. Ennek nagy hagyománya volt Magyarországon, hogy mást ne említsünk, ilyen előrehozott választás volt az 1949-es is (amely negyven évre biztosította a kommunista párt uralmát), és ilyen volt az 1947-es választás is, amelyről viszont a kommunista választási csalások jutottak eszébe a tájékozottabbaknak.²⁶⁰

A nemzeti kerekasztal-tárgyalásokon tehát az ellenzék – amelynek egyre inkább a történész Antall József lett a han-

²⁵⁸ Pikánssá teszi ezt a javaslatot, hogy e sorok lejegyzéséig háromszor is volt olyan kormány, amely rendelkezett a kétharmados támogatottsággal a parlamentben. Először 1994-ben MSZP-SZDSZ-koalíció révén, majd 2010-ben és 2014-ben a FIDESZ-KDNP révén.

²⁵⁹ A tárgyalásokról lásd: A rendszerváltás forgatókönyve – Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben, dokumentumok, portrék, életrajzok. I–VIII. kötet. Magvető–Új Mandátum Kiadó, 1999–2000, valamint Ripp Zoltán: Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990. Napvilág Kiadó, 2006.

²⁶⁰ Ezekről lásd: Földesi Margit–Szerencsés Károly: Halványkék választás. Kairosz Kiadó, 2001.

gadója – a választási vereség esetére, biztosítékként tekintett a kétharmados törvényekre. Antall József 1989. október végén, miután az MDF élére került, a szervezet II. országos gyűlése után még így nyilatkozott: „az MSZP nélkül nincs és nem is lehet stabil a nemzet érdekét szolgáló koalíció”.²⁶¹ A levélírók közül volt, aki emlékezett erre a hangulatra. Szerencsére az állampárt nem szánta rá magát az előrehozott választásokra, más utat választott. Vagy, mert maga is bízott a győzelemben, vagy, mert ideiglenesen tudatosan át kívánta adni a politikai felclősséget (a katasztrofális gazdasági bukásért) az ellenzéknek. (A szerzők ez utóbbit tartják valószínűbbnek, ismervé a gazdasági hatalom átmentésének 1986 óta tartó jogszabályi előkészítését.) Ráadásul ott volt a köztársasági elnök választásának kérdése is. A pozíció megszerzését az MSZMP (MSZP) biztosra vette. Érdekes módon a levélírók ennek az eseménynek a jelentőségét nem érezték át, alig szerepel a szövegekben.

Még érdekesebb a választásokon való részvétel kötelező jellege. Ez számtalan vitát váltott már ki a parlamentarizmussal, választójoggal, választási rendszerekkel foglalkozó irodalomban. Van hagyománya is Magyarországon: 1920–21-ben és 1939-ben is kötelező volt a szavazás. E két dátum között is, azokban a kerületekben, ahol listás és titkos szavazás volt. Az kevésbé tartozik ide, hogy a szocializmus „választásain” jogilag ugyan nem, de gyakorlatilag kötelező volt a részvétel. Sok a pró és kontra vélemény. A szerzőké az, hogy olyan tömegeket az urnák elé szólítani, akiknek sem politikai érdeklődésük, sem politikai műveltségük nincs, nem erősíti, hanem gyengíti a demokráciát. Minde-

²⁶¹ Népszabadság, 1989. október 23.

nekelőtt e rétegek befolyásolhatósága révén, ami terjedhet a pusztá külsőségek döntő szerepétől egészen a pénzügyi korrumpálhatóságig. Ez nem módosítja azt a csalódottságot, hogy a szabad választásokon 1990-től fogva a kelletténél alacsonyabb a részvétel. Különösen szembetűnő volt ez az első szabad választáson, 1990-ben, hiszen mégis csak a népakarat érvényesítése látszott a rendszerváltoztatás legfontosabb politikai követelésének. És mindegyik párt, de legerőteljesebben az SZDSZ hangsúlyozta, hogy aki otthon marad a múltra szavaz.

Ennek előzménye is volt, mégpedig a hírhedt „négyigenes” népszavazás, amelynek tétje a köztársasági elnök választásának módja volt. (A feltett „furfangos” kérdés alapján az időpontja.) Valójában az MSZMP, illetve MSZP köztársaságielnök-jelöltjének, Pozsgay Imrének a kiszorítása a politikai élet első vonalából.²⁶² Ezen a népszavazáson, amely az első országos szintű népszavazás volt Magyarország történetében, szintén alacsony volt a részvétel (58,03%),²⁶³ ráadásul a csapdába került MDF bojkottra szólított fel. Vagyis a közvetlen demokrácia első megnyilvánulása mindjárt

²⁶² Arra kérdésre, hogy a köztársasági elnöki választás a parlamenti választások után legyen, 50,07% szavazott. A levelekben van arról konkrét vélemény, hogy a népszavazás valóban csak arról döntött, hogy a parlamenti választás előtt vagy után legyen-e a köztársasági elnök megválasztása. Vagyis az új parlament dönthetett volna úgy, hogy közvetlenül a nép válassza az elnököt. De ez akkor már az MSZP kivételével egyetlen pártnak sem volt az érdeke. Így lehetett a harmadik köztársaság elnöke egy alku révén Göncz Árpád. (Levelek, 63. 2007. október 11.) Az MSZP által kezdeményezett 1990 nyarán megtartott népszavazás, amely a közvetlen elnökválasztást célozta, érdektelenségbe fulladt.

²⁶³ Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza. Napvilág Kiadó, 2001. 87. oldal.

pártpolitikai versengéshez vezetett, s igazi haszonélvezője végül is az SZDSZ és részben a Fidesz lett. Ahhoz még mindig kicsi a történelmi távlat, hogy ennek végső hasznát vagy kárát megítéljük.

Ehhez képest a szabad választáson (1990 tavaszán) az első fordulóban a választásra jogosultak 65,77%-a vett részt.²⁶⁴ A második fordulóban 45,44%! Ez az arány alig módosult a következő hat választás alkalmával. Mindez azonban nem kérdőjelezheti meg a szabad választások kiemelt szerepét a magyarság XX. századi törekvései között. Legfeljebb jelzi azt az európai tendenciát, hogy a polgárok jelentős hányadát hidegen hagyja a parlamentarizmus. A kötelező szavazás (mint például Belgiumban) erre nem megfelelő válasz. Ez legfeljebb a poliszok ókori Görögországában működhetett, de ott is csak egy ideig. Sokkal inkább megoldás, amit Bethlen István és Klebelsberg Kunó vallott, hogy a demokrácia elsősorban népnevelés kérdése. A népnevelés útján kell megteremteni a politikai érdeklődés, tájékozódás és a politikába való beleszólás igényét. Érdekes módon van erre rezonáló levél is. Írója a műsorra reagálva fejti ki, hogy a „nép” vak, sokszor sivárságot mutat. Igazat ad a levélíró Für Lajosnak, hogy fokozni kell a felvilágosító munkát, amelynek értelme az összefogás, s csak ennek révén valósítható meg az igazi rendszerváltoztatás.²⁶⁵ E felvilágosításnak döntő szerepe lesz – ahogy írja – a 2010-es választásokon. Így is lett, még ha a politikusok a győzelmet szinte kizárólag a maguk teljesítményénck tulajdonították is.

²⁶⁴ Uo.

²⁶⁵ Levelek, 36. 2007. október 11. A levélíró tehát szintén azok közé tartozott, akik 2007-ben még nem látták befejezettnek a rendszerváltoztatást.

A parlamentarizmus kérdését már az a gondolat is érintette, hogy minden kérdést a (nagy)hatalmi érdekek rendeznek el, a magyar parlamentarizmus csak egy látszat, minden hatalmon lévő párt csak kiszolgálója lehet a nagyhatalmi (pénzügyi) érdekeknek. Ennek a véleménynek az elterjedése támadja magának a parlamentáris demokráciának a létét, és olyan pártok megerősödéséhez vezet, amelyek legszívesebben sutba vágják a képviseleti demokráciát. Ilyen próbálkozások mindkét szélsőséges oldal irányából megmutatkoztak már tizenöt évvel a rendszerváltoztatás után is.²⁶⁶ Ezek szerint a vélemények szerint a parlamentarizmus csak egy illúzió (miként a nemzeti retorika is a rendszerváltoztatás alatt), amely megtevesztésre szolgált.²⁶⁷ Rossz tapasztalat persze rendelkezésre állt. Elég arra a legutóbbi korszakra utalni, amikor parlamentarizmus létezett Magyarországon: 1945–47-re. A Nemzetgyűlés 1947-ben nem volt képes ellenállni a nemzetközi (akkor: szovjet) nyomásnak és akaratsnak. Szerencsére azonban a két korszakot a parlamentarizmus jegyében sem lehet összekeverni, ha egyes elemei feltűnően ismétlődnek is.

A megtevesztés többször – és bizonyítást joggal – merül fel a rendszerváltoztatás témájában. Szinte kulcsszónak tű-

²⁶⁶ Az áttörés még várat magára, de 2014 után kétségkívül e tényező komoly veszélyt jelent a magyar demokráciára. Részben az USA és a „nyugat” gazdasági érdekeit kiszolgáló „baloldali”, részben a feltáratlan orosz kapcsolatokkal rendelkező „jobboldali” erőter révén. A veszélyesebb kétségkívül a rejtőzködő és összehasonlíthatatlanul nagyobb külső támogatással rendelkező „baloldali” fenyegetés. Igazi veszélyt ebben valószínűleg azonban éppen azok a csoportok jelentenek, amelyeknek felkészítése (anyagi, politikai) a rendszerváltoztatás idején már megkezdődött.

²⁶⁷ Levelek, 3. 2007. január 17.

nik. E megtevesztések közül az egyik legfájóbb a levélírók szerint az 1990-es választási kampányban az SZDSZ szerepe volt, amely a legradikálisabb antikommunista propagandával lépett fel. „A pesti fiúk megvezettek minket” – írta egy vidéki néző összefoglalva a kavargó érzéseket.²⁶⁸ Ezek a levelek nyilván már az után születtek, hogy az SZDSZ koalícióra lépett az állampárt utódjával, az MSZP-vel 1994-ben. Sokakat ez a lépés a politikától való elforduláshoz, a parlamentarizmus megtagadásához és a rendszerváltoztatás jelentőségének megkérdőjelezéséhez juttatott. Voltak, akik minden szólam ellenére már 1989–90-ben érzékelték a potenciális „szövetséget”. Hasonlóan ahhoz, ahogy mások az MDF–MSZP szövetséget vizionálták. Mint kiderült, az előző valós veszély volt, az utóbbi pedig nem.

Az szocialista–liberális potenciális szövetség veszélyeire figyelmeztetők közé tartozott az ellenzéki mozgalomból Krassó György, akinek a bejutását a parlamentbe (Magyar Október Párt) nem tették lehetővé. Nem árt újra és újra rögzíteni Krassó véleményét a magyar „demokratikus” ellenzékről: e szerint ez az ellenzék „nemcsak a magyar rendőrséggel kötött egy hallgatólagos megállapodást, hanem semmiféle hatékony ellenállásra, ellenzéki tevékenységre nem képes, kizárólag csak azért tesz, amit tesznek, hogy kivívják a Nyugaton élő magyar értelmiség elismerését, és ebből esetenként profitáljanak, ösztöndíjakhoz jussanak.”²⁶⁹ Mint a fentebb idézett New York-i eset mutatja, 1989-ben ezen már túl voltak, és a konkrét pozíciók elosztásáról tár-

²⁶⁸ Levelek, 34. 2008. február 7.

²⁶⁹ Modor Ádám: A titok meg a nyílja. Kairosz Kiadó, 2004. 65–66. oldal.

gyaltak. Ennél is érdekesebb magának Kádár Jánosnak a megjegyzése 1979-ből: „...van Magyarországon egy ellenzék, ...de az osztályellenességgel én egy tízéves szerződést kötnek, hogy ez maradjon, de több ne legyen.”²⁷⁰ Tíz év múlva ez az ellenzék lépett fel radikális szólamokkal, s kötött koalíciót újabb négy év múlva Hornnal és társaival.²⁷¹ Mindezek felvetik annak a kérdését is, hogy a rendszerváltoztatás forgatókönyvéről döntő tárgyalások megtervezésénél az állampárt (MSZMP) részéről döntő volt, hogy csak azokkal lehet tárgyalni, akik erre hajlandóak. És erre a legalkalmasabbnak az az „ellenzék” mutatkozott, amely adott esetben partnereként is felhasználható lesz, s amelyről Kádár János 1979-ben beszélt.

A megtévesztés kérdése mellett újra és újra előjön a parlament alkalmatlanságának kérdése. Szócsépléssel, „církusszal” vádolják a testületet. Ez nyilván a szokatlansággal is magyarázható, ne feledjük: utoljára parlamentarizmus Magyarországon 1945–47-ben működött. Akkor is igazi nyilvánosság nélkül. Egész generációk nőttek fel a látszatparlamentek világában 1949-től 1989-ig. Ott bizony nem volt vita... Sem cirkus. Szócséplés azért előfordult, legfeljebb irányított mederben, előre megírt beszédek formájában. Az alkalmasság-alkalmatlanság kérdése kapcsán 2007-ben volt egy érdekes javaslat is: üljenek össze újra az „alapító honatyák”, és vitassák meg az ország dolgait. Sőt.

²⁷⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára 288. f. 4/124. ö.e. Idézi: Szerencsés Károly: Az eltékozolt évtized. Kairosz Kiadó, 2010. 47. oldal.

²⁷¹ Félve tegyük hozzá: mind Krassó György, mind Modor Ádám azóta fiatalon és váratlanul elhunyt. Krassó már 1990-ben, Modor pedig könyve megjelenése után röviddel.

Időről időre mutassanak irányjelzést. A végkövetkeztetés: „fájdalmas fogyatékosága a demokráciának, hogy nem a legkiválóbbak döntenek...”²⁷² A levélíró felvetette, hogy az MDF-en belüli ellentétek rendezésére miért nem vállalkozott senki tisztázó beszélgetésekre. Miért „levelekben”, „tanulmányokban”, röpiratokban kommunikáltak egymással. Ez a szerzőket is elgondolkodtatja, holott tisztában vannak a politikai nézetkülönbségek taszító erejével.²⁷³

Régóta visszatérő gondolat az általános választójog ürügyén: miképpen lehet ugyanannyi politikai joga egy Nobel-díjas tudósnek, mint egy analfabétának? Mint látjuk, a rendszerváltoztatás révén ez a kérdés is előkerült. A nyilvánvalóan létező feszültség feloldására még nem talált megoldást az emberiség. Pontosabban talált (műveltségi cenzus), de ezt antidemokratikusnak ítéli a mai („politikailag korrekt”) gondolkodás. Konkrétumokban ritkán jelenik meg ez a kérdés a levelekben. Mindenesetre felvetették, hogy amennyiben van korhatár „alul”, lehetne „felül” is. Hiszen egy bizonyos koron alul és felül a gondolkodás speciális területekre tévedhet... E kérdésben inkább gunyorosan, mint reálisan felmerült az idős, beteg (vagyis könnyen befolyásolható) emberek kizárása, illetve, mivel a jövőről szól a szavazás, a 14 éven felüliek szavazati joga is.²⁷⁴

Volt, aki a magyar parlamentarizmus csődjének értékelte a hírhedt „őszödi beszédet”, s főként azt, hogy ez után

²⁷² Levelek, 35. 2007. szeptember 22.

²⁷³ Annál is inkább szükség lett volna ilyen megnyilvánulásokra, mert a másik oldal már 1991-ben élt ilyesmivel („Demokratikus Charta”), s azóta is léteznek vagy nyilvánosan vagy annak kizárásával egyeztetések.

²⁷⁴ Levelek, 39. 2007. augusztus 17.

egyetlen képviselő sem adta vissza mandátumát a baloldalon. Vagyis azonosságot vállalt a hazugsággal, csalással stb. Ezzel legitimitást biztosított a politikai hazugságnak, csalásnak, „trükközésnek”, semmittevésnek. Hasonlóan romboló hatású cselekmény volt ez a beszéd, mint Horn Gyula hírhedt válasza arra kérdésre, amely a pufajkás múltját firtatta: „Na és?” Az „őszödi beszéd” tudatosította sokakkal, hogy azok az áldozatok, amelyeket meghoztak a rendszerváltoztatásért (és ilyenek szép számmal voltak), hiábavalók voltak. Mert hiszen abban hittek, „hogy Magyarország képes lesz kiválasztani magából olyan emberi minőséget, amely alkalmas az ország anyagi és erkölcsi állapotának javítására.”²⁷⁵ Ez 2006-ban nyilvánvalóan nem sikerült. De a demokrácia még élvezi a magyarság bizalmát. Mégis sokan látják úgy, hogy a parlamentáris demokrácia pusztán „szemfényvesztés”. Érdemes oda figyelni ezekre a nézetekre kormányon és ellenzékben is. A l'art pour l'art (valójában a hatalomért folyó) ellenzéki acsarkodás és az arrogáns, a parlamentben meg sem jelenő kormánypártiság veszélyes méretekre nagyíthatja a képviseleti demokrácia ellenlébasainak táborát. A „közvetlen” demokrácia hívei pedig előszeretettel viszik ki a politikai küzdelmet az utcára, összekeverve pár ezer vagy akár néhány százezer ember könnyen hisztérikussá fokozható tömegerejét a népakarat-tal. Ez nem lebecsülendő körülmény. Ennek is van jelentős magyarországi hagyománya. A tömeg az utcán, az agresszióvitás tudatos irányítással, manipulációval akár hatásos is

²⁷⁵ Levclck, 39. Mészáros Ferenc levele a köztársaság elnökéhez, melyben lemond a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje kitüntetésről. 2007. február 4.

lehet, főként, ha külső (nemzetközi) támogatáshoz is jut. Ez a támogatás megnyilvánulhat:

1. anyagi finanszírozásban,
2. médiakampányban,
3. diplomáciai nyomásban,
4. gazdasági kényszerben és végső esetben
5. katonai beavatkozásban is.

Mindegyiket többször is alkalmazták a magyarsággal szemben a XX. században. Vajon így lesz a XXI.-ben is?

Tényleg támad a múlt?

„Meddig támad a múlt?” – tette fel a kérdést Balaskó Jenő.²⁷⁶ A rendszerváltoztatás ideológiai, politikai vagy akár érzelmi háttérében ott álltak a történelmi események, amelyek mellett, vagy amelyekkel szemben meghatározta magát a rendszerváltoztatásban résztvevő magyarság. Ezek közül az események közül kiemelkedett az 1956-os forradalom és szabadságharc. Ezzel szoros összefüggésben volt a „történelmi igazságtétel”, vagyis a forradalom céljainak átvétele (független, demokratikus Magyarország megteremtése). Ugyanakkor igény mutatkozott a méltó megemlékezésre a forradalom mártírjairól, áldozatairól. De az 1956-os forradalom emléke másként is hatott: az emberek nem akartak újra vérontást, érezhetően tartottak az itt állomásozó szovjet csapatok beavatkozásától. Mindez 1989–90-ben még azt is eredményezte, hogy elfogadták a számonkérés elmaradását. A másfél évtizeddel későbbi levelekből inkább már az

²⁷⁶ Balaskó Jenő: *Miért Antall József?* Új Studio Libri, 2008.

derül ki, hogy a számonkérés, felelősségre vonás, igazságtétel elmaradását a rendszerváltoztatás egyik legfontosabb mulasztásának tekintették. Úgy tűnik, másfél évtizeddel s azí követően még inkább a számonkérés elmaradását a rendszerváltoztatás egyik legnagyobb hibájának tartották. Ez újra visszavezet a különböző „forgatókönyvekhez”, előre elhatározott alkukhoz, „kiegyezésekhez”. Ezek egyik alappillére, hogy az állampárt (MSZMP) lemond a totális diktatúráról, cserébe tárgyalások és megegyezés révén biztosítja a felelősségre vonás elmaradását, a tömeges és radikális „kádercseré” elkerülését, a „médiamunkások” helyén maradását és a magántulajdonra épülő gazdaságban a gazdasági pozíciók kisajátítását.²⁷⁷ Nyilvánvaló, hogy az MSZMP vezetése legkésőbb 1989 márciusában már tudta, hogy nem számíthat semmiféle szovjet támogatásra.²⁷⁸ Az is evidencia volt, hogy a szovjet támogatás nélkül Magyarországon (és Közép-Európában) a szocializmus megbukik. Ehhez képest elég jó alkut kötöttek.

Ezzel kapcsolatban gyakran előkerül a hitelesség kérdése. Hogyan lehetne hiteles demokrata, aki 1990-ig egész életével a diktatúrát szolgálta? Voltak, akik ezen könnyen át tudtak siklani, mások azonban ezt a pálfordulást nem tudták megemésztetni. Voltak, akik éppen ezért hitelesebbnek tartották az 1990 után is magukat kommunistáknak vallókat.²⁷⁹ És valóban: a rendszerváltoztatás utáni évtizedek legfontosabb kérdései közül való: miként lehetett a demok-

²⁷⁷ Lásd erről: Baranyai József: A rendszerváltás titkos forgatókönyve. Egy modell Magyarországnak. Bartax Kiadó, 2001. 15–16. oldal.

²⁷⁸ Mozgástér. Interjú Németh Miklóssal. Magyar Nemzet, 2014. november 22.

²⁷⁹ Levelek, 40. 2007. február 17.

ratikus baloldal gyűjtőpártja éppen a végletekig lejáratódott volt állampárt? Miként olvasztotta ez magába az egykori kommunistákat, az esetleges demokratikusan gondolkodó szociáldemokratákat, a magyar liberálisok jelentős részét stb.? Nagyon is jelentős kérdés: hová tűntek a kommunisták? Mint egykoron a kérdés: hová tűntek a nyilasok? A válasz kiábrándító volt 1945-ben is, a nyilasok főként a kommunista pártban. És 1990-ben is: a kommunisták a baloldali pártokban. És ezek a pártok használták is a kommunisták eszköztárát, immáron demokratikus jelmezben. Erre világított rá a hírhedt őszi beszéd, s még inkább az erre reagáló tömegmozgalmak elleni brutális hatalmi fellépés. Ezzel le is hullott az álarc, szét is esett a nagy baloldali gyűjtőpárt, ám a kommunistákat még mindig nem látni... Ahhoz, hogy a magyar választók „megtalálják” e szándékokat, el kellett telnie két évtizednek. (Kevesen bár, de a levelekben is jelezték, hogy hitelesebbnek tartják a magukat kommunistának vallókat – Thürmer Gyulát –, mint a hirtelen „demokratává” vált egykori elvtársakat.²⁸⁰

Mindez felvet egy nagyon is lényeges kérdést: nem lett volna-e szerencsésebb a magyar demokrácia szempontjából, ha 1989–90-ben létrejön (megmarad) egy kommunista párt és ugyanakkor egy valóban demokratikus, az állampárti múlttól mentes szociáldemokrata párt? (Csehországban ez a modell valósult meg.) Nem lehet véletlen, hogy a szociáldemokrata párt létrejöttét, megerősödését, parlamenti képviseletét az MSZ(M)P minden eszközzel megakadályozta. Ennek feltárása még csak részben történt meg, nagyon valószínű azonban, hogy a III/III. csoportfőnökség

²⁸⁰ Levelek, 40. 2007. február 17.

1989-es munkatervének ez a fontos eleme volt. A szociáldemokrata párt lejárátásában, elicheetlenítésében hatásos volt a lejárató médiakampány is. Valószínűleg sokat ártott a szociáldemokrata párt alkalmatlannak bizonyult vezetősége is. De az új ellenzéki pártok sem értették meg e kérdés jelentőségét, nem segítették a valódi szociáldemokrata párt létrejöttét és megerősödését. Maguk is elfogadták azt a hamis álláspontot, hogy az MSZ(M)P képviseli a baloldalt. Ezért komolyan megfizettek, s ami fájóbb: megfizetett a magyar nemzet.²⁸¹

Ilyen körülmények között az ország legrégebbi pártja (1890-ben alakult) 1990-ben nem érte el a parlamentbe jutás küszöbét. A szociáldemokrata, vagyis a baloldali ellenzék szerepét kommunistától a Horn Gyula vezette volt állampárt vette át. 1994-ben a választópolgárok nagy többsége visszaszavazta az MSZP-t a hatalomba. Talán még 2002-ben és 2006-ban is sokan elhitték, hogy valódi szociáldemokrata baloldalra szavaznak. A Gyurcsány Ferenc vezette MSZP azonban ezt a látszatát kormányzása révén végképp elveszítette. De az a nyolc év nagyon sokba került Magyarországnak. Érdekes, hogy az MSZP megroppanása és szétesése után sem jött létre valódi szociáldemokrata párt. Sem az MSZP nem vált azzá, a kivált elemei (Együtt-Párbeszéd Magyarorszáért, Demokratikus Koalíció) pedig a sajtósan értelmezett liberalizmus²⁸² jegyében kezdték meg

²⁸¹ Annál is inkább megdöbbenő, hogy a volt állampárt, az MSZP végső lelepleződések, szétesésekor (2010 után) nem tudott létrejönni igazi szociáldemokrata párt, sokkal inkább minimális támogatottságú „liberális” pártok. Ez előbb vagy utóbb újratermelheti az 1990-es konfliktust.

²⁸² Ennek lényege a magyar baloldal – valójában szélsőbaloldal – hagyományai szerint: csak az elfogadható (demokrata), ha ők vannak ha-

működésüket. Nem volt képes egyetlen „spontán” szerveződés (Milla, Szolidaritás, 4K) sem belépni ebbe az úrbé.²⁸³

A levelekben gyakran előjön az a probléma, hogy 1989–90-ben sem történt forradalom, hanem „kiegyezés”. Ez a kifejezés a magyar történelemben nagyon vitatott értelmű és megítélésű. Jelenthet értelmes kompromisszumot, a helyzetből kihozható maximumot, egy virágzó kor kezdetét és zálogát. Ugyanakkor jelenthet előnytelen alkut, árulást, a forradalom eszméinek feladását („szögre akasztását”), s végső soron a történelmi Magyarország bukásához vezető utat. Az 1867-es kiegyezés végső megítélését az 1918-as bukás adta meg, az 1989–90-es „kiegyezés” megítélésére a végkifejlet tekintetében még várni kell. De hát az egykori „baldog békcidők” is csaknem fél évszázadig tartottak. Az 1989–90-es fejlemények megnevezésére a „kiegyezés” nem is általánosan elfogadott. De az mindenképpen érdekes, hogy jogilag mekkora mértékben volt kontinuitás az előző diktatórikus rendszer és az új demokrácia között.²⁸⁴

A leglátványosabb kétségkívül az 1949-es alkotmány hatályban maradása volt, ugyanakkor ennek 1989-es módosítása tartalmazta az államrendszer szinte teljes cseréjét. De törvények százai maradtak hatályban a diktatúrából, amelyek elsősorban a gazdaság területén (de említhetnénk a bíróságokat is) jelentős pozíciókat biztosítottak a volt ál-

talmon. Minden más eset – főként, ha keresztény-polgári-nemzeti párt – maga a diktatúra, fasizmus stb. E kizárólagosságra törekvés az 1990 utáni magyar liberalizmust a szélsőbaloldallal rokonítja. Mindez nem volt jellemző az 1920–1944 között létezett magyar liberalizmusra, miként az 1867 utáni szabadelvűségre sem.

²⁸³ Miként a makacsul próbálkozó különféle szociáldemokrata elnevezésű kísérletek sem.

²⁸⁴ Levelek, 41. 2007. január 5.

lampárt vezetőinek, kádereinek. Volt, aki konkrétan meg is nevezte a Sólyom László vezette Alkotmánybíróság „kártékony szerepét”.²⁸⁵ Ez a jogfolytonosság az előző, diktatórikus rendszerrel tette lehetővé a volt állampárt vezetőinek politikai és gazdasági talpon maradását, sőt újbóli hatalomra jutását. Megjegyzendő, hogy a jogfolytonosság teljes és totális jogi megszakítására egyetlen rendszerváltoztatásnál sem került sor. Ez azt jelentette volna, hogy az összes korábbi törvényt hatályon kívül kellett volna helyezni, de ez technikailag egyszerűen megoldhatatlan volt. Egy teljesen új jogrendszer átmenet nélküli bevezetésére senki sem vállalkozott. A kommunisták sem tették meg, bár 1919-ben kísérletet tettek rá, de kevés volt az idejük. Rákosiék sem tudták maradéktalanul végrehajtani, így például az 1951-es kitelepítéseket egy 1939-es – a háborús fenyegetés diktálta – kormányrendelet alapján rendelték el. Kádárék is fokozatosan dolgoztak, az első évben még a forradalom alatt visszahozott Kossuth-címert is átvették, de nekik sokkal több idejük maradt a kommunista „jogrend” megvalósítására. Éppen ezért volt sokak számára elviselhetetlen a jogfolytonosság teljes felmondásának elmaradása 1990-ben.²⁸⁶

²⁸⁵ Levelek, 41. 2007. január 5. Az Alkotmánybíróság szerepét sokan úgy látták, hogy a rendszerváltoztatás évében éppen a múlt erőinek, pozícióinak védelme a legfőbb célja. Maga Pozsgay Imre is ezen a véleményen volt a műsorban.

²⁸⁶ Levelek, 3. 2007. január 17. A jogfolytonossággal jelképesen csak a 2010 után elfogadott új Alaptörvény szakított, a baloldal őszinte bánárára. Ennek legfőbb oka azonban nem is a végpont (1990) volt, hanem a kezdőpont: 1944. március 19. A baloldalon tehát úgy értelmezték e döntést, hogy a nemzeti demokráta kormány szerint nem pusztán jogilag szakadt meg a jogfolytonosság a német, majd az orosz megszállással, hanem politikailag is. Így visszalért az 1990-es „vád”, hogy a Fidesz és az

A „kiegyezés” jellegű rendszerváltoztatás legnagyobb eredményének a nagy többség a „békés átmenetet” tekintette. De nem mindenki. Másfél évtizeddel az események után megfogalmazódott olyan vélemény is (azóta ez inkább terjed, mint elhal), hogy a kommunista rendszert maradéktalanul kizárólag fegyveresen lehetett volna megdönteni. Tehát fegyveres forradalommal.²⁸⁷ Az előre megszervezett fegyveres forradalom ötletével előálló levélíró szerint az ötletére Kőszeg Ferenc úgy válaszolt, hogy ők (SZDSZ) is gondoltak erre, de úgy látszik, fegyverek nélkül is megoldható a rendszer megdöntése.²⁸⁸ Gyakran hivatkoznak arra, hogy 1989–90-ben nem volt forradalmi hangulat Magyarországon – a szerzők is így látják –, ellenben a levélíró ezt cáfolni igyekszik, mondván, hogy 1989. március 15-én és 1991. október 23-án igenis volt ilyen hangulat.

A múlt megítélésével kapcsolatban a szakirodalom és a visszaemlékezők is kiemelt jelentőséget tulajdonítanak Pozsgay Imre 1989. januári bejelentésének, hogy 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés zajlott Magyarországon. Ez a történelmi átértékelés valóban megsemmisítette az MSZMP és a kádárista hatalom hamis, de három évtizede sulykolt legitimitásának utolsó bástyáját is. (Az életszínvonal növelése, a „biztonság” vívmányai már a múlté voltak, vagy nagyon is kevésnek bizonyultak). E bejelen-

Orbán-kormány 1944. március 18-ra kíván visszatérni, vagyis a Horthy-korszakhoz. Erről persze szó sem volt, de politikai támadáshoz jelentős muníciót adott az 1944-es dátum, amit az Európai Unióban is számos párt és személy „félreértett”.

²⁸⁷ Levelek, 3. 2007. január 17.

²⁸⁸ Levelek, 3. 2007. január 17. A levélíró ebben az időszakban maga is az SZDSZ szervezője és tagja egy jelentős vidéki városban.

tés és a nyomán rögtön teljes defenzíóba kényszerült MSZMP válsága valóban döntő jelentőségű volt, még ha tudjuk is, hogy a meghatározó folyamatok valóban a nagyhatalmi erőviszonyok változásában keresendők.

De volt, aki megjegyezte, hogy az átértékeléshöz nem kellett volna semmiféle történelmi bizottság és szakértői vélemény: úgyis mindenki tudta, mi történt 1956-ban. Ez lehet igaz is, de a rendszerváltoztatás nagyon is képlékeny szakaszában – 1989–90 fordulóján – ez a bejelentés mégis óriási horderejű volt. Történelmünk egyik szakaszában sem volt talán olyan jelentősége egy múltbéli esemény megítélésének, mint ezekben a napokban. A történelem, a múlt szerepének felértékelődését jelezte az is, hogy számos történész vállalt jelentős szerepet a rendszerváltoztatás véghezvitelében (Antall József, Für Lajos, Szabad György, hogy csak a legelső vonalban tevékenykedőket említsük). Antal József kormányát gúnnyal nevezték „történész-kormánynak”, vagy túlságosan bölcsész kormánynak is.²⁸⁹

Az 1956-os forradalomról részletes és sajátos elemzéseket is küldtek a nézők. Van, aki a forradalmat pehek és tévedések sorozata következményének tartotta, amelyet, ha utasítást kap, az államvédelem fél óra alatt leverhetett volna. (Talán elkerülte a figyelmét, hogy nemcsak az államvédelem, de a megszálló szovjet csapatok is megkísérelték leverni a forradalmat, november 4-ig sikertelenül – a szerzők.) Az „clemző” végül arra a következtetésre jutott, hogy magyar ölt magyart, ezt „pedig úgy hívja a történelem, polgárháború”.²⁹⁰ Más részletekre most ki nem térve, a végkö-

²⁸⁹ Beke Kata: Túlságosan bölcsész kormány. In.: Stefka Istán: Rendszerváltók. Mi történik itt? Kairosz Kiadó, 2006. 271. oldal.

²⁹⁰ Levelek, 45. 2007. október 6.

vetkeztetés: mivel magyar öli magyart, a szovjet csapatok akadálytalanul bevonultak a fővárosba, és véget vetettek ennek a polgárháborúnak. Vagyis forradalomról szó sem volt. Azért tartottuk fontosnak ilyen vélemény közlését is, mert a forradalom és szabadságharc megítélése – minden ellenkező véleménnyel ellentétben – korántsem egységes Magyarországon. Manipulációk és téves értékelések is jellemzik e képet. Tegyük hozzá, ez sem újdonság, már az 1848–49-es forradalom és szabadságharc megítélésénél is felmerült a „polgárháború” kifejezés, hiszen a császári oldalon is voltak magyarok, sőt a mi oldalunkon is voltak osztrákok, s mindenfajta más náció, főként lengyelek. A „polgárháború” elmélete az osztrák történeti szakirodalomban és tananyagban is domináns. Nem kérdéses, hogy milyen céllal: a magyar parlamentet, kormányt egy rebellis csoporttá degradálni. Talán tudatlanul, ugyanez a célja a levélírónak is: a magyar kormányt és a szabadságharcosokat egy rebellis csoporttá degradálni. Egykoron jött a cári sereg, most a szovjet sereg, s véget vetett az áldatlan polgárháborúnak. Mi pedig megkaptuk Haynaut és Kádár Jánost. A történelem, a múlt kétségkívül kiszolgáltatott a történelmet íróknak, s az a legviesszatásítóbb, amikor tudatos manipulációra használják fel. E manipulációk hatásai jól felismerhetők az e tanulmány forrásául szolgáló olvasói levelekben és a magyar közbeszédben egyaránt.

Értékes ismeretekkel gazdagította a műsor archívumát az a levélíró, aki arra reagált, hogy 1957. május 1-jén hatalmas tömeg jelent meg Kádár János „hívására” a Hősök terén. Ez volt a Magyar Televízió első helyszíni közvetítése. A filmkockák segítségével jól látszott, hogy legalább félmillió ember tolongott a Hősök terén és környékén. Ez a zavarba ejtő sokaság valóban képes ma is összezavarni a né-

zót, s komoly propagandafegyver volt harminc éven keresztül Kádár és emberei kezében. A szcintanú (részt vevő, elszenvedő) pontosan megírta, miként is ment egy-egy ilyen tömeggyűlés szervezése a kommunista diktatúrában, sőt már 1945-től. Ennek lényege, hogy a munkahelyekről a kivonulás lényegében kötelező volt, jól megszervezve, félelemkeltéssel és némi erőszakkal. Minden üzemi, munkahelyi nagy- és kisfőnöknek meg kellett szerveznie a csapatát a kivonulásra. Ha valaki nem ment, kérdőre vonták. Meg volt szervezve, hogy melyik vállalat után melyik következik, mikor indulnak, honnan stb. A házfelügyelők, háztömbbizalmiak is figyeltek, munkahelyet nem lehetett szabadon változtatni. Kikérő, szakszervezeti engedély kellett. A döntő tényező tehát a félelem volt. A téren a mosolygó arcok mögött a megfélemlítettség, az engedelmesség gesztusait is látni.²⁹¹ Nagyon fontos, hogy ezt megértsék azok a fiatalok, akik éppen a rendszerváltoztatásnak köszönhetően ezt a félelmet, engedelmisséget nem érzik.²⁹²

Az Antall-kormány intézkedései közül többen kifogásolták az Ukrajnával kötött alapszerződést, mint olyant, amely feladta Kárpátalját, tágabb értelemben pedig precedensként elárulta a határokon túl rekedt magyarokat. Vagyis lemondott a határok megváltoztathatóságáról.²⁹³

²⁹¹ Levelek, 49. 2007. december 3.

²⁹² Érdemes hozzátenni, hogy a képek figyelmes vizsgálata szerint jelentős katonai alakulatok foglalják el a tér közepét, példás alakzatban, s nagyszámú karhatalmista és „megbízható csem” biztosítja a rendezvényt.

²⁹³ Levelek, 4. 2007. február 11. A parlamentben is elfajult a vita. G. Nagyné Maczó Ágnes egyenesen hazaárulónak nevezte azokat, akik a szerződés körül bábáskodtak vagy azt elfogadták. Végül is a vita a magyar állam és a határokon túlra került magyarság sorsáról, szólt. Keresz-

Mások a taxisblokádnak háttérére lettek volna kíváncsiak. Volt, aki március 15-e és október 23-a rokonságáról írt, amelyek egy forradalom dátumai s egy későbbi szabadságharc szimbólumai.²⁹⁴ Sok értékelés szólt a Kádár-korszakról, leginkább elmarasztalóak. „Nemzetpusztító, országtönkretevő, magyarirtó” stb. hangnemben.²⁹⁵ E mellett is a legnagyobb bűnnek a rendszerváltoztatás időszakából azt tartották, hogy az MSZMP és a KISZ vezetői szétosztották egymás közt a nemzeti vagyont, a többit pedig elherdálták. A „spontán” és a későbbi privatizáció arcpirító lefolyását nem tudta megemésztetni a társadalom jelentős része. Főképp, hogy az új évezred első évtizedében ezek a „magánosítók” a legfelső politikai pozíciókat is elfoglalták.

A privatizáció ilyen megvalósítását segítette elő az is, hogy 1990 augusztusában megválasztották az új vállalati tanácsokat, de ezekben a volt vezetők megtartották pozícióikat, így az egészen nem volt más szerepe, mint a törvénytelen privatizáció legalizálása.²⁹⁶ E téma történeti feltá-

túlvitele mélyen megosztotta az MDF táborát is. A szónok Csoóri Sándor és „az általa ajánlott” miniszterelnök összekülönbözéséről is szólt. Antall igennel, Csurka István nemmel szavazott, miként 39-en mások is. 17 tartózkodás. E területtel kapcsolatos legendák makacsul tartják magukat, többek közt olyan alakban is, hogy Hruscsov (vagy Brezsnyev) Kádárnak, majd Gorbacsov Antallnak „felajánlotta” Kárpátalját, de mindkettő visszautasította. Ezek a városi legendák nehezen cáfolhatóak, mert nem igényelnek forrásokat. Jeszenszky Géza véleményét lásd: Gecse Géza: Állam és nemzet a rendszerváltás után. Kairosz Kiadó, 2002. 20–24. old. A másik oldalát: G. Maczó Ágnes–G. Nagy Ilián: A kirekesztett nemzet. Inter Leones Kiadó, (év nélkül). Parlamenti felszólalás: 75. oldal, valamint Dénes János: Őfelsége a magyar nép. III. Örökségünk. NAP Alapítvány, 2007. Itt a szavazás eredménye név szerint. 73. oldal.

²⁹⁴ Levelek, 42. 2006. október 12.

²⁹⁵ Levelek, 43. 2008. március 13.

²⁹⁶ Levelek, 6. (év nélkül).

rása részletes alapkutatótást igényel napjainkban is. Mindenesetre a levelekből is kiderül, hogy a különös sorsú Bilecz Endre az ex KDNP-s Balogh Gáborral 1992-ben benyújtotta törvényjavaslatát a privatizáció üzemi tanácsok általi kontrollálásáról. A kezdeményezést lesöpörték a napirendről. A javaslatot a levélíró szerint eredményesen agyonhallgatták, a bcterjcsztőket pedig megjegyezte magának „a gengszterváltó kleptokrácia”.²⁹⁷ Volt, aki őszintén megírta, hogy neki „bejött a rendszerváltoztatás”, de nem a privatizáció, hanem a kapcsolati tőke megléte miatt.²⁹⁸ Az idő múlásával azonban ez leértékelődik – osztotta meg tapasztalatait e téren, aligha általánosítható jelleggel.

A műsorban és levélben is előfordult Horthy Miklós személye és országlásának megítélése. Ezzel kapcsolatban is elmondható, hogy a személyes emlékek, biológiai nosztalgiák jelentősen befolyásolták a két világháború közti korszak megítélését. Sokan be is sétáltak abba az 1990-ben felállított csapdába, hogy a Horthy Miklóst ért igaztalan kritikákat azonosították a nemzetet rágalmazó kritikákkal. S erre a válasz az lett, hogy Horthy Miklós személyét és rendszerét példának, követendő példának állították a polgári kormányok elé. Hiszen épp ez volt a cél a baloldalon: a polgári kormányt (Antall Józsefét épp úgy, mint később Orbán Viktorét) azonosítani, összemosni az 1920–1944 közti kormányokkal, mintha a rendszerváltoztatás után ezek jellegét akarnák visszacsempészni az új Magyarországra. A díszmagyarral, a nyílt szavazással, a tekintélyuralommal, a zsidótörvényekkel, s végül egészen a holokauszttal stb. Mind-

²⁹⁷ Levelek, 49. 2007. július 4.

²⁹⁸ Levelek, 44. 2008. április 12.

ez hazugság volt, de nagyon hatásos hazugság, amelyet alá lehetett támasztani néhány ténnyel is, amelyek azonban maguk is fals információkat és magyarázatokat hordoztak. Ilyen volt például Horthy Miklós újratemetése Kendercscsen. De a koronás címertől, a Szent Korona parlamentbe viteléig számos esetet említhetnénk. Általánosabban: szívsósan áll a hamis vád 1990 óta a magyarsággal szemben (főleg polgári-nemzeti kormányzás idején): antiszemitizmus, nacionalizmus, fasizmus stb.

Mélyebb értelmű alapja is volt azonban ennek a hazugságnak, mégpedig Antall Józsefnek a régi magyar középosztály – amelyből maga is származott – iránti nosztalgiája és feltétlen bizalma miatt. A miniszterelnök tehát leginkább ehhez a réteghez nyúlt vissza személyzeti politikájában, nem bízott a marxizmus-leninizmus-kádárizmus nevelte generációkban. (Változtatásra azonban legfeljebb a felső vezetők között volt módja). Egész egyénisége is e középosztály „úriemberi” stílusát sugallta. Mindezt be lehetett állítani úgy is – meg is tették –, miszerint Antall a régi világ embere, és azt is akarja visszaállítani. Ez a „régi világ” pedig 1945 óta a megtagadott, szándékosan bemocskolt „Horthy-rendszer” volt.

Antall József viszonyát a Horthy-korszakhoz alaposan feltárta Erdődy Gábor, bebizonyítva, hogy a miniszterelnök állításait a történelmi tények teljes mértékig igazolták. Vonatkozik ez a zsidókérdésre, a német megszállás következményeire épp úgy, mint a kiugrási kísérlet kudarcára.²⁹⁹ A már említett csapdával és megbélyegzéssel azonban Antall sem tudott mit kezdeni. Horthystának leginkább az MDF-et

²⁹⁹ Erdődy Gábor: Tradicionális történelmi identitás. ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 102–103. oldal.

és a történelmi pártokat titulálták, mint amelyek elavult, nem humánus, a szegénységet konzerváló, a társadalmat megosztó politikát folytatnak. Szemben a modern, humánus, szociálisan érzékeny és liberális nézetekkel, melyek zászlóvivője 1990 után az SZDSZ lett volna, később azonban visszavette az MSZP, majd mindkettő megroppanása után megindult a marakodás a koncert öt-hat párt között. E csapda lelepleződéséhez is kellett két évtized, de elemeiben még 2010 után is megtalálhatóak ezek a törekvések a magyar és az innen inspirált nemzetközi sajtóban, közéletben. Ennek ellensúlyozásában nem szabad a spontaneitásra hagyatkozni, már csak azért sem, mert e kampány egyáltalán nem spontán jellegű, hanem politikailag irányított.

Mára azonban szinte nagyobb veszélyt jelent ez a jelen-ség magukra a csapdaállítókra, mert közülük sokan a Horthy-rendszer megtagadása mellett már szinte az egész magyar múltat megtagadják. Vakok lennénk, ha nem látnánk az ifjúságon ennek hatásait. A megtagadás lassan totális, mint egykor volt a diktatúra. Belefoglaltatnak Szent István, Kossuth Lajos, a Szent Korona, szabadságharcaink, keresztény gyökereink stb. Az egész magyarságot valamiféle élősködő, gerinctelen, talpnyaló népnek mutatnák be.³⁰⁰ Mindez politikai és kulturális nihilbe, csődbe, ugyanakkor kétségbeesésbe, agresszióba juttatta a csapdaállítókat. Megvalósult tehát a klasszikus eset: aki másnak vermet ás, maga esik bele. Csakhogy ezzel a taktikával három választást lehetett nyerni a rendszerváltoztatás után. S választások lesznek még később is. A szabadság, a hazugság sza-

³⁰⁰ Elég itt Kertész Ákos, Konrád György és mások írásaira utalni.

badsga is? A parlamentáris demokrácia erre nem ad választ. Ez erkölcsi kérdés.

A rendszerváltoztatás utáni „hét csapásnak” egyébként 2007-ig legtöbbször a „négyigenes népszavazást”, vagyis a közvetlen elnökválasztás kiiktatását, a taxisblokádot, a médiaháborút, a Bokros-csomagot, az Európai Unióhoz történő csatlakozást, a határon túli magyarok jogállásáról szóló népszavazást (2004. december 5.) és Gyurcsány Ferenc miniszterelnök és szocialista pártelnök őszödi beszédét tartották. E tekintetben nyilván komoly vitát lehetne kezdeményezni, s az egyetértés kialakítása épp oly illúzió, mint a rendszerváltoztatás megítélésében kialakítható egységes vélemény. A legnagyobb baj talán az, hogy valódi vitákra 1990 óta sem kerülhetett sor. A vélemények, érvek ütköztetését nemcsak egy diktatúra tudja korlátozni, hanem egy végletekig ellentétes politikai, gazdasági, kulturális szándék is. A kinyilatkoztatások egymással szembe állítása – kinek nagyobb a médiafelülete? – nem vita. Ebből a szempontból a magyar értelmiség mulasztása talán nagyobb is, mint az annyiszor szapult politikusoké. Bár a rendszerváltoztatás idején megnehezítette a helyzetet, hogy a politikus és az értelmiségi pozíciója gyakran egybeesett.

Értelmiség

A levelekben többen kitérnek az értelmiség szerepére. A rendszerváltó értelmiség szükségképpen a Kádár-korból credt, abban született, élt, alkotott, érvényesült. Ez határozta meg cselekvéseit, félclmeit, bátorságait. Egyáltalán nem jellemző, hogy a Kádár-korban értelmiségi léten kívülre szorított személyek, csoportok jelentős számban részt

vettek volna a rendszerváltoztatásban vagy az új demokratikus Magyarország politikai, kulturális életében. Épp így nem jellemző az emigráció „visszatérése”.³⁰¹ Sem az „1947-esek”, sem az „1956-osok” nem jutottak jelentős szerephez. Előzőek már alig voltak találhatóak, utóbbiak a forradalmi hagyományaikkal inkább kellemetleneknek tűntek. Kitiüntetéseiket megkapták, valós politikai szerepet azonban nagyon kevesen vállalhattak.

Az értelmiség Kádár-kori szerepének megítélésekor kiindulópontnak kiváló az a levél, amely a magyar írók hírhedt nyilatkozatával foglalkozik, melyet az „Élet és Irodalom” 1957. szeptember 13-i számában tettek közzé. E levél azt követelte, hogy az ENSZ ne foglalkozzon a magyar kérdéssel, hiszen itt 1956-ban a forradalom alatt a „fasizmus minden üledéke felkavarodott, és néhány napra az 1920-as fehérterrorra emlékeztető állapotokat teremtett.” S „a forradalmi munkás-paraszt kormány fellépése és a szovjet csapatok segítségül hívása az egyre jobban kibontakozó véres ellenforradalom veszélyét hárította el országunk felől.” E nyilatkozat közismert, többet nincs értelme idézni belőle. Az iromány aláírójaként 251 író szerepel, a magyar irodalom akkori színe java. Aki nem írta alá, az már börtönben volt, vagy útban volt az ítélet felé. (Nagy és kis íróper stb., vagy messze járt hazájától.) Tisztelet azoknak – ilyenek is voltak –, akik mégsem adták ehhez a nevüket. Mint ahogy

³⁰¹ Jelképes gesztus volt, hogy az első szabad választások után összeült Országgyűlés első politikai beszédét Varga Béla mondta el, aki 1947-ben hagyta el Magyarországot az akkor a kommunisták és kollaboránsaik által likvidált Nemzetgyűlés elnökeként. Varga Béla egyébként a magyar emigráció vezetője volt, amíg ennek egyáltalán értelme volt. (Kb. az 1970-es évek elejéig).

a honvédség hűségnyilatkozatát sem volt hajlandó aláírni a tisztí állomány csaknem 20%-a. Ez épp ugyanczt tartalmazta. A Kádár-kormány elismerését és a szovjet csapatok intervenciójának jogosságát. Az értelmiség azonban nem produkált 20%-ot. Közel sem.

A levélíró azon a véleményen van, hogy ebben az irományban megtalálható az ország erkölcsi válságának gyökere.³⁰² S valóban, ez az árulás mutatja legplasztikusabban az értelmiség forradalom utáni sodródását. Ez az árulás hatott az egész magyar társadalomra, és sokban meghatározta a kádári alku, a kádári „kiegyezés” lényegét. Mert ilyen kiegyezésről is beszélnek, bár ez végképp furcsa lett volna, mert egy kiegyezéshez minimum két fél szükséges. Itt pedig Kádárral és a szovjet megszállókkal szemben csak egy megfélemlített, megalázott nép állt szemben, értelmisége árulásával egyetemben. (Tisztelet a kevés kivételnek). Ide illik egy hitcles ember véleménye: „Évek óta azon gondolkodom, ha még valaha a történetben az igazság szóhoz jut, mit fognak mondani arról az időről, ami ezerkilencszázötvenhatot követte, azokról az emberekről, akik zenét komponáltak, és képeket állítottak ki, és színpadon játszottak, jóízűen ettek és ittak, ahelyett, hogy fogukat csikorgatták volna. Nem írni több, mint írni. Ahelyett, hogy elvonultak volna kapálni és fát vágni, édes volt nekik az érvényesülés és a pénz.”³⁰³

³⁰² Levelek, 46. 2007. október 12.

³⁰³ Hamvas Béla gondolatai 1956-ról. Gondola.hu. Ilyesmit persze csak az írhat, aki elvonult „kapálni és fát vágni”. Másként nem érvényes. S nem is arról van szó, hogy írni vagy nem írni, hanem, hogy írni „ezeknek”, vagy sem. Vagyis alátámasztani a diktatúra roskatag építményét, vagy sem. Hamvas vésszen egyedül maradt véleményével. Ez még nem bizonyítja, hogy nem volt igaza.

Örök érvényű dilemma: kapálni kellett volna, vagy előteremteni a poros kötelekből Ady hangját, indulatát? Fát vágni, vagy a hatalom arcába vágni a vidravasat? Mindenesetre a rendszerváltoztatás időszakában ennek az értelmiségnek kötelessége lett volna aktív támogatást adni a népakaratra támaszkodó, igen nehéz helyzetben lévő kormánynak. Ezt azonban látványosan elmulasztotta. Azí tette, amit tradicionálisan a XX. században: kivárt. Kivárt, mert a politikai küzdelem – főleg az értelmiség érzékenységet leginkább érintő kultúrharc (egyenesen Kampf) és médiaháború révén – a választások másnapján megindult. A kivárás passzivitást, majd ellenállást, sok esetben visszatáncolást eredményezett. Ez is oka volt Antall József kormánya és az MDF végzetes elszigetelődésének 1993 körül.

Az értelmiség helyzetével, állapotával más levelek is foglalkoztak. A múltban időzők egészen távoli időkben is keresik a muníciót. Van, aki felrója az értelmiségnek, hogy a magyarság eredetét, a magyar nyelv hovatartozását is hibásan, manipulatíván közvetíti a nemzetnek. Kemény vélemények is megfogalmazódtak. „Mellesleg az a véleményem, hogy a magát értelmiségnek nevező réteg döntő többsége vagy annyira tudatlan, hogy azért nem, vagy mert aljasan kiszolgál egy ellenséges eszmét, vagy mert lusta és nem veszi a fáradságot az igazság kiderítésére, nem is értelmiség, hiszen az isten-haza-család – becsület hiányában a fogalom értelmezhetetlen és önjelöltek tömegét jelenti csak. Természetesen nem tagadom, hogy vannak hazaszerető, becsületes, valódi értelmiségiek Magyarországon, csak kevesen.”³⁰⁴ E véleményt a magyarság eredetének vitás kérdé-

³⁰⁴ Levelek, 48. (év nélkül).

se hozta elő a levélíróból („mikor lesz vége a finnugorizmus hazugságai nyilvános hirdetésének”) Számunkra ebből most nem is a tartalmi kérdés taglalása fontos, hanem az értelmiség megosztottságának kérdése. Az „értelmiség” szót így eleink alig használták. (Az „intelligencia”, mint csoport népszerűbb és talán kifejezőbb is volt). Ki tekinthető „értelmiséginek”? Mi alapján soroljuk ebbe a rétegbe az embereket? Végzettség? Állás? Képességek? Teljesítmények? Szívünk szerint a két utóbbi. Valójában? Inkább a két előbbi.

Tudjuk, hogy a magyar értelmiség helyzete a XIX. század végétől egyre nehezebbé vált. Ez jobb időkben leginkább az egzisztenciális kiszolgáltatottság révén jelentkezett. A saját vagyon (birtok) háttországaival dolgozó reformkori és kiegyezés kori íróinkat felváltotta az írásaiból, állásaiból élő értelmiség. Megkezdődött – már az első világháború előtt – az állam védőszárnyai alá húzódás. A megrendelő: már egyre gyakrabban az állam, bár még megvan a mecénás: az arisztokrácia, a nagytőke, sőt: az előfizető stb. (Azért kvázi éhen is lehetett halni korszakos zseninek is, persze némi önpusztító hajlammal megáldva).

Trianon után a lehetőségek tovább szűkültek. Az állam is kisebb lett, a közönség is gyérebb, a magán mecénatúra egyenesen szegényes. De még megvoltak a csatornák a közönséghez, folyóiratok, színházak, szalonok, galériák révén. A kiszolgáltatottság 1945 után szinte teljes lett, a rossz példa az ötvenes években szánmasszá vált. Példái a költészet, festészet, szobrászat, a termelési drámák és operett „gyöngyszemei”. Mély igazságot közölt Galgóczi Erzsébet „Vidravas” című könyvében, hogy az iskolákat, egyetemeket ugyan megnyitották a szegények, Dózsa György unokái

előtt, de szolgának próbálták nevelni őket.³⁰⁵ S valóban, az értelmiség megsokszorozódott a szocializmus negyven esztendeje alatt, de vajon sikerült-e szolgának nevelni? Kiszolgáltatott, csak az államtól, az aktuális hatalomtól függő, annak elvárásain csüngő réteggé, sodródó emberek sokaságává vált, akinek a legfőbb mérce az öncenzúra? „Értelmiség”, amely évente nem olvas el egy könyvet sem, nem jár színházba, képtárba, amelyet nem hoz lázba a nemzet felemelése, a népnevelés.

Zárójelben megjegyezhetjük, hogy többen is felvetik, hogy e hanyatlás és érdektelenség alapvető oka az idegenség, amely akár tudatosan is törekszik a nép kulturális színvonalának alacsonyan tartására. Idegenség a magyar népi gyökerektől, sőt a magyarságtól. Elszakadás. Mert így könnyű uralkodni felette, s végső soron kiiktatni akarátát.

Az értelmiség fogalma felveti az „elit” kérdését, főként, hogy egy valamire való rendszerváltoztatás az elit cseréjével kell, hogy járjon. A bevezetőben érintett elemekkel rokoníthatóan három ilyen elitcsoport jól megkülönböztethető: a politikai, a gazdasági és a kulturális. (Ez utóbbi jelzi az értelmiség kiemelkedő szerepét a „társadalomban”, nevezhetnénk ezért „társadalmi” elitnek is). Nyilvánvaló, hogy azok a „nyertesek”, akik minél több elitcsoportba tartoznak, vagyis a nyerő a politikai, egyben gazdasági és kulturális elitbe tartozás. Lehet, inkább ennek uralása. Két elitcsoportba tartozás, sőt egy is elég lehet, de az igazi a három.³⁰⁶

³⁰⁵ Galgóczi Erzsébet: Vidravas. Szépirodalmi Kiadó, 1984. Galgóczi műve megjelenésekor országgyűlési képviselő volt, hithű kommunista, azon kevesek egyike, aki ebből a közezből is képes volt maradandót alkotni. Az állampárt jelentős akadályt is állított könyve megjelenése elé.

³⁰⁶ Levelek, 12. 2007. augusztus 3. A levél Csapó Endre írásából idéz.

Mindenesetre az értelmiség legfontosabb szerepét a szerzők a parlamentáris demokráciában is a kontrollban látják („civil kontroll”), szellemi műhelyek hatékony működése révén.³⁰⁷ Éppen e téren merültek fel komoly kételyek napjainkban. Az értelmiség társadalmi presztízse jelentősen csökkent a rendszerváltoztatás után. A legtöbben a hatalom és a pénz irányába sodródó csoportnak jellemzik, amely alapvetően felelős a rendszerváltoztatás utáni erkölcsi, gazdasági és politikai állapotokért. (Ezt „katasztrofálisnak” minősítik). A szellemi műhelyek pártpolitikától mentes s ugyanakkor nemzetileg elkötelezett léte kulcskérdés. Döntő fordulat a rendszerváltoztatás utáni negyedszázadban éppen akkor következhet be, ha szellemi nivó igényének egyik alapja a nemzeti elkötelezettség lesz. S ez az elkötelezettség nem „lefelé” húz, hanem, mint legszebb évtizedeinkben, „felfelé”. Ebben a magyar (bölcész vagy éppen műszaki) értelmiség szerepe döntő.

A rendszerváltoztatás utáni értelmiség szerepének egyik kulcsszava a manipuláció. A manipuláció legfőbb felelőseinek az értelmiség hangadó részét nevezik. („Mcgmondó emberek”). Az általánosítások nem szerencsések, de az értelmiség szerepe kétségtől döntő egy társadalomban. A rendszerváltoztatásban ebben a tekintetben sem volt következetes, mert nem történt meg sem a kulturális (legkevésbé), sem a

³⁰⁷ E „civil kontroll”, s vele az értelmiségi műhelyek pártatlansága, függetlensége kérdőjeleződött meg végzetesen 2013–14-ben. Az egyik pólus szerint a műhelyek külföldről pénzelt politikai szándékok fedőszervei, a másik szerint a civil szféra anyagi és egyéb ellehetetlenítése a demokrácia alapjait kezdi ki, és diktatúrához vezet. A kérdés adódik: miként lehetne „független” egy civil szervezet, amennyiben anyagilag teljes egészében „függő”.

gazdasági (alig), sem a politikai elit cseréje. De ezen tényleg nem lepődhetünk meg, mert nem volt és nincs is két intelligenciánk. (Sosem volt, egyetlen rendszerváltoztatás idején sem.) Jelentősebb változásokra azonban feltétlenül számított a társadalom minden területen, így például az oktatás területén is, amely tömegessége miatt a legnehezebben kivitelezhető csere lett volna. És ez korántsem korlátozódik a humán tárgyak oktatására. Bár mostani vizsgálódásunk ez irányba tendál. Kohl német kancellár gondolata igenis megízírlendő lett volna: „Aki kezébe keríti a fiatal nemzedék történelmszemléletét, kezébe keríti a jövőt is.”³⁰⁸

A sok kritika mellett azonban le kell szögezni, hogy a legkiválóbb értelmiség a rendszerváltoztatás előkészítésében (az „ellenállásban”) és végigvitelében is döntő szerepet játszott. Nevek említése nélkül, a rendszerváltoztatás két legfontosabb pártjában is alapvető szerepet kapott az értelmiség. Főként írók révén, így eleget téve annak a több évszázados elvárásnak, amelyet a magyar értelmiséggel, főként írókkal szemben a társadalom nehéz időkben támasztott. Ez az értelmiségi csoport a győzelem után első vonalbeli pozíciót alig vállalt. Ki erkölcsi, ki politikai, mások a klaszszikus rousseau-i kivonulás miatt – s még mennyi indíték lehetett? De befolyása megmaradt, még akkor is, ha mind az MDF, mind az SZDSZ éléről idővel távozott. Csak érdekességként jelezzük, hogy e „kivonulás” idővel egyben a két rendszerváltó párt teljes felmorzsolódásához is vezetett.

³⁰⁸ Idézi Schmidt Mária: A nemzettudatról és a zsigerekről. In.: Janus-arcú rendszerváltozás. Kairosz Kiadó, 1998. 311. oldal.

Visszatérő motívum a levelekben a magyarországi média helyzete és szerepe. Általánosságban a vélemények elmarasztalóak.³⁰⁹ Többen írnak az újságíró szakma presztízisének rohamos csökkenéséről („bértollnokok”). A sajtót, amelyet clószzeretettel neveznek „szociálliberálisnak” vagy „kozmetopolitának”, a tömegek (választópolgárok) manipulálása legfőbb eszközének tekintik.³¹⁰ Gyakran előkerült, hogy nemcsak az új pártokba, de a médiumokba is még időben beépítette az állampárt az ügynökeit. Ez kétségkívül megtörtént. A hírhedt III/III. csoportfőnökség 1989-es akcióprogramja világosan tartalmazza ezt a célt: „A tömegkommunikációban nagy gondot kell fordítani a már meglévő operatív pozícióink megtartására és továbbiakban vonalas elv alapján történő kiépítésére... kapcsolatot kell létesítenünk azokkal az újságírókkal is, akik pozitív vonatkozásban felhasználhatók, akikre építhetünk. Az utóbbiak vonatkozásában meg kell vizsgálni a menedzselés lehetőségét.”³¹¹ Kifogásolták, hogy a sajtó munkatársainak átvilágítása elmaradt, holott erre is volt javaslat, legalább főszerkesztői szintig. Az „ügynökkérdés” szintén vissza-visszatért a levelekben. Érdekes kettősség is tapasztalható az ügynökök megítélésében: aki szimpatikus volt, azt sajnálták (áldozat), aki viszont ellenszenves volt azt megvetették.

Volt, aki emlékeztetett az első szabad választás televíziós közvetítésére, amikor a „néhai panorámás szerkesztő-ri-

³⁰⁹ Az „Elátkozott szabadság” című műsort ért sok-sok dicséretre nem térünk ki.

³¹⁰ Levelek, 7. 2007. január 17.

³¹¹ Modor Ádám: A titok meg a nyitja. Kairosz Kiadó, 215. oldal.

porter ijedt és bánatos” arccal közvetítette az eredményeket (Baló Györgyről volt szó, akinek vezetésével ez a nagyon fontos műsor technikailag és szakmailag is megbukott.) Már tizenöt évvel a rendszerváltoztatás után is érezték, hogy külföldre olyanok mennek tájékoztatni a magyarországi helyzetről, akik hazug emberek, erkölcstelenek, gerinctelenek.³¹² Aktivitásában közülük már akkor kiemelkedett Heller Ágnes. A média szerepét jelentősnek látták az MDF brutális választási vereségében (1994) és az Antall-kormány intézkedéseinek elszabotálásában, félremagyarázásában.

Ezzel kapcsolatban meg is jelenik a nyugaton már jól ismert kifejezés: „médiahatalom”. (Mert övék a hatalom.) S azon sem lepődhetünk meg, hogy „megmondó emberekért” már akkor is külföldre jártak. Előkerült például Paul Lendvai, aki szerint nincs az a gyűlölet, amit a magyar sajtóban, televízióban ne olvasna, ne hallana. Ő lechűtené a kedélyeket, de elparentálja az Orbán- és Medgyessy-kormányokat is, mint akik „megették a Bokros-csomag hasznát”.³¹³ Orbánt és Medgyessyt meg is buktatták, jöhetett a favorit: Gyurcsány Ferenc.³¹⁴ Az Ausztriából érkező kritika azóta csak fel erősödött, amely mögött nemcsak gazdasági okok találhatók, hanem annak a bizonyos gyűlöletnek irracionális megnyilvánulásai is. Ezek között van valami újkeletű lenézés is, amelyet a levélíró jól érzékel. Ausztria két-

³¹² Levelek, 34. 2008. február 7.

³¹³ Kisalföld, 2006. december 12.

³¹⁴ Majd Bokrost is előkapják 2014-ben főpolgármester-jelöltnek, brutális cinizmussal visszaléptetve a baloldali jelöltet, Falus Ferencet. De ez a húzás már nem jött be, bár a régi-új „értelmiségi” hangadók javasolták.

ségkívüli magasabb gazdasági fejlettségi fokát, kulturáltságát, rendezettségét, működőképességét az oroszok kivonulásának fáziskésésével magyarázza. Ausztriából 1955-ben, tőlünk csak 1991-ben távoztak.³¹⁵ Emellett nyilván számos történelmi ok is magyarázza ezt a lemaradást, de ezek egy részéért éppen maguk az osztrákok (még Habsburg-birodalom korukból) is felelősek.³¹⁶ A külső kritikák egyébként maguk is veszélyes csapdát tartalmaznak a meggondolatlan túlreagálás révén. Ez könnyen vezethet elszigetelődéshez, akár nagyhatalmakkal szembeni kilátástalan „rebellióhoz”. Nagyon szűk az a mezsgye, ahol egy olyan ország hivatalos szervei vagy akár sajtója mozoghat, mint a minden szempontból kiszolgáltatott Magyarország.

A média körüli harcokra jól világít rá az a kifejezés, amely már a rendszerváltoztatás másnapján előkerült: „médiaháború”. Mint láttuk, ezt az MSZMP (Belügyminisztérium) már 1989-ben előkészítette. Ennek a harcnak szerteágazó irodalma van, de megnyugtató, letisztult tudományos elemzés aligha született. A székértáborok megmaradtak, a médiaháború megítélése a tudományos feldolgozásokban is folytatódik. A küzdelem látványos kezdete talán a Magyar Televízió elnökségének kinevezése volt 1990. január 4-én. Ennek elnöke Nemeskürty István volt, tagjai Chrudinák Alajos, Czigány György, Dömölky János, Gombár János, Horváth Ádám, Kővári Péter, Pálffy G. István és Vitray Tamás. A Híradó és a Hét főszerkesztője Pálffy G. István lett.³¹⁷ E

³¹⁵ Levelék, 51. 2006. december 27.

³¹⁶ Most az egyéb „részleteket” ne is firtassuk, mint pl. a III. Birodalomban betöltött szerepüket, Magyarország 1944-es megszállását stb.

³¹⁷ Népszabadság, 1990. január 5.

testület összetételét Pozsgay Imrének, illetve Pozsgaynak az MDF-fel (a nép-nemzeti elkötelezettségű politikával) történő összejátszásának ítélték meg. Az ellentábor leginkább az SZDSZ körül csoportosult, de az MSZP látványos zuhanásával párhuzamosan az egykori elkötelezett kommunisták is ide sodródtak. Ez nem okozott problémát, hisz az SZDSZ-ben egykori marxisták, sőt maoisták is szép számmal akadtak. Ebből lett Magyarországon a liberális tábor, amelynek épp úgy, mint egykor a kommunistáknak, egyetlen célja: a hatalom, s az általa elérhető befolyás és jutalom lett. A dolgok persze ennél jóval bonyolultabb részleteket tartalmaztak. Mindenesetre azt, hogy Pálffy G. István párttitkár volt a diktatúrában, állandóan szerepeltették, ellenben a másik oldal hasonló kötődéseit nem.³¹⁸ Mindencetre Antall József 1990. július 31-én kinevezte a Televízió élére Hankiss Elemért, valószínűleg az Antall-SZDSZ paktum jegyében, s ezzel komoly ellenpólust teremtett magának mind a médiában, mind saját pártjában, ahol Hankiss tevékenysége sokakban kiverte a biztosítékot. Amikor Antall ezt látva kezdeményezte a tv elnök felmentését a szintén paktum révén köztársasági elnökké avanzsált Göncz Árpád ezt elszabotálta.

Ezt a háborút az Antall-kormány kétségkívül elveszítette, és ennek okát többen Göncz Árpád azon pártpolitikai döntésében látták, hogy megakadályozta a legnagyobb hatású közmédia élén történő személyi változtatásokat.³¹⁹ Ne feledjük azonban a III/III-as csoportfőnökség menedzselési

³¹⁸ Például Bedő Ivánnak, a Rádió hírigazgatójának munkásör múltját. Bárány Anzelm: Volt egyszer egy sajtószabadság. In.: Janus-arcú rendszerváltozás id. mű. 53. oldal.

³¹⁹ Levelek. 7. 2007. október 7.

szándékát sem. S akkor a népi-urbánus szembenállás sajátvűleteiről még nem is szóltunk. Volt, aki a legfontosabb feladatok egyikének éppen azt tartotta, hogy a magyarországi médiát szerezzék vissza az idegenektől.³²⁰ Más még keményebben fogalmazott: Magyarország belső ellenségei „teljesen átvették a tömegtájékoztató felett az uralmat.”³²¹ Ezek a vélemények nyilván kései reakciók Csurka István írásaira, megnyilvánulásaira. Ezek közül már 1990 februárjában megjelent az a gondolat, hogy a hatalomra egy marxista-lukácsista kör tör, miként 1919-ben is.³²² A levélíró javaslatot, jóslatot is megfogalmazott: „Amíg a fele-fele arányú parlamenti felosztás nem mutatkozik meg a média hasonló méretű elosztásán, addig nem jut el az üzenet a választókhoz.” Ezt tovább gondolva, vajon valóban követnie kell-e a mediabefolyásnak a parlamenti arányokat? S ez miképpen vitelezhető ki? És ha a parlamentben nincs ilyen fele-fele arány?

Antall József mindenestre elképzelhetőnek tartotta a kiegyensúlyozott mediabefolyást, és ezt konkrét javaslatban is megfogalmazta. Ennek értelmében felajánlotta az SZDSZ-nek az olasz modell szerinti felosztást, mindenckelőt a televíziók terén. Egy az MDF-nek, egy az SZDSZ-nek, vagy kibővítve: egy a kormánynak, egy az ellenzéknek. E nagyvonalú ajánlat sokkal tisztább viszonyokat teremtett volna a sajtóban és persze előnyös lett volna a kormánypártoknak is, mivel befolyásuk a sajtóra minimális volt. Talán nem véletlen, hogy az SZDSZ ezt a nagyvonalú ajánla-

³²⁰ Levelek, 48. (év nélkül).

³²¹ Levelek, 52. 2007. július 6.

³²² Magyar Nemzet, 1990. február 28.

tot nem fogadta el, hanem inkább vállalta a médiaháborút, közvetetten beismervé ezzel, hogy bízik a felénél erőteljesebb médiajelenlétben. Így is volt, de ehhez segédcapatoakat is hívott, s mivel a médiában elmaradt mindenfajta személyi tisztogatás a rendszerváltoztatás után, e segédcapát szükségképpen csak a volt állampártot évekig, évtizedekig kiszolgáló újságírók csoportja lehetett. Ennek erkölcsi romboló hatása döntőnek bizonyult. Kiváltképp akkor, amikor az SZDSZ a kormány elleni harcba politikailag is bevonta az addig elszigetelt volt állampártot. Ennek szervezeti egysége volt az úgynevezett Demokratikus Charta.

Megalakulására már 1991. szeptember 26-án sor került. A deklarált – de nem valós – cél az antiszemitizmus, a nacionalizmus, a horthysta restauráció, lényegében a „fasiszta veszély” elhárítása volt. Ilyen veszély nem lévén, a „Demokratikus Charta” szükségképpen a kormányban találta meg ellenfelét, amelyet viszont alig egy éve az első szabad választásokon a magyar nép választott. A tüntetésekkel, médiaheccekkel operáló ellenzék így először alkotta meg a rendszerváltoztatás utáni időkben a fából vaskarikát: a demokrácia jegyében kívánta likvidálni a demokratikusan megválasztott és működő kormányt. A „sajtószabadság” védelmében kívánta megfosztani a vele nem azonosan gondolkodókat a nyilvánosságtól. Nem utoljára tette ezt. A valós cél tehát egyáltalán nem a „fasiszta veszély” elhárítása volt, hanem a politikai helyzet destabilizálása, a hatalom legitim vagy illegitim úton történő megszerzése.³²³ (Előrehozott választá-

³²³ Az illegitim hatalomátvétel lehetőségét azonban csak jóval később az Orbán Viktor által vezetett kormány ellen hangoztatta nyíltan néhány önkontrollját végképp elveszített „értelmiségi”, mint Charles Gati.

sok kicsikarása, vagy a kormány erőszakos megdöntése. Ez utóbbira volt kísérlet 1990 őszén a „taxisblokádnak”.³²⁴

A médiaháború egyik legjellemzőbb eleme volt a rendszerváltoztatás miniszterelnökével szembeni szinte egységes médiaellenesség. Ennek alapvető okát azonban ő maga okozta, hírhedt „paktumával”, amelynek egyik eleme kétségtelenül az volt, hogy az ellenfelei (elleneségei) megtarthatták média pozícióikat. Történt ez annak ellenére, hogy az újságírók sokkal inkább – de mindenestre látványosabban – kiszolgálták a pártállamot, mint például a művészek vagy a tudósok. Nagy többségük még 1989 elején is valamiféle „demokratikus szocializmusban” reménykedett.³²⁵ Az a néhány változás, amelyet sikerült kicsikarni (például a Tv-Híradó élén) szinte többet értett, mint használt.³²⁶ Hankiss Elemér tv-elnök a médiaháború jegyében megtette azt „a

³²⁴ A „Demokratikus Charta” felmérhetetlen károkat okozott a magyar demokráciának és kulturális életnek egyaránt. Zászlóvivői, Konrád György, Bauer Tamás és mások húsz évvel később hasonló forgatókönyv alapján igyekeznek sűtőgetni pecsenyéjüket. De a félrevetetés itthon már kevésbé működik, ezért bevonják „antifasiszta” küzdelmükbe az Európai Unió és az USA erre kapható politikai, kulturális és diplomáciai tényezőit is. Most, mikor e tanulmányt írjuk, a magát „demokratikus koalíciónak” nevező párt meg is hirdette az előrehozott választások igényét. (Magyar Nemzet, 2014. november 24.)

³²⁵ A MUOSZ 1989. januári közgyűlésének határozata. Magyar Sajtó. 1989. 3–4. Közl.: Bárány Anzelm: Volt egyszer egy sajtószabadság. In.: Janus-arcú rendszerváltoztatás id. mű. 16. oldal.

³²⁶ Pálffy G. István kinevezéséről van szó 1990. január 9-én. Pálffy, akit Pozsgay Imre emberének tartottak, ugyanakkor az MDF „emberének” is, működése első percétől jogos, de gyakrabban alantas és politikai természetű kritikák érték. A „chartás szakma” nem tudta megbocsátani neki szerepvállalását. A Híradó állandó keresztműzbe került, ezért néha „kompenzált is”. sokat ártva a kormánynak. Ráadásul mindezt egy „elleneséges” tv-elnökkel maga felett.

szívességet”, hogy az MDF két „frontemberét”, Pálffy G. Istvánt és Chrudinák Alajost felmentette, de a munkaügyi bíróság visszahelyezte őket állásukba. Így az 1994-es negatív választási kampányt a televízióban Chrudinák szellemében vezették, ami katasztrofális eredményhez vezetett.

Az Antall József szerepét méltató és teljesítményét igen magasra értékelő elemzők is elismerik, hogy a média ellenséges magatartása a miniszterelnökből is kiváltott egy jól kitapintható ellenszenvet. A média ellenségességének olyan elképesztő elemei is voltak, mint, hogy Hankiss Elemér MTV-elnök, akit Göncz Árpád nem volt hajlandó felmenteni a kormány javaslatára, nem engedte képernyőre a miniszterelnököt az 1990-es önkormányzati választások előtt.³²⁷ Hankiss Elemérnek és Gombár Csabának (a Rádió elnökének), kulcsszerepe volt abban, hogy a tv és a rádió nemhogy pártatlan, demokratikus módon nem működött, de legfőbb terepévé vált a kultúrharcnak. A két elnök csak 1993. január 6-án mondott le. Hogy a média ezek után sem tudott pártatlanul működni, ezen már nem csodálkozhatunk, legfeljebb sajnálhatjuk.

Mindez mondatta sokakkal, hogy Antallt a saját televíziója buktatta meg, ami nyilvánvalóan felületes értékelés. Az ellenséges légkör azonban megkeserítette a miniszterelnök életét. Ráadásul a szűk körben – akár döntő politikai tárgyalásokon, akár magán megbeszéléseken – sziporkázó és meggyőző miniszterelnök a televízióban nehezebben tudott kommunikálni.³²⁸ Ez egy jellemző, „tanáros” attitűd, máso-

³²⁷ Bárány Anzelm id. műve, 43. oldal.

³²⁸ Említi ezt Gergely András: A rendszerváltozás miniszterelnöke. In.: Janus-arcú rendszerváltozás. Kairosz Kiadó, 1998.

kon is meg lehetett figyelni.³²⁹ Mindenesetre miniszterelnöksége bő három éve alatt ez a kölcsönös idegenkedés vagy pedig kompenzáló „alákérdezés”³³⁰ sokat ártott a miniszterelnökökről kialakított képnek, s így alapvetően járult hozzá kormánya megítéléséhez is. Az kétségtől bizonyosodott, hogy független, semleges sajtóról még sokáig nem beszélhetünk, a médiaháború tehát folyik tovább.

A szétmorzsolts csapat: a kisgazdapárt

A levélírók időnként foglalkoztak a rendszerváltoztatás idején működött pártokkal is. Összességében és nagy általánosságban ezeket a pártokat alkalmatlannak találták a történelmi feladat megoldására. Gyakori a már idézett vélemény, hogy a parlamentbe került hat párt közül mindegy, melyik van hatalmon, szerepük kimerül a külső követelmények teljesítésében. Ez a sommás és bántóan leegyszerűsítő vélemény visszautal arra a széles körben elterjedt nézetre, hogy a politika a demokratikus intézményrendszerével egyetemben csak szemfényvesztés, a nép félrevezetése.

Sokan foglalkoztak a Független Kisgazdapárt sorsával. Talán mert ez a párt rendelkezett a legnagyobb és legsikeresebb történelmi hagyományokkal, s mert a rendszerváltoztatás idején a politikai szereplők, főként a „jobboldalon” előszeretettel hivatkoztak az 1945–47 közti demokráciaki-

³²⁹ Ha miniszterelnökök között kellene hasonló személyiséget keresni, Teleki Pál állna ehhez a stílushoz a legközelebb.

³³⁰ A „kormánypártinak” titulált Tv-Híradó részéről, ahol a főszerkesztőnek volt állampárti tagságát kellett „kompenzálnia”.

sérletre, amelyben a kisgazdapártnak döntő szerepe volt.³³¹ Maga Antall József is gyakran hasonlította az akkori kisgazda választási eredményt és parlamenti támogatottságot saját koalíciójának parlamenti eredményéhez.³³² Mindezt a miniszterelnök azonban politikai, társadalmi kontinuitásnak vélte, amely stabil hátteret biztosít a kormányának. Mint történész tudta, hogy az 1945-ös kisgazda eredményt 1947-ben is „szállították” a magyar választópolgárok, csak immáron a kisgazdapárt és hat ellenzéki párt mellett.³³³ Ráadásul tették ezt a példátlan választási csalás körülményei közepette. Ez a folyamatosság azonban nem létezett, így a biztos társadalmi bázis sem. A két eredmény összehasonlása így végzetes tévedésnek bizonyult.

A csaknem fél évszázad ugyanis, amely eltelt 1945 óta, olyan, a gazdaságra, az erkölcsre, a politikára, a kultúrára alapozott társadalmi változást eredményezett, amely felőrlötte azt a keresztény-polgári-paraszti elkötelezettségű társadalmi bázist, amely 1945-ben és 1947-ben is még megvolt. Az 1994-es választási vereségnek, illetve annak, hogy gyökeres pálfordulással a volt állampárt jutott abszolút többséghez, éppen ez volt a legmélyebb társadalmi oka. Mert, ha ez a bázis ép, akkor az MDF vezette kormány kudarcra mellett is más keresztény-polgári-paraszti elkötele-

³³¹ Az FKGP az 1945-ös „kvázi” szabad választásokon 57%-ot kapott, s így a kommunisták dominálta „baloldal” – valójában szélsőbal – legfőbb céltáblája lett.

³³² Antall József kormányának az MDF, FKGP, KDNP koalíciójával 62%-a volt.

³³³ 1947-ben a hírhedt „kékcédulás hadművelettel” terhes előrehozott választásokon a keresztény-polgári-paraszti pártok 54,5%-ot értek el. Lásd erről: Földesi Margit-Szencsics Károly: Halványkék választások. Kairosz Kiadó, 2001.

zettségű pártoknak kellett volna bizalmat szavaznia. De ez nem történt meg, holott jelentkezők, többek közt éppen a kormánnyal szembefordult kiskgazdapárt képében rendelkezésre álltak.³³⁴ Az viszont kétségtelen, hogy az e politikát hitcesen megtestesítő személyiségek vészesen hiányoztak 1994-ben. Sokan még túl fiatalok, mások éppenséggel túl idősök voltak. Hol volt egy olyan politikai garnitúra, mint Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán, Barankovics István, B. Szabó István, Vásáry István, Zsedényi Béla, Slachta Margit? Minden bántó szándék nélkül: őket kellett volna pótolnia Torgyán Józsefnek, G. Nagyné Maczó Ágnesnek stb. Az is nyilvánvaló, hogy 1990 és 1994 között viszont nem történt ilyen mértékű társadalmi átalakulás. A választási eredmények azonban gyökeres elmozdulást mutattak. Ezt viszont azt jelentette, hogy a változás lényegét nem ideológiai, politikai síkon kell keresni, hanem egzisztenciális és média-szinten.

Antall József kontinuitásra utaló megjegyzései, vonatkoztak azok akár az 1944 előtti középosztályra, vagy az 1945–47 közti kiskgazdapártra, téves következtetésekre voltak alkalmasak. Antall így fogalmazott: „Igenis a kontinuitás mellett vagyunk, az értékek kontinuitása mellett, és a mellett, hogy amit a nemzet fejlődésében az organikus fejlődéssel szemben erőszakkal tettek, és erőszakkal vágtak szét, ebben a kontinuitásban ereket, gyökereket, azt igenis helyre kell állítani.”³³⁵ Innen a torzító (hazug) médiában már

³³⁴ Az első ciklus alatt ugyanis a Torgyán József vezette kiskgazdapárt kivált a koalícióból, de parlamenti frakciójának nagy többsége megmaradt kormánytámogatónak.

³³⁵ Közli: Gergely András id. műve. 131. oldal.

csak egy lépés volt, hogy Antall Horthyval keresi a kontinuitást... Személyében is, rendszerében is. „Földet vissza nem veszek” – szellemeskedett Esterházy Péter, s nem volt mód arra, hogy megkérdezze valaki: ki ajánlotta? Vásárhelyi Miklós Olaszországban már egyenesen úgy fogalmazott, hogy a Horthy-rendszer reakciós, elavult, autoriter, ellenforradalmi, antiszemita, vagyis fasiszta stb. Vásárhelyi szerint az Antall-kormányral „a szokásos populista demagógia próbál előnyt kovácsolni a gazdasági és társadalmi előzményekből, hogy előkészítse az utat merész, autoriter vállalkozásaihoz... Három évvel a születése után a fiatal magyar demokrácia szemben találja magát egy autoriter restauráció kockázatával...”³³⁶ Milyen messze áll ez a hazugság Antall József kifinomult értékelésétől, amelyet a folytonosság vagy megszakítottság kérdésében vallott, annak rögzítésével, hogy a napi pártharcok felett létezik „a nemzeti összetartozás mindenek felett álló szellemisége”.³³⁷ E szellemiséget Antall leginkább Bárány Eötvös József nemzeti liberális politikai centralizmusában látta.

Torgyán József kiskapitány személye sokakat foglalkoztatott a levélírók közül, nyilván azért is, mert időközben a kiskapitány lényegében eltűnt önálló politikai erőként a politikai palettáról. A párttal ez már két sorsfordító időszakban is megtörtént, szinte „észrevétlenül”. 1920 után Bethlen István Egységes Pártjában, 1947 után a kommunista Népfrontban. A levélírók nagy többsége ezt fájlatja, úgy tartja, hogy ennek a pártnak még 2006 után is helye

³³⁶ Vásárhelyi Miklós: *L'Ombra del reggente tormenta* Budapest. Unita, 1993. szeptember 2.

³³⁷ Lásd erről bővebben: Erdődy Gábor: *Tradicionális történelmi identitás*. ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 42-23. oldal.

lett volna a politikai életben. E véleményeket leginkább az befolyásolhatta, hogy a keresztény-polgári-nemzeti erők, immáron 1998 óta élükön a Fidesszel, elvesztették a 2006-os választásokat. Ez vetette fel újra, a már eldőlni látszó kérdést, hogy ennek a pólusnak egységben kell-e fellépnie a választásokon, vagy esetleg szükség lehet-e „segédcapatokra”, mint például a kiskgazdapártra. A vercség mondatta a közvélemény egy részével, hogy ilyen segédcsapatra szükség van, mert segít megszólítani azokat is „ezen az oldalon”, akik a Fideszre, esetleg személy szerint a médiában Antallhoz hasonlóan „démonizált” Orbán Viktorra nem akarnak szavazni.³³⁸ E felvetésre csattanós választ adtak a 2010 óta tartott választások.

Sokan teszik fel a kérdést: miért morzsolódott fel a kiskgazdapárt? Néhányan a „beépített emberekre” gyanakodtak, élükön Torgyánnal magával.³³⁹ Mások Orbán Viktort és a Fideszt teszik felelőssé a párt felmorzsolásáért.³⁴⁰ Megint mások ezt hamis mítosznak tekintik. Mindenesetre az tény, hogy a Fidesz vezérkara hirdette meg az „egy a tábor, egy a zászló” elvet.³⁴¹ Ennek voltak csalódást keltő következményei is, de kétséggkívül történelmi jelentőségű credményei is. Mindez csak úgy vált lehetségessé, hogy a Fidesz szelle-

³³⁸ Orbánnal szemben a hiányos fantázia révén szinte megismétlődtek az Antallal szembeni vádak: a múltat akarja vissza hozni. Ezek a vádak a Fidesz sikereivel egyre radikalizálódtak a magyar médiumok nagyobb szegényére, immáron Gömböshöz, Mussolinihez, Hitlerhez, Putyinhoz, mindenféle dél-amerikai diktátorhoz hasonlítva a politikust.

³³⁹ Levelek, 55. 2008. február 1.

³⁴⁰ „Kár, hogy a FIDESZ ennyire szétverte a kiskgazdapártot.” Levelek, 58. 2008. február 2.

³⁴¹ Hamarosan az MDF is eltűnt a politikai palettáról.

mileg, politikailag és részben személyileg is vállaltan magába szívta a kisgazda hagyományokat, az MDF vállalható örökségét és partnerként a Kereszténydemokrata Néppártot is. A kisgazdapárt és az MDF önálló politikai megtestesülésének hiányaért nyilván elsősorban éppen e pártok vezetőinek alkalmatlansága tehető felelőssé.³⁴²

Ettől függetlenül a társadalom jelentős rétegei 2008-ban még szívesen láttak volna egy hiteles és életképes kisgazdapártot. Ki is mondták kerekén: „Nagy szüksége van az országnak erre a pártra és a jobboldalnak az ő szavazatukra.”³⁴³ Szinte szó szerint sorjáznak a levelek: szükség lenne egy erős kisgazda pártra.³⁴⁴ Ebben a média segítségét várnák. A legjellemzőbb érzés e tekintetben kétségkívül a nosztalgia. A párt bázisa, szellemisége, erkölcsi tartása az idők során sajnos megroppant. Ebben kulcsszerepe volt a párt vezetőjének, Torgyán Józsefnek, s mivel a média előszeretettel nevezte az 1998–2002 közti kormányt Orbán–Torgyán kormánynak, a nem várt vereségben is. Ennek is hatalmas az irodalma, de a levélírók is előszeretettel foglalkoztak Torgyán botrányaival, kezdve 1957-es „kérelmével”, amelyben felhossa, hogy számos esetben túlórázott annak érdekében, hogy a népbírósi tárgyalási jegyzőkönyv a tárgyalás napjára elkészüljön, folytatva feleségének, menyének kinevezésével, különféle külföldi utazásainak leleplezéséig stb.³⁴⁵

³⁴² Torgyán József, Dávid Ibolya személyében. Ugyanez mondható el a szintén felmorzsolódott SZDSZ-ről is.

³⁴³ Levelek, 56. 2008.február 1.

³⁴⁴ Levelek, 57. 2008.február 1.

³⁴⁵ A sajtókaupány cikkeinek másolatát a levélírók gondosan csatolták.

A másik ügy, ami a média érdeklődését is kiváltotta, sokkal komolyabb volt. Ez a Szabadi Béla egykori kiskapda államtitkár elleni korrupciós eljárás tartalmazza. Szabadi levele Szijjártó Péterhez szintén eljutott a szerkesztőkhöz.³⁴⁶ Ebben Szabadi többek közt kifejti, hogy a Fidesz csak a kiskapdapárt visszaléptetése révén kerülhetett kormányzati pozícióba 1998-ban. A témában Szabadi könyvet is publikált, így ennek az ügynek a részletes ismertetésétől eltekintünk.³⁴⁷ Annyi azonban mindenesetre megállapítható, hogy a kiskapdapárt korrupciós botránya (érintette Torgyán Józsefet, a fiát, s más képviselőket is) alapvetően járult hozzá a párt felmorzsolódásához és közvetetten a keresztény-polgári-nemzeti oldal 2002-es választási vereségéhez. A 2001-es történet végül Torgyán József lemondásához és Szabadi Béla elítéléséhez vezetett.³⁴⁸ Szabadi erről így írt: „Gondoljunk csak arra, hogy a 2001-es (többek közt félclemkeltő) akciókkal kiszervezték önmaguk alól hatalmi bázisuk egy részét, 2001-ben elvesztették nemcsak a 2002., hanem a 2006. évi választásokat is. A biztosra vehető győzelmet kockáztatták és veszítették el... Húsz évig lehetett volna polgári kormánya az országnak...”³⁴⁹

³⁴⁶ Levelek, 59. 2007. március 15.

³⁴⁷ Dr. Szabadi Béla: A háló. Két leszámolás. Magánkiadás. Év nélkül.
És: Dr. Szabadi Béla: Bilincs és poráz. Dr. Szabadi Bt. 2007.

³⁴⁸ Szabadi Bélát csak 2009. februárjában ítélték felfüggesztett börtönbüntetésre. A vádak között szerepelt a különösen nagy vagyoni kárt okozó hüllen kezelés, sikkasztás, felbujtóként magánokirat-hamisítás. A vádak között többek közt különböző utazások finanszírozása, illetve az FTC-nek juttatott törvénytelen pénzek kiuralása szerepelt. Az FTC elnöke 1998-ban Torgyán, általános helyettese Szabadi lett.

³⁴⁹ Levelek, 59. 2007. március 15.

A Független Kisgazdapárt mellett összehasonlíthatatlanul kevesebb szó esett más pártokról. Az MSZP-nél még mindig a vagyon kérdése dominált (hová lett? hogyan keletkezett?), az SZDSZ-nél, amely akkoriban 4%-on állt az örök kérdés: miképpen lehet döntő befolyása a gazdaságban és a médiában? Felmerült a keresztény erkölcsi alapok hiánya, nyilván egy erős kereszténydemokrata párt hiányában. A Fidesz esetében a levélírók egy része megosztottságot vélt felfedezni (nyilván az MDF példáját rávetítve erre a pártra), mások az Orbán Viktor elleni példátlan médiagyűlölet miatt a pártelnök hátrább húzódását javasolták, olyan extrém ötletekkel is, hogy Morvai Krisztina legyen a párt miniszterelnök-jelöltje.³⁵⁰ Orbán Viktort nem kivonni kell, hanem hátravonni – javasolta egy másik levélíró. Lehet, hogy ez jellemző gondolat volt 2006 után. A két következő választás azonban frappáns választ adott erre.

Visszatérő kérdés volt a levélírók gyanakvása, hogy az „ügynökök” minden pártban megtalálhatóak. Vagyis az állampárt még időben elhelyezte időzített bombáit a rendszerváltoztató pártokban (MDF, SZDSZ, Fidesz), a történelmi pártokban pedig már évtizedek óta ott voltak a megbízható informátorok. Mivel Magyarországon nem történt meg az ügynökkérdés semmiféle feltárása, s ezzel kapcsolatban a számonkérés minimális érvényesítése sem, ez a bomba negyedszázada ketyeg a magyar közéletben. Jellemző, ahogy erről Antall József közeli barátja és munkatársa írt: „Miniszterelnökként az első ügyirat, amelyet áttanulmányozhattott, a besúgók névsora volt, s csak a legszűkebb környezete tudta, hogy a sokat sejtő (vagyis nem sokat remélő) mi-

³⁵⁰ Levelek, 60. 2007. szeptember 14.

niszterelnököt mennyire elkésérítette (és személyzeti politikájában korlátozta) a megismert valóság.³⁵¹ Annál érthetlenebb, hogy ezt a bombát hagyta ketyegni, s még inkább, hogy utódai is. Mert itt nyilván nem csak a jelentőkről volt szó, de még inkább azokról, akik ezeket a jelentéseket kikényszerítették és felhasználták. Hogy mindkét tábor jelentős számban képviseltette magát a rendszerváltoztatás utáni hatalmi, politikai, gazdasági és kulturális elitben, az felér egy sorstragédiával.³⁵² Ráadásul a feldolgozatlanság a sárfröccsentés révén még évtizedekig mérgezheti a magyar közéletet.

Összegzés

Mint a fentiekből is kiderült, a rendszerváltoztatás lefolyása másfél évtizeddel az események után is élénken foglalkoztatta a közvéleményt. Mivel a levelek zömmel 2007–2008-ban íródtak, már érződött az a politikai, gazdasági, erkölcsi válság, amelybe az ország (és Európa) jutott. Ebből is fakadt, hogy a véleményt alkotók többsége a rendszerváltoztatás utáni csalódásait magára a rendszerváltoztatásra vezette vissza. Ez politikai síkon már 1994-ben is

³⁵¹ Gergely András id. műve. 130. oldal. Persze újra feltehetnénk a kérdést: miféle lista volt ez? Ki állította össze? Mit tartalmazott? Miért nem hozták nyilvánosságra?

³⁵² Kár lenne tagadni, hogy magával a miniszterelnökkel szemben is felmerült sokakban a gyanú. Bár ezt bizonyítani soha nem sikerült. De ezeknél a tudatos akcióknál nem is a bizonyítás volt a döntő, hanem az elbizonytalanítás. Annál is inkább hatásos volt ez, mert számos közszereplőnél végül előkerültek „bizonyítékok”.

így volt, amikor visszaszavazták a korábbi állampárt utódját, szerencsére azonban az a nemzetközi viszonyok miatt nem járhatott rendszer szintű politikai visszarendeződéssel. A rendszerváltoztatás lehetőségének és minőségének nemzetközi meghatározottsága evidencia szinten jelent meg a véleményekben. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a rendszerváltoztatást magát és az első – Antall József vezette – kormány teljesítményét összemosták. Ez paradox módon sem a rendszerváltoztatásnak, sem a kormányzás első három és fél évének nem használt, inkább ártott. Hiszen a rendszerváltoztatás alapvetően, minden hibájával együtt is sikertörténet, ami nem mondható el az első szabadon választott kormány teljesítményéről.

Mindenesetre ösztönösen érezték a levélírók, hogy az 1989–90-es nemzetközi és hazai alkuk alapjaiban határozták meg a lehetőségeket és az ország későbbi fejlődését. Sokan „kiegyezésnek”, sokféle kiegyezésnek (MSZMP–Ellenzék, MDF–SZDSZ, és MSZMP–MDF, MSZP–SZDSZ stb.) értékelték e folyamatokat, leginkább azonban elmarasztalóan használva ezt a kifejezést. (Ellentétben a szakirodalom egy részével és az eseményekben résztvevők véleményével.) Ezek alapján nem meglepő, hogy a legtöbben Antall József személyével, szerepével, felelősségével foglalkoznak, s jóval kevesebb tér jut azoknak, akik legalább olyan fontos szerepet játszottak 1989-ben, mint Antall. (Közülük Csurka István, Bíró Zoltán, Für Lajos, Szabad György, Csengey Dénes, Lezsák Sándor, Pozsgay Imre neve merült fel többször.) Feltűnő, hogy a rendszerváltoztatásban sokféle szerepet játszó Németh Miklós például egyetlen egyszer sem szerepel. De éppígy hiányzik például Tölgyessy Péter, Kis János vagy éppen a rendszerváltoztatás összefüggésében Orbán Viktor.

Érdemes felfigyelni arra is, hogy a levélírók igen nagy teret szentelnek az „értelmiség” szerepének. Szintén többnyire elmarasztalóan. Nyilván ez a réteg volt a „kirakatban”, ők vitatkoztak tv-műsorokban, ők határozták meg a közbeszédet, mégis érdekes, hogy más társadalmi rétegek meg sem jelennek a levelekben. Így a munkásság, a parasztság sem. Ez mindenképpen valamiféle torzulást jelez, amit a média okozott. Sokan érezték is, hogy a médiának központi, már-már döntő szerepe volt alapvető kérdésekben. A média szerepével kapcsolatban a vélemények szintén elmarasztalóak. Kissé talán igazságtalanul, hiszen 1989-ben, a rendszerváltoztatás folyamatában a nyilvánosságnak, a médiának nagyon is komoly érdemei voltak. A sajtószabadság megvalósulásának módja (amelyről egyes elemzők azt állítják, hogy éppen az Antall-kormány alatt volt a legteljesebb) azonban csalódást keltett, főként a teljesen öncélú (már-mint a felek önérdékét szolgáló) kultúrharc és médiaháború miatt, amelyeket az emberek érzékeltek.

Jelentős teret kapott a levelekben a múlt kérdése. A múlt, mint hivatkozási alap, összehasonlítási alap, vagy „muníció” a közéleti harcok sűrűjében. A levelek alapján szinte igaznak tűnik az a közhely, hogy akié a múlt, azé a jövő. A felvetett témák közül néhánynak konkrét politikai vetülete is volt, mint például a Horthy-korszak megítélése és rávetítése az Antall-kormányra, az 1956-os forradalom megítélése és szerepe a rendszerváltoztatásban, vagy éppen a kontinuitás kérdése. Ez utóbbinál: kivel, mivel vállaljuk a folytonosságot? A Horthy-korszakkal, vagy annak közép-osztályával? A második világháborút követő demokráciakísérlettel? Az 1956-os forradalommal? Vagy esetleg a Kádár-korszak bizonyos elemeivel? (A 3,60-as kenyérárral?) Az

MSZMP–MSZP összefonódással?³⁵³ A múlt nemcsak, mint a nemzet, az ország történelmének vizsgálata jelent meg a levelekben, hanem személyek múltjának erőteljes firtatásában is. (Talán nem véletlenül leginkább a nemzeti oldalon: Antall József, Csurka István vagy éppen Torgyán József esetében). Ritka a pozitív értéklés. Még Antall József személyét illetően is, akiről nem kisebb politikus, mint Margaret Thatcher nyilatkozta, hogy „Antall József történelemformáló személyiség volt. A magyarok tartoznak neki annyi-val, hogy minden lehetségest megtegyenek azért, hogy az ország az általa kijelölt úton haladjon tovább a zsarnokságból a szabadságba.”³⁵⁴ Hogy ezen az úton járt-e Magyarország Antall József halála után, az erősen kétséges. E levelekből valóban úgy tűnik, hogy a múlt – legalábbis akkoriban – még nagyon fontos volt.

Meggyőződésünk, hogy ez ma sincs és holnap sem lesz másként. Az 1989–90-es rendszerváltoztatás ma már negyedszázados múltba vész. Megítélésének, értéklésének és a hozzá fűződő viszonynak azonban épp olyan nagy súlya lesz a következő évtizedek közéletében, mint az 1848–49-es, az 1956-os forradalom, vagy éppen a honfoglalás értéklésének. Vagyis e rendszerváltoztatás elfoglalja helyét nemzetünk történelmének legfontosabb sorsfordulói között.

Budapest, 2014. november 26.

³⁵³ A Heller Ágnes külföldön is sulykolt véleménye szerint az MSZP 1994-es választási győzelme után képes volt bizonyítani, hogy megválasztása nem visszatérés a múlthoz, ellentétben a litván és lengyel szocialista utódpartokkal, amelyeket szintén visszazavastak. (Ágnes Heller: L'Ungheria non ha scelto il passato. *Unità*, 1994. május 31.)

³⁵⁴ Idézi: Erdődy Gábor: Tradicionális történelmi identitás. ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 5. oldal.

Az 1989–1990-es magyarországi rendszerváltás válogatott bibliográfiája

Történeti (és politikai) monográfiák

- Ágh Attila: *Demokratizálás és európaizálás. – A korai konszolidáció keszvei Magyarországon.* Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Budapest, 2002.
- Bába Iván: *Békés átmenet – Adalékok a kialakult rendszerváltoztatáshoz.* Demokratikus Átalakulásért Intézet, Budapest, 2007.
- Bába Iván: *Szószerk – Alternatív krónika '88.* Szabad Tér, Budapest, 1989.
- Balogh István: *Határharcok – A politika és a tudományos értelmiség kapcsolatai a rendszerváltás előtti években.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2000.
- Benkő Péter: *A Független Kisgazdapárt, 1988–2000.* Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Budapest, 2000.
- Bihari Mihály: *Magyar politika, 1944–2004.* Osiris, Budapest, 2005.
- Bihari Mihály: *Reform és demokrácia – Válság és kibontakozás.* Eötvös, Budapest, 1990.
- Borbándi Gyula: *Emigráció és Magyarország – Nyugati magyarok a változás éveiben, 1985–1995.* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1996.

Bozóki András: Politikai pluralizmus Magyarországon, 1987–2002. Századvég, Budapest, 2003.

Brown, J. F.: *Hopes and Shadows – Eastern Europe after Communism*. Duke University Press, Durham, 1994.

Erdődy Gábor: *Tradicionális történelmi identitás. Modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzeti történelmi beágyazottsága*. ELTE Eötvös Kiadó, 2011.

Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék, 1968–1988. I–III. kötet. T–Twins, Budapest, 1995.

Csizmadia Ervin: *Diskurzus és diktatúra – A magyar értelmiség vitái Nyugat-Európáról a késő Kádár-rendszerben*. Századvég, Budapest, 2001.

Fricz Tamás: A magyarországi pártrendszer, 1987–1995. Cserépfalvi, Budapest, 1996.

Fricz Tamás: *Az árok két oldalán – A magyarországi demokrácia természetrajza*. XXI. Század Intézet, Budapest, 2006.

Fricz Tamás: Rendszerváltásban Magyarországon, 1990–1995. Villányi úti Konferenciaközpont, Budapest, 1996.

G. Fodor Gábor–Kern Tamás: *A rendszerváltás válsága*. Századvég, Budapest, 2009.

Gergely András: *A pártállam varázstalanítása*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.

Góralczyk, Bogdan: *Magyar törésvonalak*. Helikon, Budapest, 2002.

Horváth István: *Az elszalasztott lehetőség – A magyar–német kapcsolatok, 1980–1991*. Corvina, Budapest, 2009.

Kapronczay Károly: *Antall József. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 2001.*

- Kardos József: *Iskola a politika sodrásában, 1945–1993.* Gondolat, Budapest, 2007.
- Kende Péter: *A köztársaság törékeny rendje. Államiság a kommunizmus után.* Osiris, Budapest, 2000.
- Körösényi András–Tóth Csaba–Török Gábor: *A magyar politikai rendszer.* Osiris, Budapest, 2007.
- Kulcsár Kálmán: *Két világ között – Rendszerváltás Magyarországon, 1988–1990.* Akadémiai, Budapest, 1994.
- Laki László: *A rendszerváltás, avagy a „nagy átalakulás”.* Napvilág, Budapest, 2009.
- Lengyel László: *Szorongás és remény.* Osiris, Budapest, 2004.
- Lévesque, Jacques: *1989 – egy birodalom végjátéka. A Szovjetunió és Kelet-Európa felszabadulása.* Aula, Budapest, 2001.
- Márkus László: *Forog a hinta – Szocdemek, 1989–1994.* Willy Brandt Alapítvány, Budapest, 1999.
- Modor Ádám: *A titok meg a nyitja.* Kairosz Kiadó, 2004.
- Oplatka András: *Egy döntés következménye – A magyar határnyitás, 1989. szeptember 11. nulla óra.* Helikon-Századvég, Budapest, 2008.
- Pintér M. Lajos: *Ellenzékben – A „Nagy Népi Hurál”-tól a Magyar Demokrata Fórumig – A Kádár-rendszer népi-nemzeti ellenzéke, 1968–1987.* Antológia, Lakitelek, 2007.
- Pokol Béla: *Politikai reform és modernizáció.* Magvető, Budapest, 1989.
- Pozsgai, Joseph: *A rendszerváltás haszonélvezői. A fordulat ára.* Kairosz Kiadó, 2006.
- Pozsgay Imre–Hankiss Elemér–Gombár Csaba: *A modellváltás anatómiája.* Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1989.

- Rainer M. János: *Rendszerváltás és a közelmúlt – Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben.* 1956-os Intézet–Osiris, 1995.
- Ripp Zoltán: *Eltékozolt esélyek? – A rendszerváltás értelme és értelmezései.* Napvilág, Budapest, 2009.
- Ripp Zoltán: Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990. Napvilág, Budapest, 2006.**
- Ripp Zoltán: *Szabad Demokraták – Történelmi vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról, 1988–1994.* Napvilág, Budapest, 1995.
- Romsics Ignác: Volt egyszer egy rendszerváltás. Helikon, Budapest, 2003.**
- Salamon Konrád: Rendszerváltoztató újratemetés. Kairosz, Budapest, 2003.**
- Schlett István: *Az opportunizmus dicsérete.* Magvető, Budapest, 1990.
- Schlett István: *Színháték vagy háború? – A magyar politika négy évéről.* Cserépfalvi, Budapest, 1995.
- Szabó János: *Haderőváltás Magyarországon.* PolgART, Budapest, 2003.
- Székelyhidi Ágoston: *Nemzet és rendszerváltozás.* Antológia Kiadó, 2007.
- Thoma László: *A rendszerváltás és a szakszervezetek, 1988–1992.* Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Budapest, 1998.
- Thoma László: *Táncrend – Rendszerváltó politikusok.* Seneca, Budapest, 1998.
- Tóth Gy. László: *Az előre jelzett földrengés – Közjó és jobbközép avagy a kádárizmus bukása.* Kairosz, Budapest, 1998.
- Tőkéczi László: *A múltból örökölt ország.* Századvég, Budapest, 2000.

Varga László: *Világ besúgói, egyesüljetek! – Az állambiztonság átmentése.* PolgART, Budapest, 2006.

Monográfiák egyéb tudományterületekről

Bakács András–Novák Tamás–Somai Miklós–Túry Gábor: *Rendszerváltás a gazdaságban.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2006.

Bélyácz István: *Tulajdon és gazdaság – Tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából.* Janus Pannoniusz, Pécs, 1994.

Berend T. Iván: *The Hungarian Economic Reforms, 1953–1988.* Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Bogdán Tibor–Szilágyiné Farkas Zsuzsanna–Tóth Zoltán: *Pártok és választások – A pártokról és a választásokról szóló törvények magyarázata.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Bruszt László–Simon János: *A lecsendesített többség.* Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1990.

Csaba László: *Az összeomlás forгатókönyvei – A rendszer-átalakítás alkalmazott közgazdaságtana.* Figyelő, Budapest, 1994.

Csanádi Mária: *Honnan tovább? – A pártállam és az átalakulás.* T-Twins–MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 1995.

Fehér Ferenc–Heller Ágnes: *Kelet-Európa „dicsőséges forradalmi”.* T-Twins, Budapest, 1992.

Gazsó Ferenc–Laki László: *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Napvilág, Budapest, 2004.

Győri Szabó Róbert: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon – A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi*

- Kollégium és Titkárság történelének tükrében, 1989–1990.* Osiris, Budapest, 1998.
- Hankiss Elemér: *Kelet-európai alternatívák.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Horkay Hörcher Ferenc: *Konzervativizmus, természetjog, rendszerváltás.* LHarmattan, Budapest, 2008.
- Kornai János: *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében.* HVG, Budapest, 1989.
- Kornai János: *Régi és új ellentmondások és dilemmák.* Magvető, Budapest, 1989.
- Kornai János: *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás – Nyolc tanulmány.* Akadémiai, Budapest, 2007.
- Lányi Gusztáv: *Rendszerváltás és politikai pszichológia.* Rejtjel, Budapest, 2001.
- Muraközy László: *Már megint egy rendszerváltás.* Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, Debrecen, 2004.
- Murányi István: *Identitás és előítélet. Új Mandátum,* Budapest, 2006.
- Nagy Pongrác: *A gazdasági rendszerváltás a kispadról.* Akadémiai, Budapest, 2004.
- Pataki Ferenc: *Rendszerváltás után – Társadalomlélektani terepszemle.* Scientia Humana, Budapest, 1993.
- Pataki Ferenc: *Rendszerváltók és bűnbakok – Társadalomlélektani metszetek.* Osiris, Budapest, 2000.
- Szalai Erzsébet: *A civil társadalomtól a politikai társadalom felé – Munkástanácsok, 1989–1993.* T-Twins, Budapest, 1994.
- Szalai Erzsébet: *Útelágazás – Hatalom és értelmiség az államszocializmus után.* Pesti Szalon–Savaria University Press, Budapest–Szombathely, 1994.

Tabajdi Csaba: *Az önazonosság labirintusa – A magyar kül- és kisebbségpolitika rendszerváltása.* Codex Print, Budapest, 1998.

Tamási Mihály: *A rendszerváltás társadalmi mérlege.* Bába, Szeged, 2008.

Tóth Antal: *Revolúció – A kelet-európai átalakulás politikai és gazdasági ismérvei: a magyar példa.* Új Mandátum, Budapest, 2003.

Vajda Mihály: *A történelem vége? – Közép-Európa, 1989.* Századvég, Budapest, 1992.

Varga Károly: *Politikai tőke '89.* Téka, Budapest, 1989.

Vásárhelyi Mária: *Csalódások kora – Rendszerváltás alulnézetben.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2005.

Vásárhelyi Mária: *Rendszerváltás alulnézetben – Domináns véleményáramlatok, közkeletű ideológiák a rendszerváltás néhány sarkalatos társadalmi-gazdasági kérdéséről.* Pesti Szalon, Budapest, 1995.

Vígvári András: *Rendszerváltás és privatizáció.* Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete, Budapest, 1992.

Vuics Tibor: *Magyar agrárgazdaság, rendszerváltozás, társadalom.* Janus Pannonius, Pécs, 1995.

Tanulmánykötetek

A bizalmat érdemlő állam építése a posztiszocialista átmenet időszakában. Szerk.: Kornai János–Rose-Ackerman, Susan. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005.

A demokrácia intézményrendszere Magyarországon. Szerk.: Glatz Ferenc. MTA, Budapest, 1997.

- A gazdaság és a társadalom főbb kapcsolatait – Helyzetkép a rendszerváltás küszöbén.* Szerk.: Nyitrai Ferencné. MTA Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1990.
- A helyzet – Merre menjünk?* Szerk.: P. Szűcs Julianna–Bognár Róbert. Múzsák, Budapest, 1988.
- A monori tanácskozás, 1985. június 14–16.* Szerk.: Rainer M. János. 1956-os Intézet, Budapest, 2005.
- A politikus Antall József – Az európai úton.* Szerk.: Jeszenszky Géza–Kapronczay Károly–Biernaczky Szilárd. Mundus, Budapest, 2006.
- A puha diktatúrától a kemény demokráciáig.* Szerk.: Szalay Antal. Pelikán, Budapest, 1994.
- A rendszerváltás húsz éve – Változások és válaszok.* Szerk.: Bayer József–Boda Zsolt. LIIarmattan, Budapest, 2009.
- A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991. Szerk.: Bihari Mihály–Nagy Mézes Rita. Kossuth, Budapest, 1992.**
- Az 1985. évi országgyűlési választások politikai tapasztalatai. Politikai szociológiai elemzés.* Szerk.: Szoboszlai György. Magyar Szocialista Munkáspárt KB Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1988.
- Az első határnyitás. – Sopron, 1989. augusztus 19.* Szerk.: Kurucz Gyula. Kortárs, Budapest, 2000.
- Csendes? Forradalom? Volt?* Szerk.: Csapody Tamás–Csizmadia Ervin–Sükösd Miklós. T–Twins–Bibó István Szakkollégium, Budapest, 1991.
- Egyház és társadalom a visegrádi országokban a rendszerváltozás után.* Szerk.: Illés Pál Attila–Halász Iván. PPKE, Piliscsaba, 2004.

- Gazdasági-társadalmi rendszerváltás folyamata és tendenciái.* Szerk.: Beszteri Béla. MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság, Veszprém, 1993.
- Hatalom és társadalmi változás – A posztoszocializmus vége.* Szerk.: Kovách Imre. Napvilág, Budapest, 2002.
- Janus-arcú rendszerváltozás.* Szerk.: Schmidt Mária-Tóth Gy. László. Kairosz, Budapest, 1998.
- Jelentés a gazdasági átalakulás 1990–1993 közötti folyamatairól.* Szerk.: Petsching Mária Zita. Pénzügykutató, Budapest, 1994.
- Jobbközéparányok.* Szerk.: Körmeny Zsuzsanna-Tóth Gy. Csaba. Kairosz, Budapest, 2002.
- Kelet-Közép-Európa – Honnan hová?* Szerk.: Ehrlich Éva-Révész Gábor-Tamási Péter. Akadémiai, Budapest, 1994.
- Kormány a mérlegen, 1990–1994.* Szerk.: Gombár Csaba-Hankiss Elemér-Lengyel László. Soros Alapítvány, Budapest, 1994.
- Magyarország évtizedkönyve, 1988–1989. I–II. kötet.** Szerk.: Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László. **Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 1998.**
- Magyarság és Európa – Esélyek és remények a Kárpát-medencében.* Szerk.: Nahimi Péter-Apró István. Euro-Hungária Alapítvány, Budapest, 1992.
- Mérleg és számvetés – A magyarságpolitikai rendszerváltás kezdete.* Szerk.: Tabajdi Csaba. Codex Print, Budapest, 2001.
- Parlamenti választások Magyarországon, 1920–1998.* Szerk.: Földes György-Hubai László-Moharos Éva. Napvilág, Budapest, 1999.

- Parlamenti választások, 1990.* Szerk.: Szoboszlai György. MTA Társadalomtudományi Kutatóintézet, Budapest, 1990.
- Pártállambomlás, Csongrád megyei reformszocialisták, 1988–1989.* Szerk.: Sipos József. Bába, Szeged, 2009.
- Proletárdiktatúrából a polgári demokráciába, 1989–1992.* Szerk.: Glatz Ferenc–Balogh Margit–Burucs Kornélia–Péterfi András. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004.
- Rendszerváltás és Kádár-korszak.* Szerk.: Majtényi György–Szabó Csaba. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kossuth, Budapest, 2008.
- Rendszerváltás és társadalomkritika.* Szerk.: Krausz Tamás. Napvilág, Budapest, 1998.
- Rendszerváltás történész szemmel.* Szerk.: Kende János. Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1992.
- Rendszerváltások Magyarországon.* Szerk.: Gerhard Péter–Koltai Gábor–Rácz Attila–V. László Zsófia. Mundus, Budapest, 2010.
- Rendszerváltozás és ifjúság.* Szerk.: Gazsó Ferenc–Stumpf István. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992.
- Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök 1988–1989.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.
- Sztálinizmus és desztalinizáció Magyarországon – Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?* Szerk.: Balla Bálint–Kende Péter. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem, Bern, 1990.
- Útkeresés és szociális biztonság – Elgondolások az átmeneti időszak szociálpolitikájáról.* Szociális- és Egységügyi Minisztérium, Budapest, 1989.

Változások és átváltozások a helyi hatalom csúcsán.
Szerk.: Táll Éva. MTA Politikai Tudományok Intézete,
Budapest, 1993.

Forráskiadások

A rendszerváltás forгатókönyve – Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben, dokumentumok, portrék, életrajzok. I–VIII. kötet. Szerk.: Révész Béla–Bozóki András–Ripp Zoltán–Kalmár Melinda–Elbert Mária–Ripp Erzsébet. Magvető–Új Mandátum, Budapest, 1999–2000.

Antall József országgyűlési beszédei, 1990–1993. Szerk.: Pálmány Béla. Atheneum, Budapest, 1994.

Kongresszus '89 – Rövidített, szerkesztett jegyzőkönyv az 1989. október 6–9. között tartott kongresszus anyagából. Szerk.: Kimmel Emil. Kossuth, Budapest, 1990.

Lakitelek 1987 – A magyarság esélyei, a tanácskozás hiteles jegyzőkönyve. Szerk.: Agócs Sándor–Medvigy Endre. Antológia, Lakitelek, 2007.

Szamizdat '80–89 – Válogatás a Hírmondó című folyóiratból. Szerk.: Gyarmathy Katalin–Lévay Jenő. AB-Beszélő, Budapest, 1990.

Pártprogramok, pártismertetések

A Magyar Demokrata Fórum programja – 1989. október. Szerk.: Gergely András–Nagy József Zsigmond. MDF, Budapest, 1989.

Andor Mihály–Bauer Tamás–Bessenyei István–Bruszt László: A rendszerváltás programja – SZDSZ. SZDSZ, Budapest, 1989.

Balra, ki a zűrzavarból! – A Magyar Szocialista Párt Népi Demokratikus platformjának ars poeticája. MSZMP, Budapest, 1990.

Kil válasszak, mire szavazzak? – Választási tájékoztató, az 1990. évi Magyarországi választási sajtókampányban résztvevő pártok rövidített programjainak gyűjteménye. Pack-Art, Budapest, 1990.

Magyarországi politikai pártok és szervezetek programjai, 1990. Ifjúsági Szolgáltató Iroda, Budapest, 1990.

Politikai kalauz, 1991. Szerk.: Farkasfalvi József. Mediant, Budapest, 1991.

Szabadon választott – Parlamenti almanach, 1990. Szerk.: Moldován Tamás–Somfai Péter–Király Ferenc–Lasz György. Időgenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest, 1990.

Tiszta lappal – A FIDESZ a magyar politikában, 1988–1991. Szerk.: Bozóki András. Fidesz, Budapest, 1992.

Új politikai szervezetek, szerveződések és mozgalmak. I–III. kötet. MSZMP Budapesti Bizottsága, Budapest, 1989.

Van jobb út! – Szocialisták gazdaságról, társadalomról, politikáról, 1990–1992. Szerk.: Szekercs Imre. Magyar Szocialista Párt Országos Elnöksége, Budapest, 1992.

Visszaemlékezések, publicisztikai és politikai írások, egyéb források

A rendszerváltás és az újságírók. Szerk.: Bajomi-Lázár Péter–Monori Áron. Print-X–Budavár, Budapest, 2007.

- A rendszerváltás szótára.* Szerk.: Vértes Csaba. Móra, Budapest, 1992.
- Albert Gábor: *István király fanyar bora.* Püski, Budapest, 1993.
- Andor László–Galló Béla–Hegyi Gyula: *Tíz év után... – Három írás a rendszerváltásról s annak szükséges korrekciójáról.* Napvilág, Budapest, 2000.
- Andor Mihály: *Rendszerváltás Dimbesdombon.* Vita, Budapest, 1991.
- Antall József: *Modell és valóság.* I–II. kötet. Atheneum, Budapest, 1994.**
- Az ismeretlen Antall József. Szerk.: Rózsa Marianna. Mundus, Budapest, 1996.
- Balaskó Jenő: *Miért Antall József?* Új Studio Libri, 2008.
- Bálint B. András: *Győzelemre születünk... – Kónya Imre az Ellenzéki Kerekasztalról.* Progresszió, Budapest, 1990.
- Baranyai József: *A rendszerváltás titkos forgatókönyve – Egy modell Magyarországnak.* Bartax, Budapest, 2006.
- Beke Kata: *Jézusmária, győztünk!* Belvárosi, Budapest, 1993.
- Berecz János: *Az én rendszerváltásom.* Okina, Budapest, 2006.
- Bíró Zoltán: *Elhervadt forradalom.* Püski, Budapest, 1993.
- Bíró Zoltán: *Októberi kérdések – Pozsgay Imrével beszélget Bíró Zoltán.* Püski–Eötvös, Budapest, 1988.**
- Bozóki András: *Magyar panoptikum.* Kávé, Budapest, 1996.
- Böhm Vilmos: *Másodszor emigrációban – Szamizdat kiadás.* AB Független Kiadó, Budapest, 1986.

- Császár Gyula: *A rendszerváltozás anatómiája, 1988–1998*. Littera, Budapest, 1999.
- Csegey Dénes: *Mezülábas szabadság – Esszék, beszédek, 1984–1989*. Püski, Budapest, 1990.
- Csurka István: *Minden, ami van – Politikai írások és beszédek gyűjteménye, 1979–1998*. I–III. kötet. Püski, Budapest, 1998.
- Debreczeni József: *A miniszterelnök – Antall József és a rendszerváltás*. Osiris, Budapest, 1998.
- Debreczeni József: *Melyik játékot játsszuk? T–Twins*, Budapest, 1993.
- Dénes János: *Öfelsége a magyar nép*. III. kötet. Örökségünk. Nap Alapítvány, 2007.
- Elek István: *Rendszerváltók húsz év után*. Magyar Rádió–Heti Válasz, Budapest, 2009.
- Felgyorsult történelem – 18 beszélgetés a szocializmus bukásáról*. Szerk.: Bába Iván–Varga Zoltán. Demokratikus Átalakulásért Intézet, Budapest, 2010.
- Furmann Imre: *Átutazóban*. Válogatott írások. Officina Nova, 1992.
- Gecse Géza: *Állam és nemzet a rendszerváltás után*. Kairosz Kiadó, 2002.
- Gombár Csaba: *Államokönyv – A kormányokról és az állam kérdéseiről*. Helikon, Budapest, 1998.
- Göncz Árpád: *Sodrásban – Egy politikus-író töprengései*. I–II. kötet. Ulpus, Budapest, 2004.
- Gubcsi Lajos: *4 nap, amely megrengette az országot – 1989. október 5–9. MSZMP – MSZP*. Agria, Budapest, 1989.
- Hodosán Róza: *Szamizdal történetek*. Noran, Budapest, 2004.

- Horn Gyula: *Cölöpök*. Kossuth, Budapest, 1991.
- Horváth Béla: *Levettük a vörös csillagot... Rendszerváltás „belülnézetből”*. Papyrusz Book, 2008.
- Kéri László: *Összeomlás után*. Kossuth, Budapest, 1991.
- Kortárs krónika 1989*. Szerk.: Nóvé Béla. Krónika, Budapest, 2002.
- Közép-Európa mozgásban – Beszélgetések a rendszerváltásról*. Szerk.: Agócs Sándor. Antológia, Budapest, 1990.
- Krassó György: *Maradj velünk!* MagánZárka, Budapest, 1991.
- Krausz Tamás: *Megélt rendszerváltás – Publicisztikai kiadások, 1989–1994*. Cégér, Budapest, 1994.
- Kukorelly Endre: *Rom. A kommunizmus története*. Kalligram, Pozsony, 2006.
- Kulin Ferenc: *A tél – Interjúk, esszék a nemzetről és a rendszerváltásról*. Bagolyvár, Budapest, 1994.
- Lánczi András–Molnár Attila Károly–Orbán Krisztián–Orbán Miklós: *Magyar konzervatív töprengések – A posztkommunizmus ellen*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004.
- Lányi András: *Valahol megint utat veszítettünk*. Liget, Budapest, 1996.
- Lengyel László: *A rendszerváltó elit tündöklése és bukása*. Helikon, Budapest, 1996.
- Lengyel László: *Micsoda év!* Szépirodalmi, Budapest, 1991.
- Lőrincz Csaba–Németh Zsolt–Orbán Viktor–Rockenbauer Zoltán: *Nemzetpolitika '88-'98 – Tanulmányok, publicisztikák, beszédek, interjúk*. Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 1998.

- Dr. Maczó Ágnes–G. Nagy Ilán: *A kirekesztett nemzet*. Inter Lconcs Kiadó, (év nélkül).
- Marinovich Endre: *1315 nap – Antall József naplója*. Éghajlat, Budapest, 2003.
- Murányi Gábor: *Volt egyszer egy Magyar Nemzet? – Sajtótörténeti krónika, 1989–1991*. Héttorony, Budapest, 1992.
- Pintér M. Lajos: *Ellenzékben 1968–1987*. Antológia Kiadó, 2007.
- Pomogáts Béla: *Napló a történelemről, 1989–1992*. Pesti Szalon, Budapest, 1992.
- Pozsgay Imre: 1989 – Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban. Püski, Budapest, 1993.**
- Radics Péter: *Antall József – Interjú és korrajz, 1989–1990*. Lexika, Székesfehérvár, 2003.
- Rainer M. János: *Kor-képek, 1989–1994*. MTI, Budapest, 2009.
- Richter Anna: *Ellenzéki kerekasztal – portrévázlatok*. Ölet, Budapest, 1990.
- Stefka István: *Rendszerváltók. Mi történt itt? Kairosz Kiadó, 2006.*
- Szabó Miklós: *Viszonylag békésen*. Helikon, Budapest, 2000.
- Szakonyi Péter (szerk.): *A Blokád (avagy kocsisor Kelettől Nyugatig)*. Haas és Singer, 1990.
- Szájer József: *Jogállam, szabadság, rendszerváltás – Beszédek, írások, dokumentumok, 1987–1997*. Dac, Budapest, 1998.
- Székelyhidi Ágoston: *Nemzet és rendszerváltozás*. Antológia, Lakitelek, 2007.
- Szűrös Máttyás: *Cselekvő politikával a magyarságért*. Heraldika, Budapest, 1997.

- Szűrös Mátyás: *Hogyan tovább a rögös úton*. Szenci Molnár Társaság, Budapest, 2003.
- Szűrös Mátyás: *Magyarságról, külpolitikáról*. Kossuth, Budapest, 1989.
- Tamás Gáspár Miklós: *Másvilág – Politikai esszék. Új Mandátum, Budapest, 1994.***
- Thürmer Gyula: *Az elsíkkasztott ország*. Korona, Budapest, 2009.
- Új Márciusi Front 1988 – Dokumentumok, cikkek, interjúk – Az 1988. november 5-ei vitanap*. Szerk.: P. Szűcs Julianna-Lázár István. Múzsák, Budapest, 1989.
- Vásárhelyi Mária-Halmi Gábor: *Nyilvánosság rendszerváltása*. Új Mandátum Kiadó, 1998.
- Vitányi Iván: *Rendszerváltástól kormányváltásig*. Savaria, Szombathely, 1995.
- V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása*. Kairosz Kiadó, 2005.

Cikkek, tanulmányok

- Ágh Attila: A társadalmi rendszerváltás perspektívái Magyarországon, avagy lehetséges-e szervezett baloldali tömegmozgalom? *Mozgó Világ*, 34. évf. (2008) 9. sz. 91–105.
- Antal Attila: Egyház és vallás a rendszerváltó programokban. *Jogtörténeti Szemle*, 12. évf. (2010) 2. sz. 65–72.
- Bartha Eszter: „Én csalódtam a kapitalizmusban” – A munkástudat fejlődése az NDK-ban és Magyarországon a rendszerváltás után. *Múltunk*, 56. évf. (2011) 1. sz. 19–45.

- Benedek Lóránt: Igazságosság és rendszerváltás. *Valóság*, 43. évf. (2000) 1. sz. 67–81.
- Bihari Mihály: Az átmenet magyar útja – A magyarországi rendszerváltás. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 4–13.
- Bolgár Dániel: Melyik a rendszerváltó nemzedék? *Holmi*, 20. évf. (2008) 6. sz. 789–803.
- Bozóki András: Az alkotmányos forradalom éve: 1989. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 57–63.
- Bretter Zoltán: Átmeneti Románia. A román rendszerváltás történelmi, kulturális háttere. *Közép-európai Közlemények*, 5. évf. (2012) 3–4. sz. 34–46.
- Csaba László: A rendszerváltás második szakasza. *Valóság*, 43. évf. (2000) 1. sz. 13–28.
- Csaba László: A rendszerváltozás elmélete és/vagy a közgazdaságtan kudarca? *Közgazdasági Szemle*, 46. évf. (1999) 1. sz. 1–19.
- Csaba László: A szovjet modell összeomlása és a rendszerváltozás második szakasza. *Valóság*, 42. évf. (1999) 11. sz. 24–43.
- Csáki György: Az IMF és a magyar rendszerváltás. *Tudományos Közlemények*, 14. évf. (2013) 29. sz. 79–92.
- Csizmadia Ervin: Pártok és eszmék a rendszerváltó Magyarországon. *Rubicon*, 13. évf. (2002) 4–5. sz. 33–40.
- Debreczeni József: Az MDF útja a hatalomhoz. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 96–100.
- Décsey Sándor: Elhúzódó rendszerváltás – A hadsereg szimbólumainak megváltozása. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 295–299.
- Eichwede, Wolfgang: Szamizdat szigetcsoport. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 14–21.
- Elek István: A politikai erkölcs rendszerváltója. *Magyar Szemle*, 16. évf. (2007) 3–4. sz. 145–157.

- Fehér M. István: Forradalom és rendszerváltás. *Valóság*, 43. évf. (2000) 7. sz. 15–30.
- Garadnai Zoltán–Schreiber, Thomas: A magyarországi rendszerváltás a Quai d'Orsay szemével. *Külügyi Szemle*, 7. évf. (2008) 2. sz. 129–149.
- Garadnai Zoltán: Francia véleménye a magyarországi átalakulásokról, 1988–1990. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 161–187.
- Gáspár Lujza: A rendszerváltás területi vonatkozásai Magyarországon. *Comitatus*, 13. évf. (2003) 11–12. sz. 90–104.
- Glatz Ferenc: Rendszerváltás, kisebbségpolitika, kultúrpolitika, 1989–1990. *História*, 34. évf. (2012) 1. sz. 2–4.
- Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatása. *Jogtörténeti Szemle*, 12. évf. (2010) 2. sz. 20–26.
- Haraszi Miklós: A civil kurázstól a civil társadalomig – Magyar szamizdattörténet. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 22–29.
- Izsák Lajos: Az 1947-es ellenzéki pártok utódpártjai a forradalom és a rendszerváltás idején. *Jogtörténeti Szemle*, 13. évf. (2011) 1. sz. 19–27.
- Katona Csaba: A sajtó szerkezet- és hangnembváltása budapesti hangulatjelentések tükrében, 1988. október–1989. január. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 285–294.
- Katona Klára: A Határőrség a rendszerváltás időszakában, 1987–1990. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 77–99.
- Kertész Csaba: Az oktatás és kultúra irányításának átalakítása a nyolcvanas évek végén. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 119–159.
- Kis János: 1989: a víg esztendő. *Beszélő*, 4. évf. (1999) 10. sz. 22–46.

- Kis János: A demokratikus ellenzék hagyatéka. *Beszélő*, 5. évf. (2000) 3. sz. 26–36.
- Kiss Gy. Csaba: A demokratikus ellenállás formái és lehetőségei a Kádár-rendszer válsága idején. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 30–33.
- Kiss Viktor: Az elhagyott rendszerváltás. *Beszélő*, 12. évf. (2007) 4. sz. 24–34.
- Kocsis Piroska: Marginalizálódás és a szociálpolitika válsagai az 1980-as évek végén. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 17–60.
- Kodolányi Gyula: A hosszú forradalom. Rendszerváltás. Rendszerváltozás. Rendszerváltoztatás. *Hitel*, 19. évf. (2006) 2. sz. 11–23.
- Kornai János: Mit jelent a „rendszerváltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle*, 54. évf. (2007) 4. sz. 303–317.
- Kornai János: Tisztesség és bizalom – A posztszocialista átmenet kihívása. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. 121–127.
- Kovács Csaba: Átalakítás vagy szétverés? – A szocialista jellegű mezőgazdaság végnapjai és a kárpótlás utáni gazdálkodás néhány sajátossága. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 239–260.
- Kovács Éva: A terek és a szobrok emlékezete, 1988–1990. Etűd a magyar rendszerváltó mítoszról. *Regio*, 12. évf. (2001) 1. sz. 68–88.
- Kovács Tamás: Átmentett vagy megmentett légió? – A magyar állambiztonság metamorfózisához, 1989–1990. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 61–75.
- Kulcsár Kálmán: Modernizáció és/vagy rendszerváltozás? *Társadalomkutatás*, 26. évf. (2008) 4. sz. 403–434.
- Laki László: Modernizáció és rendszerváltás. *Társadalomkutatás*, 25. évf. (2007) 2. sz. 161–180.

- Laki Mihály: Az ellenzéki pártok gazdasági elképzelései 1989-ben. *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. (2000) 3. sz. 230–249.
- Magyar Bálint: A rendszerváltás programja és valósága. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 80–85.
- Mezey Barna: Jogászképzés és rendszerváltás. *Jogtörténeti Szemle*, 12. évf. (2010) 2. sz. 37–41.
- Mikó Zsuzsanna: Perújítás vagy megbékélési törvény? – Politikai vita a rehabilitációról 1989-ben. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 5–16.
- Nagy Péter Tibor: Egyház és oktatás a rendszerváltás évtizedében. *Educatio*, 11. évf. (2002) 1. sz. 73–95.
- Nagypál Szabolcs: A rendszerváltás néhány vallási kulcskérdése – Vallásszabadság, átcsábítás és közös tanúságtétel. *Jogtörténeti Szemle*, 12. évf. (2010) 2. sz. 72–80.
- Németh Renáta: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán. *Szociológiai Szemle*, 17. évf. (2006) 4. sz. 19–35.
- Ólmosi Zoltán: A Munkásörség megszüntetése – Sikertelen kísérlet a megmaradásra. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 189–226.
- Pijl, Kees van der: Kelet-Európa alávetett nyugati integrációja – A rendszerváltás osztálypolitikája. *Múltunk*, 56. évf. (2011) 1. sz. 46–75.
- Pittway, Mark: A magyar munkásság és a rendszerváltás. *Múltunk*, 56. évf. (2011) 1. sz. 4–18.
- Pomogáts Béla: Irodalom a rendszerváltásban, rendszerváltás az irodalomban. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 114–120.
- Pozsgay Imre: A rendszerváltás közéről. *Hitel*, 19. évf. (2006) 2. sz. 4–10.

- Pozsgay Imre: Késő Kádár-korszak és az MSZMP. 1989. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. 74–79.
- Révész Béla: „Lakitelken együttműködési szándék jött, az ellenzék soraiban zavar keletkezett”. *Beszélő*, 14. évf. (2009) 6. sz. 38–49.
- Ripp Zoltán: A köztársaság létrehozása 1989-ben. *Múltunk*, 50. évf. (2005) 2. sz. 244–252.
- Ripp Zoltán: A vég kezdete – Az MSZMP hatalmi politikája az 1988. májusi pártértekezlet előtt. *Múltunk*, 49. évf. (2004) 1. sz. 3–47.
- Ripp Zoltán: Az MSZMP útja a többpártrendszerhez, 187. június – 1989. február. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 46–56.
- Ripp Zoltán: Pártrendszerváltás – Tizenöt év: az egypárt-rendszertől a kétpártrendszer felé. *Mozgó Világ*, 30. évf. (2004) 2. sz. 31–50.
- Ripp Zoltán: Rendszerváltók változásai. *Mozgó Világ*, 35. évf. (2009) 1. sz. 22–36.
- Ripp Zoltán: Szociáldemokrácia a rendszerváltás után – Tézisek tizenhárom év történetéről. *Mozgó Világ*, 29. évf. (2003) 7. sz. 46–56.
- Romsics Ignác: Rendszerváltás és az elitek. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. 101–105.
- Simon István: Egy kiegyezés vége – Reformok és illúziók. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 227–237.
- Soós Viktor Attila: Hivatalból titkárság – Az egyházak feletti állami ellenőrzés átalakítása 1988–1990 között. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 101–118.
- Stark Antal: Nemzetgazdaságunk a rendszerváltás után. *Competitio*, 6. évf. (2007) 1. sz. 55–84.
- Stumpf István: A Fidesz-generáció politikai szocializációjáról. *Rubicon*, 15. évf. (2004) 5–6. sz. 34–38.

- Szakolczai György: A rendszerváltás és a politikai váltógazdaság demográfiai hatásai. *Demográfia*, 48. évf. (2005) 2–3. sz. 254–279.
- Szalai Erzsébet: A kelet-európai átalakulás nagy kérdései és az értelmiség. *Politikatudományi Szemle*, 17. évf. (2008) 3. sz. 111–126.
- Szalai Erzsébet: Rendszerváltás és az értelmiség útja... Merre is? *Politikatudományi Szemle*, 17. évf. (2008) 3. sz. 161–172.
- Szép Attila: Elbeszélt történelem – A rendszerváltás évei. *Fórum*, 3. évf. (2001) 2. sz. 117–132.
- Szőts Zoltán Oszkár: A rendszerváltás nyomtatott sajtója és Horthy Miklós újrateremtése, 1989–1994. *Múltunk*, 56. évf. (2011) 2. sz. 206–238.
- Várdy Béla: Rendszerváltás – 8 év késéssel. *Valóság*, 42. évf. (1999) 5. sz. 60–75.
- Varga Csaba: Rendszerváltoztatásunk – Nemzetközi erőterben. *Hitel*, 21. évf. (2008) 8. sz. 11–25.
- Vass Gergely: A rubeltől a dollárig – Szovjet–magyar szakértői tárgyalások a dollárelszámolásról, 1987–1989. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. (2011) 1. sz. 261–272.

Összeállította: Nyári Gábor és Szerencsés Károly

Névmutató

A

Ablonczy Balázs 35
Ady Endre 13, 34, 53, 168
Andics Erzsébet 102
Andrássy Gyula 17
Antall József 124–130, 142, 143,
158, 160–163, 168, 176, 177,
180, 182–185, 188, 190, 192
Apponyi Albert 47

B

B. Szabó István 50, 61, 62
Babits Mihály 33
Bakay Lajos 36
Balaskó Jenő 130, 151
Balogh Gábor 162
Balogh Sándor 39, 96
Bánffy Dániel 67
Barankovics István 183
Baranyai József 152
Bárány Anzelm 176, 179
Barcza György 33, 34, 35
Bárczy István 67
Bárdossy László 35, 67, 83
Baur Tamás 179
Bedő Iván 176

Beke Kata 158
Beneš, E. 13, 14, 19, 40, 68–70
Berchtold, L. 11
Berija, Lavrentyij 87
Bethlen István 30, 48, 145, 184
Bibó István 90, 98
Bilecz Endre 162
Bíró Eugénia 73, 79
Bíró Ferenc 79
Bíró Zoltán 111, 126, 190
Bismarck, O. von 17
Bjelkin, Fjodor 94
Bokros Lajos 174
Bourke-White, M. 17
Böhm Vilmos 98
Brezsnyev, Leonyid Iljics 161
Buharin, Nyikolaj 87
Bush, George 133

C

Chrudinák Alajos 175, 180
Ciano, G. 31, 32
Clemenceau, G. B. 14, 16, 30
Czettler Antal 35
Czigány György 175

Csapó Endre 170
Csáky István 32, 35
Csengey Dénes 190
Cserenyey Géza 60, 101
Csicsery-Rónay István 60, 62, 101
Csoóri Sándor 126, 161
Csurka István 161, 177, 190, 192

D

Darányi Kálmán 22
Dayka Margit 76
Dávid Ibolya 186
Debreczeni József 129
Dénes János 161
Demény Pál 74
Dessewffy Gyula 105
Dilas, Milovan lásd: Gyilasz
Dinnyés Lajos 62
Dobi István 62, 75
Donáth Ferenc 104
Donáth György 104
Dózsa György 169
Dömölky János 175

E

Eckhardt Tibor 34
Erdei Ferenc 62, 63
Erdődy Gábor 163, 184, 192
Erős Gyula 108
Esterházy Péter 184

F

Faludy György 96
Farkas János László 135, 136
Farkas Mihály 75

Ferenc József, I. 14
Futó Dezső 105
Für Lajos 126, 145, 158, 190

G

Gábor Róbert 108
Galgóczi Erzsébet 169, 170
Gati, Charles 178
Gecse Géza 161
Gergely András 126, 180, 183, 189
Gergely Jenő 22, 25
Gerő Ernő 45, 49, 75, 76, 93
Goebbels, Joseph 82, 86
Gombár Csaba 180
Gombár János 175
Gorbacsov, Mihail 119, 133, 161
Gosztonyi Péter 24, 86
Göncz Árpád 126, 128, 144, 176, 180
Gruber Lajos 94

Gy

Gyarmati György 91
Gyilasz, Milovan 83, 87, 88
Gyöngyösi János 66
Gyurcsány Ferenc 124, 154, 165, 174
Gyurkó László 76, 77
Gyurkovics Tibor 94

H

Hacha, Emil 84
Hamvas Béla 167
Hankiss Elemér 176, 179, 180

Haynau, Julius 159
Heller Ágnes 174, 192
Hitler, A. 8, 17, 22, 24, 27, 31,
33, 81–88
Horn Gyula 129, 131, 148, 150,
154
Horthy Miklós 17, 22, 30, 34,
35, 55, 162, 163, 184
Horváth Ádám 175
Horváth Béla 112
Hruscsov, Ny. Sz. 80, 82, 161

I

Illyés Gyula 66
Imrédy Béla 23, 26, 27, 30, 83

J

Jelcin, Boris 133
Jeszenszky Géza 161
József főherceg (Habsburg) 12,
26

K

Kádár Gyula 36
Kádár János 76, 77, 79, 80, 120,
148, 156, 159, 160, 167
Kara Mura, L. M. 41
Károly, IV. 16, 29, 55, 56
Károlyi Mihály 12, 113
Keresztes Tamás 107, 108
Karinthy Frigyes 65
Keresztes-Fisher Ferenc 67
Kertész Ákos 164
Kisfaludy Stróbl Zsigmond 79
Kiss János 190
Kiss Sándor 50

Klebelsberg Kuno 145
Kodály Zoltán 76
Kohl, Helmuth 172
Kondratov, A. M. 94
Konrád György 164, 179
Kossa István 103
Kossuth Lajos 34, 63, 120, 164
Kosztolányi Dezső 65
Kovács Béla 59–61, 94, 100, 101
Kovács Imre 59, 63, 90, 94, 100,
105, 106
Kőszeg Ferenc 157
Kővári Péter 175
Krassó György 147

L

Lajos, XV. 65, 66, 72
Lakatos Géza 36
Lendvai, Paul 174
Lenin, Vlagyimir Iljics 86
Lezsák Sándor 190
Losonczy Géza 95
Lloyd George, D. 16

M

Macartney, C. A. 35
Maczó Ágnes (G. Nagyné) 160,
183
Major Ákos 60, 62
Masaryk, T. G. 7, 11, 13–19
Medgyessy Péter 174
Mészáros Ferenc 150
Miklós Béla, dálnoki 39, 41, 45,
56
Mindszenty József 94, 104
Modor Ádám 147, 173

Molotov, V. 70, 82
Morvai Krisztina 188
Mussolini, B. 33, 81

N

Nagy Imre 139
Nagy Ferenc 47–50, 52–54, 59,
61, 62, 69, 89, 93, 96, 97,
100

Nemeskürty István 175
Németh Miklós 119, 152, 190

Ny

Nyikolaj Nyikolajevics nagyher-
ceg 17

O

Orbán Viktor 119, 157, 162, 174,
178, 185, 186, 188, 190
Ortutay Gyula 89

P

Pap Dénes 55
Pál, VI. (Montini) 26
Pállfy G. István 175, 176, 179,
180
Pálné, Kommer Luci 27
Petőfi Sándor 34
Péter, II. 33
Péter Gábor 60, 61, 91, 98
Peyer Károly 59, 90, 94, 100
Pfeiffer Zoltán 59, 61, 62, 63, 94,
95, 105, 107, 108, 183
Pius, XI. 26
Pius, XII. (Pacelli) 26–28

Poincaré, R. 16
Pokorny Herman 41
Pompadour, M. de la 72
Poór Bertalan 79
Pozsgay Imre 125, 126, 144, 157,
176, 179, 190
Prohászka Ottokár 96
Purgly Magdolna 23

R

Rajk László 60, 75, 101, 102,
104
Rákosi Mátyás 8, 23, 24, 42, 49,
52–54, 57, 58, 60, 61, 73–80,
91, 93, 99, 103–105, 139, 156
Rassay Károly 90
Ravasz László 23
Reagan, Ronald 133
Reicher Endre 104
Révai József 75, 79
Révész Béla 13
Ribbentrop, J. 31, 32, 82
Rónai Sándor 62, 63
Rotta, A. 36
Röhm, Ernst 87
Rubinek Gyula 47

S

Schmidt Mária 172
Serédi Jusztián 22
Shvoy Kálmán 27
Simon István 134
Sixtus, Bourbon herceg 16
Slachta Margit 183
Sólyom László 156

Soros György 132
 Speer, A. 24, 82, 85–87
 Sulyok Dezső 48, 50, 54, 58, 59,
 61–63, 65, 89, 92–94, 101,
 102, 183
 Stefka István 158

Sz

Szabad György 126, 158, 190
 Szabadi Béla 187
 Szabó Pál 76
 Szakasits Árpád 62
 Szálasi Ferenc 23, 24
 Szarka László 13
 Széchenyi István 34, 36
 (Szent) I. István 21, 23, 164
 Szegedy-Maszák Aladár 32, 36
 Szijjártó Péter 187
 Sztálin, J. V. 8, 22, 31, 58, 60,
 70, 71, 74–76, 78, 81–88, 96
 Szviridov Vlagyimir Petrovics 58,
 93, 95

T

Táncsics Mihály 120
 Telcki László 36
 Teleki Pál 9, 29–37, 66, 67, 189
 Thürmer Gyula 153
 Tildy Zoltán 35, 47, 50, 52, 53,
 61, 62, 89, 100

Tisza István 11, 12, 14, 34
 Tito, J. B. 75
 Torgyán József 183–187, 192
 Tóth István 50
 Tölgyessy Péter 190
 Tömpe András 91
 Tuhacsevszkij, Mihail 87

V

Varga Béla 61, 63, 166
 Varga József 67
 Vásáry István 59, 102, 183
 Vásárhelyi Miklós 95, 184
 Vázsonyi Vilmos 90
 Vitray Tamás 175
 Vorosilov, K. J. 39, 42, 58, 74, 93

W

Werth Henrik 32
 Wilson, Th. W. 16

Z

Zakar András 36
 Zita, Bourbon-pármái 16
 Zorin, L.I. 41

Zs

Zsedényi Béla 183
 Zsitvay Tibor 36

A szerzők eddig megjelent kötetei

- Földesi Margit: *A megszállók szabadsága. A hadizsákmányról, jóvátételről, Szövetséges Ellenőrző Bizottságról Magyarországon.* Kairosz Kiadó, 2002. 480 p. ISBN 963 9406 56 2
- Földesi Margit–Balogh Sándor: *A jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949. Válogatott dokumentumok.* Budapest, 1998. Napvilág Kiadó, 188 p. ISBN 963 9082 28 7
- Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság felszámolása Magyarországon 1945–1947.* Budapest, 1995. IKVA Kiadó, 203 p. ISBN 963 265 050 6
- Földesi Margit–Stella Szonja: *Egy másik vesztes. Olaszország 1943–1947.* Budapest, 2006. Kairosz Kiadó, 231 p. ISBN 963 964 224 X
- Földesi Margit (történelmi szerkesztő)–Kásler Miklós: *Nemzeti Nagyvizit.* I. kötet. Budapest, 2014. Kairosz Kiadó, 338 p. ISBN 978 963 662 730 0
- Szerencsés Károly: *A nemzeti demokráciáért* (Sulyok Dezső 1897–1997) Pápa, 1997. 352 p. ISBN 963 034 239 1
- Szerencsés Károly: *A kékcédulás hadművelet* (Választások Magyarországon 1947.) Budapest, 1992. IKVA Kiadó, 120 p. ISBN 963 7757 08 2
- Szerencsés Károly: *Magyarország története 1945–1975.* Budapest, 1991–92. (4 kiadás) IKVA Kiadó, 166 p. ISBN 963 7757 35

- Szerencsés Károly: *A politikai fejlődés fő irányai a II. világháború után*. Budapest, 1990–1992. (4 kiadás) IKVA Kiadó, 104 p. ISBN 963 7757 34 1
- Szerencsés Károly: *Tizenhárom életrajz*. Budapest, 1991. Tankönyvkiadó, 66 p. ISBN 963 18 3595 2
- Szerencsés Károly–Földesi Margit: *A rebellis tartomány*. Budapest, 1998. Magyar Könyvklub–Helikon Kiadó, 104 p. ISBN 963 548 842 4
- Szerencsés Károly–Földesi Margit: *Halványkék választás*. Magyarország – 1947. Budapest, 2001. Kairosz Kiadó, 387 p. ISBN 963 9302 81 3
- Szerencsés Károly–Földesi Margit: *A megbélyegzés hatalma*. Pfeiffer Zoltán 1900–1981. Kairosz Kiadó, 2003. 381 p. ISBN 963 9484 41 5
- Szerencsés Károly: *Rákosi Mátyás a Forgács utcában*. Bizarr iratok. (Novellák, esszék) Kairosz Kiadó, 2003. 251 p. ISBN 963 9568 01 5
- Szerencsés Károly–Simon István: *Azok a kádári „szép” napok*. Dokumentumok a hetvenes évek történetéből. Kairosz Kiadó, 2004. 327 p. ISBN 963 9568 75 9
- Szerencsés Károly–Földesi Magit: *A magyar forradalom és szabadságharc kalendáriuma*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006. 82 p. ISBN 963 19 5789 6
- Szerencsés Károly: *Ahogy rendeltetett*. Vadló Kiadó. 2007. 310 p. ISBN 978 963 06 1850 2
- Szerencsés Károly–Estók János: *Híres nők a magyar történelemben*. Kossuth Kiadó, 2007. 230 p. ISBN 978 963 09 5555 3
- Magyarország 1938 egy amerikai szemével*. Margaret Bourke-White fotói. Szerencsés Károly esszéivel. Strausz Péter jegyzetével. Szerk.: Kádár Lynn Katalin. L'Harmattan Kiadó, 2008. 108 p. ISBN 978 963 236 005 8

- Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért. Sulyok Dezső 1897–1965. Második, bővített kiadás. Jókai Mór Városi könyvtár, Pápa–Vadló Kiadó. 2009. 373 p. ISBN 978 963 9818 05 7
- Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt. Kairosz Kiadó, 2009. 424 p. ISBN 978 963 662 246 6
- Szerencsés Károly: *Eltékozolt évtized*. Adalékok a kádári hetvenes évek történetéhez. Kairosz Kiadó, 2010. 252 p. ISBN 978 963 662 435 4
- Hungary 1938*. Photographs by Margaret Bourke-White. Essays: Károly Szerencsés. Editor: Katalin Kádár Lynn. East European Monographs-Boulder – Distributed by Columbia University Press. 2010. 111 p. ISBN 978-0-88033-678-9
- Keresztény közéleti személyiségek a XX. században*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011. Szerkesztette és részben írta: Földesi Margit és Szerencsés Károly. 199 p. ISBN 978 963 662 362 3
- Szerencsés Károly: *Véna*. Vér, irodalom, történelem. Vadló Kiadó, 2011. 345 p. ISBN 978 963 89395 0 0
- Szerencsés Károly: *Feleségem könyve*. Szerelmem, ősök, történelem. Vadló Kiadó, 2013. 474 p. ISBN 978 963 8 9395 1 7